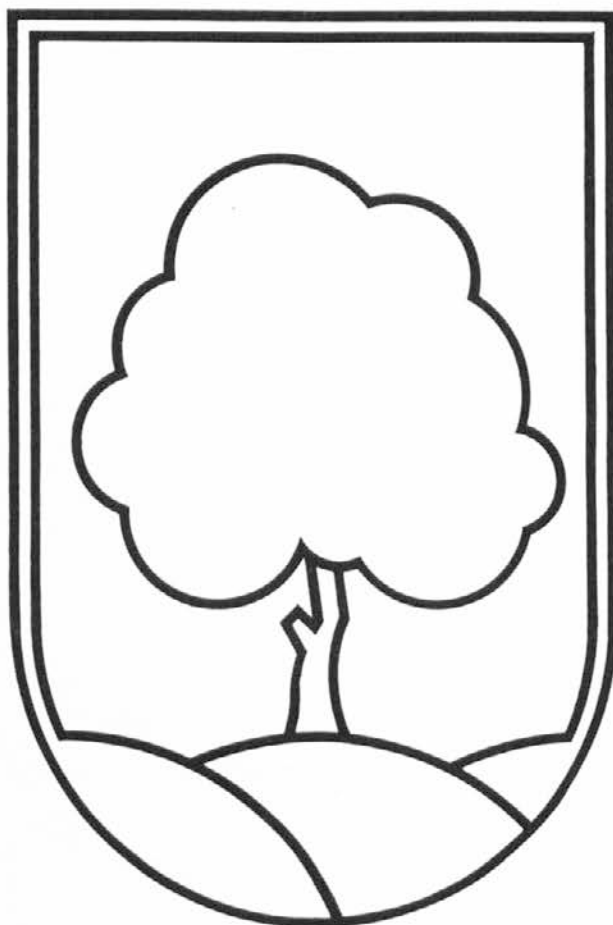

ZGODOVINA
JEKLO
GOSPODARSTVO
KULTURA
ŠOLE
SOCIALA
ALPINIZEM
ZDRAVJE

N 661/1995

KOROŠKI FUŽINAR

GENERALNI POKROVITELJ

Skupščina občine Ravne na Koroškem
Čečovje 12
62390 Ravne na Koroškem

Koroški fužinar je ustanovila Železarna Ravne leta 1951. Ta številka je izšla s pomočjo objavljenih sponzorjev. Izdal jo je Poslovni servis Železarne Ravne, d.o.o.

Ureja uredniški odbor: mag. Andreja Čibron - Kodrin, Marijan Gerdej, dr. Tone Pratnekar, Sonja Smolar, Maks Večko, Mirko Vošner.

Uredništvo: glavna in odgovorna urednica mag. Andreja Čibron - Kodrin, novinarka in lektorica Mojca Potočnik, novinarka Irena Nagernik, tajnica Jelka Jamšek.

Izdelava fotografij: Mira Čepin.

Tel.: 0602 21 131, urednica int. 6305.

Fotografije so prispevali avtorji besedil, Koroška osrednja knjižnica dr. Franc Sušnik Ravne, Koroški muzej Ravne na Koroškem, Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec, Stanko Mihev, Andrej Gradišnik, Zlata Strgar, fotokrožek OŠ Franja Goloba Prevalje in uredništvo.

Tisk: Grafika Prevalje.

Glasilo se po mnenju Ministrstva za informiranje (št. 23/128-92) šteje med proizvode, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5 %.

VSEBINA

- BESEDA UREDNICE **2**
Mag. Andreja Čibron - Kodrin
- PRIHODNOST KOROŠKEGA
FUŽINARJA? **2**
Janez Mrdavšič
- ŠTIRI OBDOBJA KOROŠKEGA
FUŽINARJA **4**
Marjan Kolar
- ALI NAJ KOROŠKI FUŽINAR UMRE? **5**
Mitja Šipek
- O ČEM NAJ PIŠE KOROŠKI FUŽINAR **5**
Alojz Krivograd
-
- DIREKTORJI GUŠTANJSKE
JEKLARNE **6**
Ervin Wlodyga
- PO STARI ŽELEZARSKI POTI **8**
Franc Gornik
- JEKLA IN ZLITINE ZA VENTILE
MOTORJEV **9**
Mag. Franc Uranc
- RESTRUKTURIRANJE GOSPODARSTVA
IZKUŠNJE ITALIJANSKE AOSTE -
ZGLED ZA MEZIŠKO DOLINO **11**
Mag. Andreja Čibron - Kodrin
- MALO GOSPODARSTVO V OBCINI
RAVNE NA KOROŠKEM **13**
Marina Leskovec
-
- MOŠKOPLET MED PREŽIHOVIMI
POSEBNEŽI **16**
Miran Kodrin
- BLAGOSLOV IN PREKLETSTVO ZEMLJE
PO SLEDIVIH PREŽIHOVE POLEMIKE S
HAMSUNOM **19**
Marjan Kolar
- DR. FRANC SUŠNIK V ROKOPISIH **20**
Dr. Anton Trstenjak
- MOHORJEVA DRUŽBA IN NJENO
PREVALJSKO OBDOBJE **21**
Janez Mrdavšič
-
- SLOVENIJA V EVROPSKI MREŽI
ZDRAVIH ŠOL **23**
Mojca Potočnik
- DE LINGVA LATINA RENATA
O PONOVNEM ROJSTVU
LATINSKEGA JEZIKA **24**
Stanko Lodrant
-
- MEDNARODNA MATURA -
NOVOST V NAŠEM ŠOLSTVU **27**
Tina Verovnik
- PRED JUBILEJEM RAVENSKE
GLASBENE ŠOLE **30**
Marian Mauko
- ALEKSANDER PRAPER
FANT, KI SI ODPIRA VRATA V SVET **31**
Mojca Potočnik
-
- FRANJO GOLOB -
SLIKAR IN RESTAVRATOR **32**
Greta Jukič
- ANDREJ GROŠELJ **36**
Silva Sešel
-
- DATI ŽIVLJENJU SMISEL -
STOPITI V SVET ZMAGOVALCEV
26 LET CENTRA ZA USPOSABLJANJE,
DELO IN VARSTVO ČRNA NA KOROŠKEM **37**
Irena Nagernik
- POMOČ LJUDEM V STISKI
POROČILO O DELU CENTRA
ZA SOCIALNO DELO V LETU 1992 **40**
Zmaga Prošt
- VSEM, KI ŽELIJO ZACETI ZNOVA **45**
Karla Mithans - Lamprecht
-
- DELAVSKI ZAUPNIKI IN II. SKUPINA
RUDARSKE ZADRUGE KOT OBLIKA
DELAVSKEGA SOUPRAVLJANJA **46**
Karla Oder
- ŠTIRIDESET LET RAVENSKEGA
MUZEJA **49**
(1953 - DELAVSKI MUZEJ;
1993 - KOROŠKI MUZEJ)
Miroslav Osojnik
- IZGANJANJE SLOVENCEV
NA ŠTAJERSKEM
IN KOROŠKEM 1941 - 1945 **51**
Marjan Kos
-
- ODMEVI KOROŠKIH ALPINISTOV
OB 100. OBLETNICI SLOVENSKEGA
PLANINSKEGA DRUŠTVA **52**
Miran Kodrin
-
- KLOPI KOT PRENAŠALCI BOLEZNI **55**
Dr. med. Franc Verovnik

BESEDA UREDNICE

Mag. Andreja Čibron - Kodrin

Pred Vami je nova številka Koroškega fužinarja. Sodeč po pogostih vprašanih, naslovljenih na njegovo uredništvo, ste ga, dragi bralci, že nestrpno pričakovali.

Nekateri posamezniki pa so Koroški fužinar že pokopali in mu pojejo hvalnice kot "dragemu pokojniku", pri čemer jim drugi zaradi svojih koristi tudi radi pomagajo. Vendar - Koroški fužinar se ne da. Kljub težkim časom, ki se mu obetajo, potem ko so mu mecenstvo odrekle družbe, naslednice Železarne Ravne, se bori za obstanek. Naj spomnim, da je na 40. redni seji UO Železarne Ravne 19.9. 1951 "direktor predložil predlog sekretarja Avgusta Kuharja, da bi se periodično, na približno šest mesecev, izdajalo lastno glasilo." Upravni odbor je bil mnenja, da bi mesečna izdaja lastnega glasila bila težko izvedljiva, šestmesečna pa zaželena, zato je predlog osvojil. Takšni so bili začetki Koroškega fužinarja; letos bo star že 43 let. To pa je zadostna starost, da smo v tej številki razpravljanju o glasilu namenili nekaj strani. Skupina, ki z zanosom pripravlja časopis, pa tudi vsi, ki nas pri tem delu podpirajo, upamo, da ti zapisi ne bodo nekrolog, zato si s pomočjo sponzorjev prizadevamo, da bi Koroški fužinar preživel in dočakal visoko starost.

Gotovo ste že opazili, da je Fužinarjeva podoba tokrat nekoliko spremenjena, saj smo v zahvalo za darovani denarni znesek objavili oglase vseh podjetij, ki so doumela in podpirajo njegovo poslanstvo.

V primerjavi s prejšnjimi številkami je opazno višja tudi cena. Kot se spominjate, je bil Koroški fužinar v preteklosti skoraj zastoj; za kakovostno vsebino je imel prav smešno nizko ceno. Mnogi so mi dejali, da ga je le-ta nehote razvrednotila, čeprav mu je omogočala razširjenost med vsemi sloji prebivalstva. Kljub sorazmerno višji ceni, ki pa se giblje znotraj cenovnega okvira podobnih revij, upamo, da boste ostali naši zvesti bralci. V Koroškem fužinarju, ki ga držite v rokah, je nenazadnje beriva za nekaj ur oziroma dni.

Vsebinska zasnova bo, ne glede na nove razmere, poskušala ostati nespremenjena - taka, kot ste je navajeni. Tudi v prihodnje se bomo trudili ohraniti Fužinarjevo identiteto, po kateri je znan v dolini, pa tudi širše. Koroški medijski prostor je dovolj velik za različne časopise in revije, saj si v vsebinskem smislu niti niso konkurenčni, takšni postanejo šele v prizadevanjih za dodelitev denarnih dotacij.

Od Vas - bralcev si uredništvo želi še več odziva - pokličite nas, pišite nam, kakšen se Vam zdi Koroški fužinar, kaj Vam je všeč, kaj bi lahko bilo boljše, o čem naj še pišemo...

Pred kratkim smo v družbah nekdanje Železarne Ravne izpeljali anketo o informiranju, v katero je avtorica Irena Nagerin vključila tudi nekaj vprašanj o Koroškem fužinarju. Med 254 anketiranimi ima Koroški fužinar slabo polovico rednih, prav toliko pa tudi občasnih bralcev. Desetina vprašanih ga ne prebira (večina od njih pa ga je v preteklosti, sedaj pa ne več). Rezultati nas ne presenečajo, saj so največ izvodov časopisa vedno prodali vratarji v Železarni Ravne.

Glede pogostosti izhajanja lahko rečemo le, da je javno mnenje naperjeno proti omejevanju Koroškega fužinarja le na izid ene številke na leto. Naj ostaneta dve, se strinja 44,8 odst. vprašanih, več števil (tri ali štiri) pa si želi 46,8 odst. bralcev.

Anketiranci so pozitivno ocenili pomen Koroškega fužinarja, saj da se je po njegovi zasluzi ohranilo veliko pričevanj o ljudeh in dogodkih (65,3 odst. se v celoti strinja s tako trditvijo). Raven pisanja se jim ne zdi preveč zahtevna (45,2 odst. sploh ne, 33 odst. deloma in le 3,9 odst. v celoti). Za vključitev literarnih prispevkov se zavzema 18,9 odst. anketirancev, delno pa se jih s tem strinja 39,7 odst. Očitku, da je v Koroškem fužinarju preveč zgodovinskih člankov, so bila mnenja anketirancev dokaj razpršena.

O vseh pripombah bomo razmislili in jih poskušali upoštevati.

Naj Vam na koncu zaželim le še prijetno branje.

PRIHODNOST KOROŠKEGA FUŽINARJA?

Janez Mrdavšič

Dve gospodarski dejavnosti sta poleg prvotnega kmetijstva in pozneje gozdarstva usodno oblikovali vsakdanji življenjski utrip in prihodnost Mežiške doline: rudarstvo in železarstvo. Postali sta tako močni in tako prevladujoči, da sta imeni njunih tipičnih predstavnikov - rudnika in železarne - preglasili celo ime zaokroženega zemljepisnega območja, ki je svojo usodo tako tesno povezovalo z njima, da

sta mu v dobrem in slabem oblikovali podobo in značaj, način mišljenja, marsikdaj pa tudi vsebino odločitev. V preteklosti sta zvaljajali planske prebivalce v dolino in privabljali nove priseljence od blizu in daleč, da kraji s prvotnimi prebivalci niso več utegnili smotno določati svoje rasti in sproti prekašati nanovo nastajajočih sosesk z izročili preteklosti. Duh domačinstva se je

izgubljal, slabel je celo tisti slabotni občutek pripadnosti kraju, ki ga je uspela ustvariti še obvladljiva preteklost. Tako se je izoblikovalo več delnih interesnih področij, katerih moč je bila odvisna od vpliva njihovih zagovornikov v vodilnih panogah gospodarstva, ne pa jasno razvidna prihodnost krajev in poti, po katerih bi jo naj bili dosegli.

Zdi se, da so se vsaj nekateri posamezniki v rudniku in železarni zavedali posledic, ki so jih prinašale nagle spremembe, in so hoteli ohraniti vsaj pričevanja o preteklosti in sproti se spreminjajoči sedanjosti, če že pristnega nadaljevanja izročila ni bilo več moč vzdrževati in ohranjati, če že na hitro izginjanje starega in oblikovanje novega ni bilo mogoče izraziteje vplivati, ker se razvoj ni več podrejal trezni presoji. Zato sta rudnik in železarna začela v petdesetih

letih drug za drugim izdajati - rudnik Glas Mežiške doline, ki pa je kmalu zamrl, in železarna Koroškega fužinarja.

Zamisli prvega urednika

Iz pisem, ki jih je pisal njegov prvi urednik Avgust Kuhar dr. Francu Sušniku, se dajo poleg marsičesa drugega razbrati tudi temeljne Kuharjeve uredniške zamisli lokalnega glasila.

Avgust Kuhar se je dobro zavedal, da je izhajanje Koroškega fužinarja brez naglo rastoče ravenske železarne nemogoče, da pa glasilo ni potrebno samo njej in da samo njeni delavci vsebinskim zahtevam in kakovostnim merilom časopisa, kot jim jih je določil, sami ne bojo kos, in sta zato z Gregorjem Klančnikom, teda-

njim direktorjem Železarne, povabila k sodelovanju tudi dr. Franca Sušnika in nekatere druge že izpričane mojstre peresa, češ: "Če da izdajatelj denar, moramo storiti vse, da denarja ne bomo metali skozi okno," je zapisal Kuhar 19. decembra 1951.

S prvo številko Koroškega fužinarja je bil zelo zadovoljen, saj so mu priznanja z vseh strani potrjevala prepričanje, da je bila številka "lepa", da je bilo z njo ustrezno stroki in delovni skupnosti, da je bila "izrazno koroška, naša". Izraza "lepa" in

bistvo" vsake njegove številke. "V vsaki številki mora biti tak domač pečat... Pri koroškem bistvu mislim na pesem in sliko, pa še na kak original z domače zemlje, iz domačega kraja in življenja... Pa Uršlja gora - slika z vrha in cerkve... in malo popisa, kdaj so zidali, kako zvonove gor vlekli. Pa Brinjeva gora, kjer je bil kanon, da so proti hudi uri streljali. Pa Št. Lenart, kjer je tista čudovita kmetska, tiha romarska pot. Pa naša Topla... Koprivna, Bistra, Raduha. Tudi Meškova Strojna, ki gleda na pliberške dobrave.

Ničesar ne vem, kje bi zgrabil, le čujem in občutim," je priznal 19. decembra 1951 takrat še bolj sluteno kot zavestno spoznano smer, ki jo je načrtoval glasilo in jo pozneje kot njegov urednik tudi izvajal.

Tretja značilnost Kuharjevega uredniškega koncepta je bila v tem, da je želel vsaki številki dati zaokroženo vsebino, kar že napoveduje približevanje vsebinske zasnove zamisli zbornika, in četrta, da je Avgust Kuhar te osrednje teme vnaprej načrtoval in se trudil pridobiti sodelavce zanje. "Tako mislim eno in drugo - pa zapišem in začnem iskati uresničenja." (19. 12. 1951)

Šlo mu je za resen časopis, napolnjen s tehtnimi prispevki, ne s puhlim besedičenjem. "Obraniti se moramo gobezdavih prispevkarjev pa bo," je zapisal in se dopolnil, da v Koroškem fužinarju ne smejo najti prostora obrekovanja in zmerjanja, ki jih marsikdaj že tisti, ki jih je izrekel, za prvim vogalom obžaluje, zanamcev pa prav nič ne bojo zanimala. Bal se je pretiranega obravnavanja vedno istih tem, saj je celo zase zapisal: "Jaz pa o bratu ne morem kar naprej pisati, ker je to tudi napačno." Misli je seveda na Voranca, ki je bil takrat že pet let mrtev.

Glede izbire tem, ki naj bi jih časopis obravnaval, in fotografij, ki naj bi jih objavljali, mu je postal svetovalec tudi brat Alojzij, ki je potem do smrti daleč od doma nestrpno čakal vsako naslednjo številko in s svojimi spominskimi asociacijami, omenjenimi v pismih, morda tudi nevede sugeriral bratu, o čem naj piše, kakšno fotografijo naj objavi.

Imel pa je Avgust Kuhar tudi čut za dokončno grafično podobo Fužinarja in za smotrno urejenost glasila, ki jo izda že

bežno prelistavanje posameznih števil. Takoj namreč postane jasno, da Kuhar ni želel izdajati glasila s številnimi drobnimi prispevki, temveč časopis z izčrpaneje obdelanimi temami. Gotovo se mu ni vselej posrečilo, da bi izobilkoval številko, ki bi povsem ustrezala njegovemu temeljnemu uredniškemu konceptu, a če ni vedno uspel, so bili temu krivi tudi drugi, objektivni vzroki, zoper katere je bil kljub jasni zasnovi in trdni volji brez moči.

Avgust Kuhar si je potemtakem zastavil kot urednik dokaj visoke cilje in je za njihovo uresničenje iskal resne pisce. Kadarkoli se mu stvar tako ali drugače ni posrečila, je bil vsaj nejevoljen, če že ne resno razočaran.

Te težave pa sta zelo dobro spoznala tudi drugi in tretji urednik Koroškega fužinarja. Med njihove povzročitelje sodimo tudi vsi tisti, ki bi morda le lahko bili večkrat prispevali kaj zanimivega in kolikor le mogoče tehtnega, a tega nismo storili. Kritičen odnos do dogodkov in pojavov, ki so pod videzom idiličnega miru gotovo že kdaj prej napovedovali resnost položaja, bi glasilo ne bil odveč.

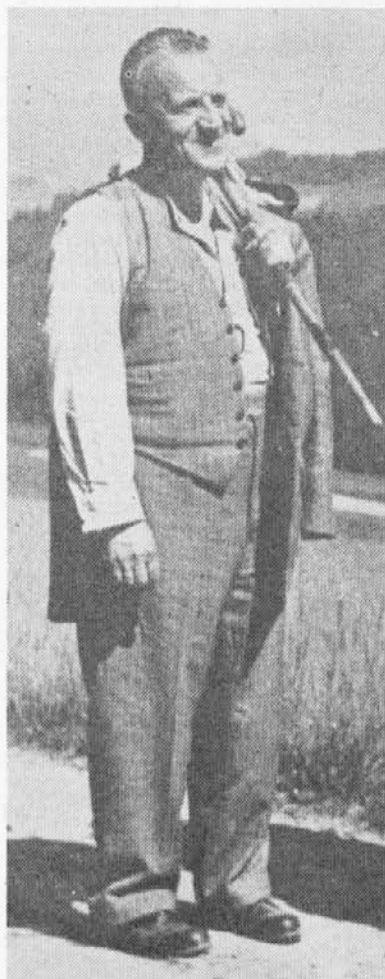
Ne zavrzimo pozitivne dediščine

Mežiška dolina, zaverovana v svojo knapovsko - fužinarsko preteklost, zamaknjena v gospodarsko moč svojih dveh orjakov, ni spoznala ali pa si ni hotela zapomniti nauka, ki ji ga je sporočal propad mušeniških in mežiških fužin, leškega in holmeškega rudnika ter konec prejšnjega stoletja krut propad prevajlske železarne. Takrat se je namreč izkazalo, da niti ne izključno na kakovosti temelječa proizvodnja v spreminjajočih se razmerah, možnostih in zahtevah časa sama ni dovolj niti za golo preživetje, kaj šele za uspešen obstoj in razvoj.

Zdaj, sto let pozneje, ko so menda izčrpane rudne zaloge našega rudnika, ko so spreminjene potrebe in nove tehnologije izpodrezale korenine dosedanjemu načinu gospodarjenja v železarni in vsa dolina čuti grozljive posledice teh stisk, zanesljivo vemo, da se bo pobrala, si našla nove poti in možnosti preživetja in razvoja, ne moremo pa se otresti vsaj delčka svoje krivde za to, da smo se vse preveč odpovedovali soodgovornosti za oblikovanje prihodnosti in smo jo bolj ali manj prepustili odločanju vodstvenih struktur rudnika in železarne. Taka, kakršna pač je (dolina namreč), bo morala spet najti svojo identiteto, možnosti in smeri svojega

razvoja, ljudi, ki ji bojo sposobni ustvariti perspektivno prihodnost. Pri tem pa se bojo morali zavestno odpovedati zgolj osebnim, ozkim krajevnim, strankarskim in drugim delnim interesom. Poiskati bojo morala skupen cilj in pridobiti zanj vse, ki so se pripravljene zavzeti za njegovo uresničenje. Pri tem dolina ne bo mogla in smela mimo svoje preteklosti in spoznanj, ki so se nakopičila tudi v številkah Koroškega fužinarja. Morala se bo odpovedati svojemu dosedanjemu identifikatorju s prevladujočima dejavnostima in praksi samovoljnega vsiljevanja stališč ene same, pa četudi ne več edine stranke. Naloga, ki so pred nami, terjajo zavzet in trezen dogovor ter prizadevno skupno uresničevanje sprejetih načrtov, ki pa se ne bojo smeli nanašati samo na gospodarstvo. Pri tem bo poleg vseh drugih dejavnosti, ki bi jih nekateri najraje kar prezrli, a seveda tudi brez njih in njihovega razvoja ne bo šlo, imelo pomembno vlogo tudi šolstvo, če ne bomo hoteli s svojimi napakami pretirano obremeniti še svojih potomcev, ki bojo morali biti tudi v znanju kos konkurenci svojih vrstnikov iz drugih delov države. Za to pa bo treba zavestno še marsikaj storiti. Resnost položaja ne dovoljuje ljudem časovne potrate razdiščenja strankarskih nasprotij, jalovega očitanja, prerakanj in nenačelnega prestižnega tekmovanja. Edino merilo politične poštenosti je lahko iskrena skrb za ogroženo usodo ljudi. Znanja, zdravja in kulture pri tem gotovo ne bo mogoče ogrožati. Tudi sporočil preteklosti ne. In dolina bi ravnala neodgovorno, ko bi obravnavala Koroškega fužinarja kot zgrešen proizvod železarne, ki se mu lahko brez pomislekov odpove. Morda je prav zdaj spet napočil čas, ko se naj iz preteklosti predvsem usmeri v iskanje novih perspektiv in da ljudem, ki se potegujejo za pravico odločanja, možnost, da prav na straneh Koroškega fužinarja razkrijejo svoje k pozitivnim spremembam usmerjene načrte, jih podvržejo oceni drugače mislečih, in si pridobijo zaveznike za njihovo uresničevanje. Ne ponavljajmo napak preteklosti! Ne pozabimo, da je človek bil in bo ostal zmotljiv, da je vsaka slepa zagledanost vase in v svoj prav nevarna, če že ne kar usodna, še posebno, kadar gre za vazezagledanost vplivnih ljudi!

Ljudje potrebujejo resnico o nastalem položaju, predvsem pa kanček upanja in zaupanja. Morda je Koroški fužinar možnost za sporočanje in vzbujanje tega. Ne zavrzimo vse - tudi pozitivne dediščine in naukov preteklosti! Gradimo tudi na tem, kar je preteklost ustvarila pozitivnega!

Avgust Kuhar

"še lepša," kot je želel, da bi bila druga, mu seveda nista pomenila samo in najbrž niti ne predvsem grafične podobe glasila, temveč tudi "lepoto" vsebine in jezikovne podobe sestavkov.

Na prvo mesto je urednik Kuhar postavil stroko, razumljivo pa je, da si o strokovni problematiki glasila z dr. Sušnikom pozneje nista več dopisovala, a to za razmišljanje o Koroškem fužinarju glede na smer njegovega nadaljnjega razvoja ni bistveno.

Druga značilnost Koroškega fužinarja, ki jo je Kuhar izrazito poudarjal, naj bi bilo "koroško

ŠTIRI OBDOBJA KOROŠKEGA FUŽINARJA

Marjan Kolar

Koroški fužinar je začel izdajati **Avgust Kuhar** (1906 - 1964), najmlajši brat Prežihovega Voranca, ko se je preselil z Jesenic na Ravne in v železarni prevzel dela sekretarja, vodja službe za varstvo pri delu (HTV) in vodja propagande. Prva številka je izšla jeseni 1951 in ima tako prvi letnik samo eno številko.

Kdor hoče razumeti Koroški fužinar v času, ko ga je urejal Kuhar, mora upoštevati več stvari.

Najprej ta dežela dotlej svojega časopisa nikoli ni imela, ponašala pa se je z bogato zgodovino, z lepimi starimi šegami, s samosvojo ljudsko kulturo in z bukoviško tradicijo. Po osvoboditvi se je zagnala v do takrat nevideno rast: dobila je lastno popolno gimnazijo. Ta je omogočila šolanje mladim iz vseh koncev pokrajine, ki brez nje zagotovo ne bi bili mogli postati inženirji, zdravniki in profesorji. Železarna se je prenavljala in večala, vzporedno so rasle Ravne (takrat še Guštanj).

Danes vemo, da so bili vsi Kuharji nadarjeni za pisanje, tako tudi Avgust. Osnovno novinarsko izobrazbo je dobil na tečaju v Franciji, na Ravne je prišel kot zrel mož, navezan na domači kraj in s tenkim čutom za lepo.

Vse to se pozna vsaki številki Koroškega fužinarja, ki jo je uredil. Znal se je navdušiti in je zato navduševal tudi druge. Znal je dobrohotno pretiravati (delavski svet je npr. povzdignil v delavski parlament), znal je biti šegav (ob fotografiji cvetočega krompirja je iz rokava strelil rime: Krompirjev cvet/ nebeški kit./ kar cveteš let./ je narod sit).

Užival je ob tem svojem časopisu, užival je, ko je tuhtal naslove in podnaslove člankov pa podpise pod slike; celo v mašila je rad vnašal duhovitost. Ni pa dovolil, da bi prevladali v njem politika in tehnika. Raje je pokadil nečimrnosti fabriških imenitnikov z nekaj bombastičnimi frazami, dal jim je največje možne črke, samo da je lahko potem namenil veliko prostora zgodovini krajev, spo-

minom na brata Voranca, župnijskim kronikam, narodopisju, NOB, camarskim zbadljivkam ter lepim fotografijam domačih hribov in domačij.

Ozek ni bil, zato je ob železarstvu objavjal tudi članke o zgodovini mežiškega rudnika pa o gozdarstvu itn. Vse, o čemer je pisal, je bilo sveže, znano morda specialistom posameznih strok, širše ne, marsikaj pa je bilo zares novo in zato takoj po objavi dragocen vir za znanost.

Imel pa je tudi srečo s sodelavci. Tu je bil dr. Franc Sušnik, sam velik rodoljub, pisatelj in govornik, ki je dopisoval precej redno, izkoristil pa Koroški fužinar tudi za objavo gimnazijskih letnih poročil z imeniki dijakov in profesorjev. Tu so bili lokalni zgodovinar Josip Mravljak, pa profesorji Janko Messner, Ignac Kamenik (danes oba tudi znana pisatelja), Justin Stanovnik, Stanko Kotnik, pisci samouki Ajnžik, Šanclov Zepi in še kdo.

Kuhar se je uspešno upiral pritiskom, naj bi Koroški fužinar postal mesečnik, ki naj bi obveščal delavce o aktualnostih v železarni. Trdil je, da vsaka čenča ni za časopis in ohranil le po štiri številke letno.

Leta 1964 je (sladkorni bolnik) hudo zbolel. Uredil je še dve številki, tretjo le po imenu. Ni se več zavedal, da smo po ukazu direktorja Klančnika mimo njegove volje začeli pripravljati mesečnik. Prva številka Informativnega fužinarja v oktobru je izšla že po Kuharjevi smrti.

Drugi dve številki Koroškega fužinarja v letu 1964 sem uredil sam in ga nato urejal 10 let. Obdržal sem Kuharjevo zasnovo, a v stilu ga nisem hotel posnemati; to bi bilo nesmiselno in neokusno. On je bil domačin, jaz ne, njemu je bilo urejanje hobij, meni služba in - Kuhar je bil en sam.

Ker je ob Koroškem fužinarju zdaj izhajal tudi Informativni fužinar, je bila možna "delitev dela" med obema. Ključ za to je bil preprost: aktualnejše reči je objavjal mesečnik, besedila trajnejše vrednosti četrtletnik. Enak format je omogočal kdaj

Marjan Kolar

tudi navzkrižno uporabo klišejev in krajših tekstov.

Kmalu se je pokazalo, da je dobrih avtorjev, ki bi hoteli sodelovati, v domačem kraju malo. Zato je obveljalo pravilo: ni važno, od kod je pisec, glavno, da je strokovnjak in da obravnava Koroško. Tako so postali občasni sodelavci arheolog Stanko Pahič ter prof. Alenka Glazer, zgodovinarja Jože Mlinarič in Bogdan Žolnir ter drugi. Ker smo

Koroški fužinar prodajali po dolini, je bilo treba skrbeti, da so se v njem pojavljali vsi glavni kraji. Šolanih dopisnikov ni bilo, zato sem dosti besedil napisal sam. Bile so številke, v katerih sem bil kot avtor skrit za štirimi, petimi različnimi psevdonimi.

Če naj bi Koroški fužinar obdržal določeno raven, je bilo treba kakšne prispevke tudi zavrniti in se piscem zameriti. Besedila naj bi po mojem vsebovala kaj novega, objave vrednega.

Poskusil sem tudi korak v smer lokalnega založništva. Tako smo npr. izdali brošuro 720 let Ravne na Koroškem, ki je povzela članke, pred tem objavljene v Koroškem fužinarju. S tem so bili prihranjeni stroški za stavek in klišeje. Enako je bilo z Vodnikom po Delavskem muzeju. Vendar konec 60. let čas očitno še ni bil zrel za takšne reči in ostalo je pri teh poskusih.

Zaradi boleznj sem sredi leta 1975 predal uredništvo Koroškega fužinarja **Jožetu Šaterju**, ki ga je potem obdržal do odhoda v pokoj v začetku leta 1990.

V tem obdobju je Koroški fužinar objavil precej referatov s konferenc DPO, govore občinskih funkcionarjev za državne

praznike, besedila o stabilizaciji in programe razvoja, obsežne članke strokovnjakov iz železarne, veliko spominov na NOB (potem ko so borci nekajkrat napadli urednika, je Odbor koroških partizanov v Ljubljani dobil močno besedo pri urejanju). Obilo prostora je časopis namenil športu in kulturi ter piscem amaterjem, ki se večinoma niso dvignili nad prigodniške rimarije. Obseg je narasel od nekdanjih 40 na 80 in več strani na številko.

Bili bi krivični, če bi vzrok za takšno spremembo poskušali videti samo v uredniku. Nasprotno: ta je naredil,

kar je mogel in znal, delno tudi kolikor je smel. Koroški fužinar iz teh let je zato veren odsev samoupravnega socializma in miselnosti ljudi, ki so imeli v njem glavno besedo. Vendar se je v tem času nabralo veliko zelo dragocenega gradiva z različnih področij.

Šater je še uredil prvo številko v letu 1990, naslednje tri po 14 letih spet jaz. Koroškemu fužinarju sem zdaj

Jože Šater

najprej prepolovil obseg ter mu spremenil obliko in vsebino. Namesto politike je dobila besedo stroka, merila za objavljane so se znova zaostriła, spomini na NOB, pogrebni govori in začetniško leposlovje so izpadli. Ker je takšnim kriterijem ustrezalo le malo avtorjev, zaradi krize je pa je bilo treba tudi že zelo varčevati, sta naslednje leto lahko izšli le dve številki. Leta 1992 sem še uredil prvo številko, nato sem odšel v predčasni pokoj in urednica je postala **mag. Andreja Čibron-Kodrin**.

ALI NAJ KOROŠKI FUŽINAR UMRE?

Mitja Šipek

Če bi gledali problem samo z zornega kota ekonomike, bi rekli "da", ker pač naročnina ali prodajna cena ne pokrije njegovih stroškov.

Koroški fužinar je verjetno eno najstarejših glasil "fabriške" literature v Sloveniji. Sam sem bil od vsega začetka njegov sodelavec in dalj časa tudi v uredniškem odboru, zato sem morda tudi čustveno povezan z njim, kar pa ni pomembno. Bolj pomembno je, kako gledajo nanj člani kolektiva in predvsem širok krog njegovih bralcev. Ne pozabimo, da je znan tudi v svetu.

Od vsega začetka je bil pogoj, da se v njem najdejo članki strokovne narave, če je le mogoče, napisani tako, da jih razumejo tudi nestrokovnjaki. Razen tega je bil namenjen dogajanjem v življenju kolektiva in kraja. Kmalu pa se je razširil tudi na literarne in druge prispevke, v glavnem domačih avtorjev, ki seveda niso bili vsi na pričakovani kakovostni ravni, bil pa je ravno zavoljo teh prispevkov zelo bran in priljubljen med bralci. Ne smemo prezreti tudi drugih prispevkov iz zgodovine kraja in tovarne, ki so kljub amaterski izdelavi pomenili dragocen prispevek k ohranjanju zgodovine, kulturne in etnološke podobe krajine.

Vse to je pripeljalo do korenite reorganizacije Koroškega fužinarja, ki jo je izpeljal prejšnji urednik g. Kolar, strokovno gledano popolnoma upravičeno, češ, da je kakovost nekaterih prispevkov padla pod pričakovano raven in da naj se pač literatura objavlja v literarnih revijah, stroka v strokovnih. Ob Koroškem je nastal še Informativni fužinar, ki je imel namen informirati bralce o vsem, kar naj bi izvedeli. Tako je dobil Koroški fužinar popolnoma drugačno vsebino, "očiščeno primitivizma," zato pa je mnogo manj bran in priljubljen, pa tudi manj obsežen ter cenejši. Oba skupaj pa najbrž nista stala manj. Koroški fužinar je bil vsaj štirikrat obsojen na smrt, ko so tedanji direktorji skušali privarčevati pri šibicah, ni pa jim bilo mar, koliko bi lahko privarčevali pri neuspeli proizvodnji itd.

Glas ljudstva je preprečil njegovo smrt vsakokrat, res pa je, da železarna nikoli ni bila v taki krizi, kot je sedaj.

Sedaj pa k naslovnemu vprašanju.

1. Korošci imamo Koroški fužinar za svoje glasilo, ki poučuje, informira, daje nekaj za dušo, ne samo za telo. Če ga ukinemo, bi jim vzeli nekaj, kar je intimno njihovega. V tem materialno črnem vzdušju bi jim vzeli še tolažnika. Ljudstvo bi to razumelo kot rop, kot ponižanje, kot razčlovečenje.

2. Prihranek, če ga ukinemo, je tako nepomemben v primerjavi z drugimi stroški, da ni vreden ogorčenja in s tem pasivnega upora proti vsem, ki krojijo našo usodo (Korošci bogu za hrbtom).

3. Premnogi dragoce- ni podatki o zgodovini našega kraja, o kulturni in moralni podobi naših ljudi bi bili za vedno izgubljeni.

4. Strokovni prispevki z vseh področij dela in življenja, posebno pisani v "poljudnoznanstvenem" slogu (kar pa ni lahko), so zelo učinkovito informirali ljudi o razvoju, investicijah in napredku našega kraja in tovarne, pa tudi širše. Brez takih informacij bodo ljudje vedno proti vsakemu napredku, to pa je lahko usodno za prihodnost našega gospodarstva.

5. V naši pretekli in polpretekli zgodovini imamo kar nekaj zelo pomembnih ljudi, ki so bistveno prispevali k razvoju železarne, kraja in regije, so poznani tu in daleč izven naših meja, tako v gospodarstvu, kulturi, športu itd. Če jim že za časa življenja nismo mogli ali hoteli dati priznanja, je moralna dolžnost, da jim vsaj posthumno posvetimo nekaj pozornosti. Temu se ne odreka noben kulturni narod. Koroški fužinar je mesto, kjer lahko ta dolg poravnamo. In končno, ni treba, da

imajo vsi taki naslov dr. ali inž., tudi med najbolj preprostimi ljudmi imamo idealiste, ki so si za svoje življenjsko delo zaslužili vsaj "hvala".

6. Če se v Koroškem fužinarju pojavi kak literarni prispevek na primerni umetniški ravni, je nam vsem lahko le v ponos, bralcem pa v veselje.

7. Glede koncepta in vsebine Koroškega fužinarja bi najbrž bilo treba še razmišljati. Kot je bil pred nekaj leti nekoliko preveč "okrogel", pa je sedanjí preveč "oglat". Presojamo seveda prepuščamo uredniškemu oboru, strokovnjakom in bralcem.

Zaključek:

Če se Koroški fužinar ukine, bo storjena usodna napaka, ki ne bo prinesla nobene koristi, pri ljudeh pa bo povzročila ogorčenje, ki se ne bo kazalo v javnem protestu, saj se ljudje bojijo za svoj obstoj, tihi upor v srcih pa bo ostal, in ta je najbolj nevaren.

O ČEM NAJ PIŠE KOROŠKI FUŽINAR

Alojz Krivograd

Koroški fužinar je pomembna kulturna institucija Mežiške doline in glasilo naše doline, dovolj cenjeno po Sloveniji.

Na njegovih straneh je zbrano ogromno informacij o življenju in razvoju naših ljudi v zadnjih 40 letih. Prav tako je veliko dragocenih podatkov o preteklosti naših prednikov, krajev in ljudi.

Opravil je nalogo, da je takratnim in sedanjim rodovom kazal podobo lastnega življenja. Pisal je o uspehih, neuspehih in napakah. Posamezniki so z njegovih strani dobivali podatke

o pomembnih in manj pomembnih dogajanjih po Mežiški dolini in v širšem območju skoraj z vseh področij življenja. Z dogajanjem pri nas je obveščal tudi široko javnost v Sloveniji. Predvsem strokovne sredine so se zanj zanimale, ker je kot lokalno glasilo izstopal iz slovenskega povprečja.

Naloge, ki jih je opravljal v preteklosti, bi moral opravljal tudi danes.

Formalno je bil glasilo predvsem delavcev oziroma vseh zaposlenih v železarni. Že po nekaj številkah pa je postal glasilo vseh prebivalcev Mežiške doline.

Koroški fužinar bi moral ostati in postati glasilo vseh ljudi v Mežiški dolini, morebiti tudi širšega območja.

Naj se ne brani prispevkov s področja zgodovine, družbenega življenja in kulture.

Moral pa bi poglobljeno in kritično pisati o sedanjih problemih naših ljudi in tudi pokazati izhod iz številnih zagat.

V njem bi moralo sodelovati več ljudi z različnih področij, vendar je treba ohraniti določeno kakovost.

Koroški fužinar bi moral nadaljevati svoje življenje, da bi lahko v njem kritično spregovorili o življenju ljudi prizadeti in odgovorni.

Nujno bi bilo treba poglobljeno spregovoriti o:

- gospodarstvu, železarni in drugih industrijah,

- socialnih vprašanjih, nezaposlenosti, socialnem skrbstvu, kmetijstvu, njegovih težavah in možnostih
- lastninjenju, denacionalizaciji

- kulturnem življenju, kulturnih ustanovah
- šolstvu, zdravstvu

- mladini, narkomaniji, alkoholizmu, splošnem zdravstvenem stanju, starostnikih, siromaštvu, beguncih
- političnem življenju, strankah itn.

Če bo financiranje izven železarne, je razumljivo, da je treba pritegniti širši krog sodelavcev.

Menim, da bi z ukinitvijo tega glasila nastala velika praznina in kulturna škoda v našem družbenem prostoru.

DIREKTORJI GUŠTANJSKE JEKLARNE

Ervin Wlodyga

Članek predstavlja pet vodilnih mož nekdanje guštanjnske jeklarne med leti 1919 in 1945. Podrobneje sta popisani tragični usodi zadnjih dveh direktorjev.

INŽ. DAVID LORBERAU

Rodil se je 29. 12. 1881 v Sekkau na avstrijskem Štajerskem. V jeklarni se je kot kalkulant zaposlil leta 1917. Ko je ob koncu prve svetovne vojne vodilni pobegnil v Avstrijo, je zasedel direktorski stolček in ga obdržal do upokojitve 31. 5. 1941. Umrl je 15. 11. 1944 v Tübingenu v Nemčiji.

OTO RUDOLF BILOWITZKI

Rodil se je 23. 9. 1899 na Dunaju. V Böhlerjevem koncernu se je zaposlil že leta 1920. Leta 1927 je prevzel vodenje delniške družbe. Leta 1939 je bil s sedežem družbe prestavljen v Beograd. Leta 1941 se je s sodelavci vrnil v Guštanj. Iz podjetja je odšel 8. 5. 1945. Dočakal je visoko starost. Umrl je 1. 10. 1982 v Celovcu.

DIPL. INŽ. AVGUST SUPPAN

Po nemški zasedbi (Koroške) je prišel leta 1941 v jeklarno kot poverjenik ali komisar. Pred tem je bil vodja livarne v Kapfenbergu. Od julija 1941 do marca 1942 je nadomeščal direktorja inž. Constantina barona von Ungern Sternberga. Preminil je 27. 9. 1976.

INŽ. CONSTANTIN BARON VON UNGERN STERNBERG

Rodil se je 12. 10. 1888 v Gradcu.

Direktorsko mesto je prevzel za Davidom Lorberauom 1. 4. 1941. Podrejenim se je predstavil kot strojni strokovnjak; ker pa ni bil podkovan v valjanju jekla, je od tedanjega obratovodja Fridla Roženka zahteval, naj to delo vodi še naprej.

Večkrat je hodil po obratih, tudi ponoči. Neki večer je od daleč opazoval, kako delavci s težkim kladivom obdelujejo velik kos jekla. Ne da bi ga opazili, je tudi sam poprijel za dolge kovaške kleščice. Ko pa je parno kladivo začelo udarjati, ga je tako streslo, da je orodje izpustil in odskočil. Šele tedaj so delavci spoznali, kdo jim je hotel pomagati.

Direktor Sternberg je tekoče govoril nemško, rusko, francosko in kitajsko.

Constantin baron von Ungern Sternberg

David Lorberau in Oto Rudolf Bilowitzki

Podjetje Kelag (Koroška delniška družba za proizvodnjo in distribucijo električne energije, op. E.W.) je začelo februarja 1943. leta graditi 20 KV daljnovod med Pliberkom in Mežico. V zimah med vojno je po vsej Mežiški dolini primanjkovalo električne energije: zaradi velikih potreb industrije, saj so v Guštanju in v Rudniku Mežica delali za vojaške potrebe, zaradi skromnih količin vode v rekah in zaradi partizanskih akcij, predvsem na daljnovode. "Naš" direktor je večkrat "sam" iskal okvare na daljnovodih. Nekoč sta s spremljevalcem Mihcem Kamnikom naletela na partizanske diverzante. Kljub streljanju sta rešila celi koži.

Baron von Ungern Sternberg ni bil član nemške NSDAP. Po nekaterih pričevanjih sta tehnični direktor dipl. inž. Alojz Fischnich ter personalni vodja dipl. oec. Robert Weck, oba člana omenjene stranke, pritiskala na okrožnega in deželnega vodjo v Velikovcu in Celovcu, naj na baronovo mesto postavijo tehničnega direktorja.

Dr. Ervin Daub, nekdanji generalni direktor Böhlerjevega koncerna, je razkril baronovo nadaljnjo usodo: Direktorsko službo v jeklarni je nastopil 1. 4. 1941, v njej pa je ostal do 26. 7. 1941. Ponovno se je vrnil marca 1942 in službo opravljal do 15. 6. 1944. Nekaj mesecev pred koncem vojne so ga odpoklicali, saj ga tedanji "Gauleiter" ni želel za direktorja. Premestili so ga na Dunaj. (Na baronovo mesto pa ni prišel tehnični direktor, temveč dipl. inž. Adalbert Kielhauser). Barona in njegovo ženo grofico Keyserling so po prihodu Rusov na Dunaj leta 1945 ubili avstrijski plenilci.

Po pripovedovanju nekdanjega direktorja jeklarne na Ravnah Ota Rudolfa Bilowitzkega pa se je Sternberg z ženo med boji na Dunaju skrival v zaklonišču gradu Polais Razumovski. Nenadoma so se

vrata odprla, pojavil se je hišnik in za njim ruski oficir. Prvi je pokazal na direktorja, rekoč: "To je baron Ungern Sternberg," oficir pa je potegnil pištolo in zakonca ubil. Ali je nekdanji direktor ravenske jeklarne plačal za grehe svojega brata?

Baronov brat je bil namreč fanatičen vojak, ki se je po prvi svetovni vojni sam proglasil za generala. "Sanjal" je o novem cesarstvu Džingis-kana.

Organiziral je Panmongsoko konferenco ter navezal stike s Kitajci. Pred boljševiki je leta 1920 zbežal iz Omska, vendar so ga čez nekaj mesecev ujeli in ubili v Irkutsku. (Fokus, št. 70-72, 1977)

DIPL. INŽ. ALBERT KIELHAUSER

Rodil se je 2.1.1897 na Dunaju, umrl pa 3. 5.1945. Pokopan je na pokopališču St. Leonhard v Gradcu.

Direktor guštanjske jeklarne je postal 15. 6.1944. Poznal sem ga samo na videz. Zdel se mi je mrk in nedostopen. Bil je član NSDAP.

Partizani so pogosto minirali daljnovid, kar je zelo otežilo nemoteno proizvodnjo torzijskih osov in za tanke in letalska krila. Vodilni v podjetju so se zavedali, da se bliža konec vojne. Mnogi so razmišljali, kako se bodo rešili.

Direktor Kielhauser je nemškimi družinam za 3. maj obljubil tovarniški tovornjak, s katerim bi se umaknili iz Guštanja. Nemška vojska pa si je to vozilo dan prej sposodila, vendar ga ni vrnila. Vodstvo podjetja je začelo telefonično pozvedovati, kje je tovornjak, a nihče ni ničesar vedel. Direktor se je odločil, da ga sam poišče. Za spremstvo je vzel personalnega šefa Wecka in dva varnostnika podjetja, Avgusta Slivnika in Gottfrida Aldrijana. S tovarniškega dvorišča so se dobro oboroženi odpeljali 3. maja ob 15. uri. Ob 20. uri so se vrnili le trije, popolnoma izčrpani, češ, da so se morali prebijati mimo "banditov". Weck je izjavil: "Direktor je mrtev!"

Še isti večer so v podjetju sestavili komisijo, v kateri so bili tajnica Walischerjeva ter uradnika Rosenblatt in Lorber. Najprej sta se na samem za celo uro sestala inž. Alojz Fischnich in dipl. oec. Robert Weck. V gostišču pa je Weck potem izjavil, da je on dal direktorju svojo pištolo, s katero se je ustrelil.

Iz zapisnika z dne 5. 5.1945 je razvidno, da so vsi trije spremljevalci orožje pustili pri avtomobilu, kjer ga je 4. maja našla nemška vojska. Iz tega orožja ni bil izstreljen noben naboj. Vdovi so predali direktorjeve osebne stvari. Med njimi pa ni bilo denarnice s približno 2800 RM. Zasliševalci so ugotovili, da se izjave zaslišanih precej razlikujejo, kar je vzbujalo sume.

V zapisniku z dne 8. 5.1945 je zabeleženo, da so se Rosenblatt, Walischerjeva in Aldrijan odpeljali v Dravograd po direktorjev mrliški list. Aldrijan jim je pokazal, kje so 3. 5.1945 skrili vse predmete, ki so

jih odvzeli mrtvemu direktorju. Predali so jih Wecku, ki se je že dopoldne zatekel v varstvo nemške vojske na gradu.

Iz zapisnika, napisanega nekje v Avstriji, dne 9. 5.1945, je razvidno, da so se 8. 5.1945 pod okriljem vojske vsi vodilni možje podjetja umaknili iz Guštanja.

Ponovno je bilo povzeto dogajanje pri Podklanču pri Dravogradu: ko se je direktor s spremstvom približal, so zaslišali streljanje. Direktor, ki je vozil, je bil zadet. Opis nadaljnjega dogajanja pa ni več jasen. Ranjenega direktorja naj bi preložili na sosednji sedež, Weck pa je poskušal vzvratno odpeljati, vendar mu ni uspelo. Direktorja naj bi potem obvezali in ga odnesli (po drugi izjavi naj bi sam, seveda s pomočjo sopotnikov, odšel) do bližnjega tovarnjaka v zaklon. Tam naj bi direktor Wecka prosil, naj ga zaradi ran ustrelji, vendar mu je le-ta izročil svojo pištolo, Kielhauser pa se je ustrelil v čelo.

Zapisnik z dne 16. 6.1945 govori o "banditih", ki so bili na desnem bregu reke Meže nad železniško progo ter od direktorjeve skupine oddaljeni od 150 do 200 metrov. Zahtevali so, naj pred avto položijo orožje in uniforme, kar so tudi storili, hkrati pa so se oglasili nemški vojaki, ki so bili razporejeni v enaki oddaljenosti v smeri Guštanja, ter jih povabili na pivo, češ, da je vojne tako ali tako konec. Trojica se je znašla v nezavidljivem položaju. Začeli so se plaziti po protitankovskem jarku in Meži proti Golovi tovarni, od tam pa čez Dobravo in mimo Sv. Križa do Podklanča, od koder so jih nemški vojaki odpeljali v tovarno. Na vdovino vprašanje, zakaj ranjenega direktorja niso vzeli s seboj v jarek, so odgovorili, da bi jim bil samo v napoto.

20.7.1945 pa so v Haimburgu v Avstriji na zaslišanju zopet dajali izjave, ki se niso ujemale s prejšnjimi. Ko so začeli partizani streljati, naj bi se zatekli do bližnjega tovarnjaka, direktorja pa pustili v avtomobilu. Šele na njegove klice naj bi se Aldrijan splazil do njega in ga umaknil v zaklon, kjer ga je obvezal. Potem se je zgodil že opisani samomor.

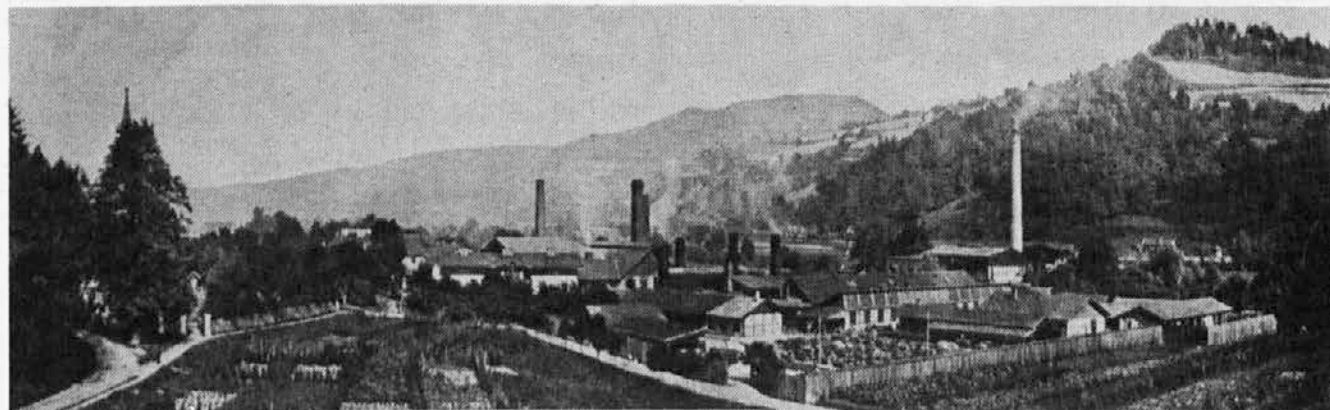
Dejstvo je, da je direktor ležal na cesti do 5. maja. Fischnich in Weck sta od reševalcev RK že prejšnji dan zahtevala, naj truplo pripeljejo v Guštanj, za uslugo pa sta ponujala bencin iz tovarniške rezerve. Reševalci so odklonili, češ, da ne smejo prevažati mrličev. Filip Tola je zato direktorjevo truplo pripeljal s traktorjem in ga odložil v nekdanji Legnerjevi garaži. Naslednji dan so ga prepeljali v cerkev Sv. Antona. Okoli poldneva so se od njega poslovili najbližji sodelavci, potem pa ga je guštanjski prevoznik Ivan Delopst odpeljal v Velikovec. 7. 5.1945 je Rosenblatt sam odprl dvojno krsto in na direktorjevem telesu odkril le majhno vstopno in izstopno strelno rano. Kakšna je resnica o njegovi smrti?

Viri:

- Dr. Adolf Bayer, generalni direktor Vereinigte Edeltahlwerke (A.G. Wien), pismo z dne 21.3.1977 z naslovi nekdanjih vodilnih v jeklarni na Ravnah
- Oto Rudolf Bilowitzki, sodeloval pri pisanju in iskanju podatkov
- Dr. Ervin Daub (nekdanji generalni direktor Böhlerjevega koncerna), dopis z dne 11.11.1977 z opisom inž. Constantina von Ungern Sternberga
- Fokus, Ludi baron jaši Mongoliju, št. 70-72, Zagreb, 1977
- 100 Jahre Böhler Edeltahl (1870 - 1970), zgodovinski podatki o podjetju
- Eleonora Kielhauser, kopije zapisnikov o direktorjevem samomoru
- Betka Krautberger, dopisovanje z zaposlenimi in njihovimi svojci
- Dipl. oec. Robert Weck, dopis z dne 17.1.1980 z opisom smrti dipl. inž. Alberta Kielhauserja
- Ervin Wlodyga, spomini.

Albert Kielhauser

PO STARI ŽELEZARSKI POTI

Franc Gornik

Mnogi prebivalci naše doline sprašujejo, od kod so dobivale železarnice v Črni in pozneje na Prevaljah in Guštanju surovo železo za svojo predelavo.

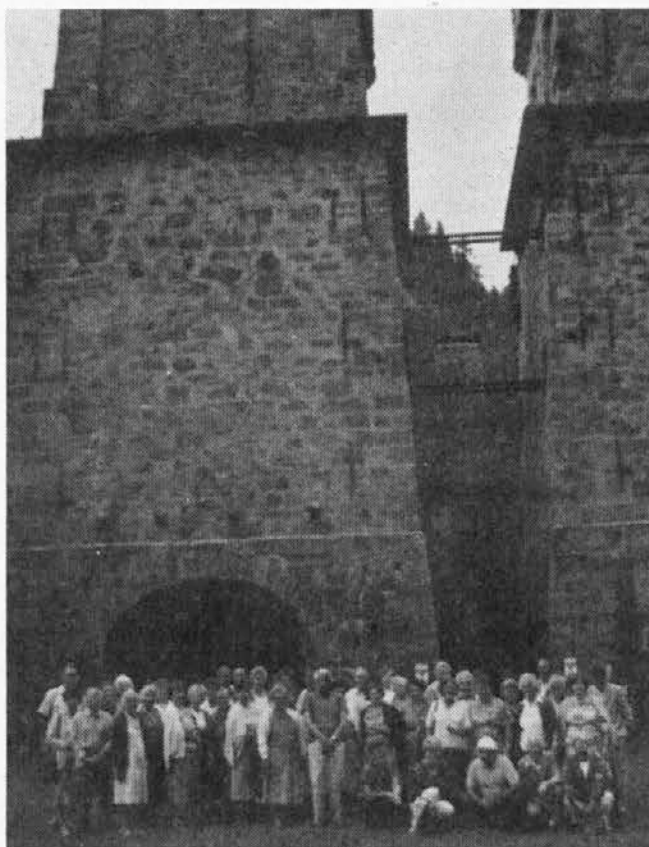
V zgodovinskih zapisih iz leta 1622 je razvidno, da kopanje železove rude v takratnih časih pri nas ni bilo zanemarljivo. V Črni se železarstvo sploh ne bi moglo razviti, če ne bi bilo v tem kraju železove rude. V navedenem letu je bilo v Črni odprtih 16 jam. V petih so kopali železovo rudo, v eni svinčovo. V sedmih jamah so rudo sledili za poznejše izkope. Kopanje rude so morali v treh jamah opustiti. Bile so že prevelike in globoke, tako da jih s tedanjo tehnologijo niso mogli zavarovati in varno uporabljati.

Za primer navedem, da so v Črni od 4. avgusta do 25. oktobra leta 1638 v eni talilni peč pretopili in pridobili 156.850 funtov, t.j. približno 87 ton

ali blizu 3 milijone ton.

Lesno oglje in apno so žgali okoliški kmetje. Ilovico za opeko in obzidavo so kopali v bližini Šibovnika, kjer so imeli postavljeno manjšo zavorno žičnico, s katero so jo spravljali do ceste v Brančurikovem grabnu.

Najpomembnejšo surovino za pridobivanje železa in visoko legiranega jekla - surovo železo pa so morali voziti iz oddaljenih železarskih fužin v Hüttenbergu in Löllingu. Pot je bila dolga nad 70 km. Nenehno je bilo na poti po nekaj deset parov konjskih vpreg s težkimi vozovi "parizarji", da so zadostili potrebam železarnice. Ceste in mostovi so bili slabi in železarna jih je morala na določenih mestih sama vzdrževati. Ena vožnja je trajala, če je šlo vse po sreči, štiri dni. V eno smer dva dni, s postankom v okolici Brückla - Mosteca, drugič pa v Löllingu.

Pred ostanki plavžev v Hüttenbergu

plavljenega (lossen) železa, kar je bila za tiste čase zelo velika količina.

Drugače je bilo z železarno na Prevaljah. Njena okolica je za potrebe obratovanja in obstoja imela na razpolago v prvi fazi, za stare fužine (ob "Personalih"), vodno silo, ki so jo cenili na 300 kubičnih čevljev na sekundo pri 26 čevljih padca. Premog so dobili iz leškega rudnika, ležišča katerega so bila ocenjena na 50 milijonov centov

V knjigi Geschichte des Hüttenberger Erzberges (Zgodovina hüttenberških rudnikov) iz leta 1870 piše, da se je rudarstvo v teh krajih pričelo verjetno 600 let pred Kristusom, ko so močna plemena Galcev zasedla to pokrajino. Prvotni prebivalci so jih imeli za Taurage. 16 let pred Kr. r. si je rimski cesar Drufus podjarmil te kraje, da bi zavaroval rimski imperij proti severu, in kraje poimenoval Noricum.

O nastanku rudnikov in fužin v teh krajih obstaja pripovedka, da je neki višji rimski častnik napravil hud prekršek. Za kazen so ga pregnali v divjino in vsak Rimljan ga je imel pravico ubiti, če bi ga srečal. Ko si je nekega večera ves zmučen pripravil ležišče, je za vzglavje nastrgal mahu, ki je rasel na rjavkasto rdečem kamenju. Verjetno je železovo rudo že poznal. Najdišče je prijavil rimskim oblastem, ter si s tem pridobil svobodo.

Rimljani so pričeli to nahajališče železove rude izkoriščati in pridobljeno jeklo je dobilo ime "noriško". Nad dvatisoč let so po globačah in dolinah okoli Hüttenberga in Löllinga rohnele in se kadile fužinarske naprave, v prejšnjem stoletju tako vsestransko povezane tudi z našimi kraji.

Iz zapisnikov lahko preberemo, da je železarna na Prevaljah zaradi povečanja proizvodnje potrebovala večje količine surovega železa. V ta namen sta se lastnika Rosthorna že pred letom 1844 povezala z najpomembnejšim plavžarskim podjetnikom na Koroškem, baronom von Dickmanom Secherauom. Prodala sta mu polovico prevaljske železarnice ter ga zavezala, da je moral kot solastnik trajno skrbeti za redno in izdatno dobavo

surovega železa. Družabnik Dickmann Secherau je povečal odkop železove rude in zgradil leta 1849 tretji plavž ter s tem zvišal proizvodnjo na 200.696 centov surovega železa na leto.

Po drugi vojni je to tako slavno železarstvo zadela ista usoda kot pred 80 leti železarno na Prevaljah. Stroji in naprave so obstale, čez prekopane in pretaljene grape in doline je legla tišina. Kraji so osameli, mogočni ostanki fužinarstva pa so pod zaščito UNESCO kot opomin in spomin na staro tehnologijo in nekdanjo mogočnost.

Literatura:

Stephan Singer: Kultur und Kirchengeschichte des Dehanges Bleiburg

Ivan Mohorič: Industrializacija Mežiške doline.

Pripis:

Na izlet po stari železarski poti (glej skico) se je jeseni 1992 podalo okrog sto ravnstvenih upokojencev in upokojenk. Ogledali so si tudi muzejske železarske naprave in dvorec barona von Dickmanna Secheraua. V Gurku (Krka) so obiskali cerkev in samostan, kjer je pokopana Sv. Hema, velika dobrotnica koroških Slovencev. Ustavili so se tudi na gradu Hohostervitz (Visoka Ostrovica) in pri Gospe sveti.

STROKOVNI ČLANEK

Jekla in zlitine za ventile motorjev

Mag. Franc Uranc

1. Vrste ventilov

Ventile motorjev z notranjim zgorevanjem delimo na sesalne in izpušne. So si zelo podobni, le da so izpušni veliko bolj obremenjeni, ker jih stalno oblivajo vroči izpušni zgorevni plini. S temi ventili se tudi najrajši (pod silo razmer) ukvarjamo. S sesalnimi se bomo le tedaj, ko bo posebej navedeno.

Ne moremo enačiti ventilov za motorje, ki delujejo le 100 ali malo več ur letno, s tistimi v energetskih postajah, kjer obratujejo 8000 ur letno.

Posebno skrb terjajo motorji, v katerih zgorevajo strašljivo korozivni plini.

Poleg kovanih najdemo tudi lite ventile. Strukturne in mehanske lastnosti imajo oboji podobne, le cenejši so liti, če gre za majhne serije. Liti so navadno iz avstenitnih jekel in včasih so dvodelni, čelno varjeni: z glavo iz avstenitnega in s stebrom delno iz navadnega jekla.

Dvodelni ventil nam prihrani težavnost kompromisarstva med lastnostmi, ker je lahko goba (del stebra z glavo) iz maloogljivega ognjeobstojnega jekla, konček stebra na vrhu pa iz kaljivega nelegiranega jekla. Tako imamo na istem ventilu najvišjo možno obrabno obstojnost in ognjeobstojnost ravno in samo tam, kjer ju potrebujemo.

Vrh in drsni del morata biti obrabno obstojna. Ventil lahko kujemo na dva načina: bodisi krčimo tenke palice v gobaste glave ali pa iztiskujemo stebra ventilov iz debelih palic - vse skupaj v vročem.

Včasih si avtoprevozniki zaželijo trajnejših ventilov. Na voljo so jim polnjeni z natrijem kot hladilnim balzomom ali prevlečeni s trdo obrabno in vročinsko obstojno kovino na udarni konici, vrhu ali naležni ali čelni površini.

2. Jekla in zlitine, iz katerih so ventili

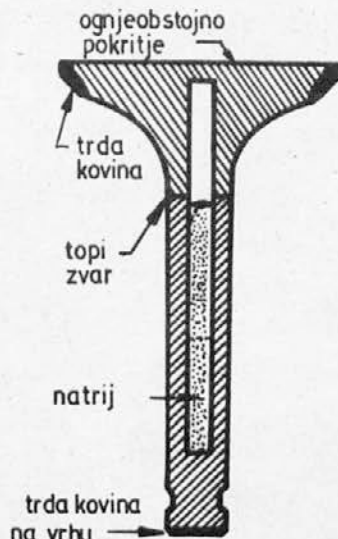
Skoraj vse ventile izdelujemo iz jekel. Le najbolj poskočni in zanesljivi so iz nikljevih zlitin,

imenovanih nimonic. Taki so v tovornih letalih. Ventili, ki se ne nameravajo preveč segreti, so lahko kar iz nelegiranega jekla C45 (0,45 % C). Ali pa sesalni ventili, ki jih seveda sproti hladi sveži zrak, prav tako vrhovi vseh ventilov, zibajoči se stalno v razmeroma mrzlem okolju - vsi ti so najcenejši in najboljši so iz tega žilavega, trdega jekla.

Malo bolj obremenjene sesalne ventile pa imamo rajši izdelane iz jekla 2Si (0,6 % C, 1,7

dimnata vročina, katere po zakonih ne moremo osvojiti in vpreči v stroje, avtomobile... motorje.

Največ uporabljamo izpušne ventile iz PK 8 fer iz jekla 21-4-N in njegovih sodobnejših različic. Ognjeobstojnost, trdnost, obrabno obstojnost v vročem daje temu jeklu obilni nadev: 21 % Cr, 9 % Mn, 4 % Ni, 0,4 % N in 0,5 % C. Potreben je že zato, ker kaliti te metalurški brozge ne moremo.

Izstopni motorni ventil z možnimi posebnostmi, kot so trdokovinska prevleka na čelu, vrhu in naležni ploskvi; topo varjena dvodelna izvedba, hladilno polnjenje za letalske motorje.

% Si), ki ga tudi moremo utrditi s kaljenjem na visoko trdoto in ki je obenem še varno pred oksidacijo pri višji temperaturi. Žal so pa taki ventili občutljivi nasproti napadom PbO.

Sesalne ventile, ki jih doleti še večja vročina, bomo iz previdnosti izdelali iz jekla PROKRON 8, ki se že baha z 9 % Cr poleg 3 % Si in 0,45 % C. Tega jekla ne moremo utrditi s kaljenjem, je pa obstojno dolgo časa nad 700°C, celo do 850°C.

Cenejše od tega avstenitnega jekla je drugo, z utrjevalnimi izločki v avstenitu, toda je tudi krhkejše in se v vročem rado razleže.

Skozi najhujšo tropsko vročino veslajo izpušni ventili. Stalno jih obliva nepremagljiva

Najživahnejšim, najbolj vročim in obenem najzanesljivejšim ventilom v tovornih letalih pa omogočajo motorni utrip nikljeve zlitine z imeni inconel M, inconel X, nimonic 80 A (RAVNIC 1) ali nimonic 90 (RAVNIC 2).

Motorji, in s tem ventili, so bolj ali manj tiranizirani v vsakem stroju, ki ga poganjajo ali pomagajo gnati. Najlaže gre še bencinskim motorjem v malo obremenjenih osebnih avtomobilih. Tem dobro strežejo sesalni ventili iz C45, kot smo že rekli, toda izpušni ventili hočejo biti že iz PK 8 (t. j. prokron 8).

V srednje obremenjenih motorjih morajo biti izpušni ventili iz 21-4-N tako v osebnih avtomobilih kot tudi v težkih

tovornjakih. Lahka letala in kmečki traktorji si upajo voziti le, če so tudi sesalni ventili iz PK 8.

V poskočnejša lahka letala nam ukažejo vgrajevati oboje ventile iz 21-4-N, pri traktorjih in hudo obremenjenih tovornjakih pa zvožimo še s PK 8. Tovorna letala imajo vse iz nimonicov.

V dizlovih motorjih pripeka v primerjavi z drugimi motorji srednje močna vročina (do 740°C), razen v nekaterih energetskih postajah. Lokomotive in ladje z manjšimi obremenitvami (do 600°C) imajo sesalne ventile iz 2 Si, izpušne iz PK 8. Za srednje obremenjene pa imajo motorji sesalne ventile iz PK 8 in izpušne iz 21-4-N. Enako velja za močno obremenjene energetske postaje.

Seveda včasih skušamo poenostaviti izbiro in mislimo, da z dražjim zmerom moremo zamenjati cenejšega - toda to ne velja za vse primere. Cenejša visokotrдна kaljiva jekla bi le nevednež zamenjal z dražjimi avstenitnimi, kadar je zahtevana velika trdnost. Četudi bi zahtevali visoko trdnost pri 500°C, bi se zmotili. Po drugi strani pa spet ne bi mogli uporabiti nerjavnih jekel, ki so utrdljiva s sigma fazo, ker so pri visoki temperaturi zelo krhka in proti koroziji manj odporna od avstenitnih jekel.

3. Kaj hočemo od ventilskih zlitin

Najmanj, kar lahko rečemo za materiale, iz katerih izdelujemo ventile bencinskih in naftnih motorjev, je, da se ne smejo bati vročine. Neobčutljivi naj bi bili proti vsem mogočim vročim dogodkom: ne smejo se pustiti iztrgavati, ne dobivati jamic, imenovanih pittingi, ne smejo odgorevati, ne si dovoliti škajenja, kaj šele, da bi se poljubno krivili ali podaljševali! Neutrudljivi pokončneži, ki se nikakor ne smejo zlomiti, niti ko doživijo deset milijonov eksplozivnih udarcev.

Obstojnost dajejo ventilom najprej mehanske lastnosti. Premajhna trdota je npr. kriva, da čelna stran ventila kmalu pušča. S preizkusi za ocenjevanje uporabnosti ventilskih

snovi merijo 1 % raztežka pri določenih temperaturah in napetostih. Za silo nas obvesti trgalni preizkus v vročem, nujen pa je preizkus trdote v vročem. Zaželeno je določanje časovne mirujoče trdnosti. K izboljševanju zlitine nam pomagajo preizkusi utrujanja v vročem.

Ne pozabimo na kemijsko obstojnost, saj je vsaka snov imuna le do določene temperature, nad katero zelo hitro propada: avstenitna jekla nad 720°C, nikljeve zlitine nad 900°C.

Grizjoča nevarnost se bo lotila skoraj vsakega ventila, najbolj čudno obnašanje pa zasledimo, če odžira čelo, ker bo potem ventil nekam votlo tolkel in morda bo imel motor prezgodnji vžig.

Največji zajedalec v izpušnem plinu je svinec, toda če je precej kisika, je tudi hudo. Drugi sovražniki ventilov so žveplo, klor in brom. Odseki iz goriva ali olja, kot npr. vanadij, povzročajo korozijo (v trdnem stanju) na naležnih ploskvah.

Ventil, ki ima premajhno trdoto v vročem, se bo kmalu ponašal z vdolbeno glavo, zaradi katere se bo povečala razdalja od glave do vrha, in bo zapiranje slabo. Stalen vroč preprih bo pregrel, včasih kar prežgal, ventil. Podoben konec doživi tisti, ki se mu podaljša steblo.

Povečanje zazora ventila zažge, zmanjševanje pa ga polomi. Če nas jezi preostra obraba feritnega ventila, ga lahko zamenjamo z avstenitnim, ki pa ni samo dražji, ampak se tudi za 50 % bolj toplotno razteguje. Zato tako zamenjavo snovi vedno spremlja konstrukterjev korak.

Dvodelne ventile nadleguje obraba naležne ploskve, ker je petkrat hitrejša kot pri enodelnih. Od take obrabe trpijo tudi kobaltove zlitine, ki so slabše od jekel, utrdljivih s sigma fazo.

Sedeži ventilov v hudo obremenjenih motorjih so petkrat vzdržljivejši iz zlitine 40Ni-20Cr-10W-10Co, kot če so iz sive litine ali pa celo iz kobaltove zlitine 67Co-28Cr-4W-1C.

Vrh ventila je na udaru kot vsak vrh, zato ga na enodelnih ventilih včasih prevlečejo z obrabno obstojno zlitino. Dvodelni ventili pa imajo ta vrh kaljen, ker je iz drugega jekla kot glavni del ventila, na katerega je trenjsko privarjen. Enodelni ventil brez posebne obdelave je najobstojnejši, če je iz jekla z utrujočo sigma fazo.

Vrednost prevlek so dokazali z merjenjem izgube kompresije. Izpušni ventili iz jekla, utrujenega s sigma fazo, ki so bili prevlečeni z jeklom 25Ni-5Cr-3Mo, so imeli po 200 urah peklenkega tempa še zmerom kompresijo 10 atmosfer, medtem ko liti ventili (65Co-28Cr-4W-1C) s privarjenimi stebli niso imeli več 7,5 atmosfere.

Posebno hude skušnjave pomenijo za ventile toplotna utrujanja. S pospešenimi poskusi so odkrili, da ventili iz jekla, ki je utrujeno s sigma fazo (24Cr-5Ni-3Mo), odpovejo v 3 urah, medtem ko tisti iz 21Cr-4Ni-0,4N (oznaka 21-4-N) šele po 28 urah.

4. Izboljšave ventilov

Kot je lahko ventil dvodelen ali enodelen, je lahko tudi sama glava iz dveh snovi.

Nekateri dvodelni ventili so v

iz železo - aluminijevih oksidov, ni zavreči, saj izboljša počutje ventilov za 2-3-krat.

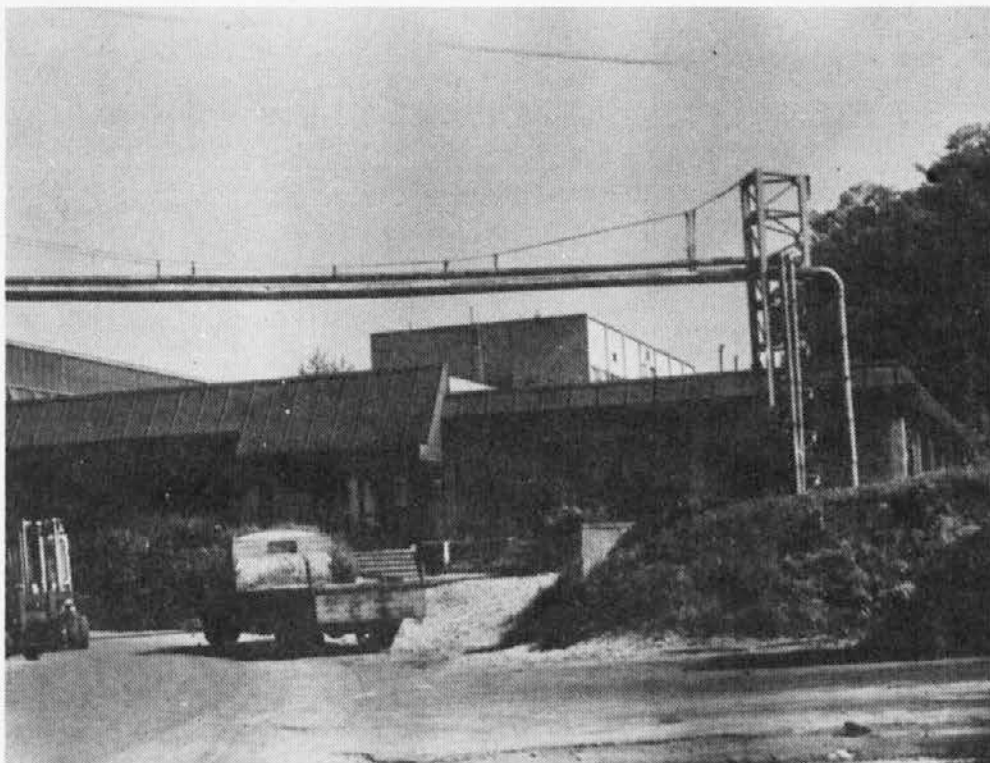
Nekaj približkov so si privoščili tudi konstrukterji: gibljive glave ventilov se lepše prilagajajo sedežem in le-ti teže pregorijo. Toda pogosto take gibljive glave odletijo zaradi utrujenosti.

Boljša domislica so vrteči se ventili, ki so veliko vzdržljivejši od navadnih. Vzdržali so le za 30 % manj od nevrtečih, ki so bili prevlečeni s trdo kovino - to pomeni 4-kratno izboljšanje nasproti neplesočim ventilom. V dizlovih motorjih pa so vrteči vzdržali 40.000 km nasproti 25.000, kolikor so pokazali nevrteči.

kovitost kot bencin ter ne pušča izcedkov, ki sicer ovirajo prilagajanje ventilove glave umazani blazini sedeža. Zgorevna mešanica je hladnejša in zato so izpušni ventili za 60°C manj vroči kot v bencinskih motorjih. Verjetno se imajo ventili v propanovem motorju kar lepo, saj ostajajo krepki dvakrat dlje kot v bencinskem.

6. Gospodarsko oko

V ceni ventila je material

V srednje obremenjenih motorjih morajo biti izpušni ventili iz 21-4-N

sredini stebila izvotljeni in do 2/3 napolnjeni z natrijem, ki se tali pri 98°C ter odlično prevaja toploto od vroče glave na hladni vrh. Taki ventili v bencinarjih se zelo enakomerno obnašajo, imajo skoraj enako vzdržljivost. V dizlovih motorjih so 10-krat vzdržljivejši od navadnih ventilov. Tako imamo pravzaprav sodelovanje treh snovi.

Ventili, ki so prevlečeni z obrabno in toplotno obstojno zlitino (najbolj v uporabi je 67 % Ni, 28 % Cr, 4 % W, 1 % C), vzdržijo 5-6-krat več skokov od neprevlečenih ventilov. Teh prevlek je več vrst, toda njihove učinkovitosti še niso dobro znane, zato se odločamo kar po ceni, ki je okoli 15 dolarjev za kilogram.

Tudi skromnejše napržitve, ki ustvari ventilu oksidacijsko obstojen 0,01 mm debel oklep

5. Kaj še moremo storiti ventilom v dobro

Vročina je glavni vzrok prezgodnje invalidnosti ventilov. V 75-odstotno obremenjenem motorju so vzdržali 2000 ur, v polno obremenjenem enakem motorju pa le pol tega časa, ker so bili za 50°C bolj segreti kot v lahko obremenjenem.

Že samo enakomernost delovanja je za ventile prerokba dolgega življenja. Enakomerno delujoči motor ohrani iste ventile 10-krat dlje kot neenakomerno udelavajoči.

Tudi vrsta goriva vpliva na zdravje: propan omogoča večjo kompresijo in toplotno učin-

udeležen le z 8 %, toda ne veselimo se vnaprej proste tekme ali demokracije jekel. Ventil iz dvakrat dražjega jekla je še zmerom kar za 40 % dražji od skromnejše zlite ventilske gobe. Ceni sta v tem primeru 1 dolar na kilogram oz. 0,5 dolarja na kilogram ventila.

Obrabno in vročinsko obstojne prevleke so po 2,5 do 5 dolarjev na kilogram ventila, toda navadno se ne oziramo na ceno.

Vzamemo najdražjo snov, ker je najučinkovitejša. Tudi pri tej obleki velja, da je najboljša najcenejša. Navzlic temu pa nam včasih prav pridejo tudi poceni aluminijaste prevleke, pokritja. O dvodelnih ventilih pa povejmo, da niso iz gospodarskega gnezda, temveč jih je potreboval tehnični razum.

RESTRUKTURIRANJE GOSPODARSTVA

IZKUŠNJE ITALIJANSKE AOSTE

zgled za Mežiško dolino

Pogovor z Branetom Žerdonerjem, direktorjem za kadre in pravne zadeve SŽ

Andreja Čibron - Kodrin

Aosta je pokrajina v severozahodni Italiji. Ima 110 000 prebivalcev. Središče pokrajine je istoimensko mesto z 39 000 prebivalci, pretežno Francozi. Znano je predvsem kot izhodišče alpskih cest, ki vodijo prek gorskih prelazov Veliki in Mali Sv. Bernard, v bližini pa je 11,6 km dolg cestni predor pod Mont Blancom.

V Aosti je poleg turizma razvita tudi industrija, ki daje zaslužek 14000 zaposlenim. Do nedavna je bila prevladujoča jeklarska industrija, ki pa jo je recesija na svetovnem tržišču tako prizadela, da je lastnik eno od dveh jeklarn zaprl. Podobna nevarnost grozi zdaj tudi drugemu jeklarskemu obratu.

Pokrajinska vlada ni držala križem rok, ampak je ubrala specifične pristope za restrukturiranje doline in odpravo posledic, ki jih je prineslo ukinitje okoli tisoč delovnih mest v jeklarstvu. Ker se s težavami spopada tudi slovensko železarstvo oziroma jeklarstvo, kar občutimo tudi na Ravnah, se je s pozitivnimi izkušnjami Aoste pri restrukturiranju gospodarstva vsekakor vredno seznaniti, še bolj pa oceniti, ali je italijanske rešitve mogoče uporabiti tudi pri nas. Jeseniška železarna že

več let sodeluje z železarnama v Ilssi oziroma Kogne, zato je Aosta v začetku letošnjega marca obiskala skupina občinskih funkcionarjev in managerjev

Slovenskih železarn iz ravenske in jeseniške občine. Brane Žerdoner, direktor za kadre in pravne zadeve v koncernu Slovenske železarne, je v pogovoru za Koroški

fužinar takole strnil svoje vtise.

"Kaj se je zgodilo po ukinitvi proizvodnje v eni od jeklarn v Aosti?"

"Jeklaro Ilssa v mestu Pont Saint Martin, ki je bila v privatnih rokah, je njen lastnik zaprl leta 1985 ter zapustil to območje. Ostali so brezposelni ljudje, stavbe in oprema. To je postal regijski problem.

Zato je regija odkupila zemljišče, na katerem je stala jeklaro in jo dobesedno zravnila z zemljo. Po njenem naročilu so podri vse stavbe, opremo so razprodali ali pa jo razrezali med staro železo, privatna arhitektska firma je zemljišče na novo razparcelirala, potem pa so ga komunalno opremili. Regionalna vlada je razpisala natečaj za investicijske gradnje. Pod zelo ugodnimi pogoji je ponudila komunalno opremljeno zemljišče: na natečaju pa so lahko konkurirala podjetja, ki so ustrezala naslednjim pogojem: ekološka (čista) industrija, visoka tehnologija in zaposlitev ljudi, ki so izgubili delo v jeklarni. Do sedaj so tako zrasle in že obratujejo tri nove tovarne (dve med njimi nosita znani imeni - IBM, Seiko); na razpolago je še nekaj prostora, v glavnem pa so zaintereseni za investicije že izbrani.

V dolini Aoste je zaposlenih 48 000 ljudi, 3 000 pa je brezposelnih. Industrija daje kruh 14 000 zaposlenim, kar 6 000 od njih pa je zaposlenih na javnih delih. Opravljanje tovrstnih del pomeni le začasno zaposlitev, zato vlada neprestano skrbi za nove investicijske dejavnosti oziroma za nove projekte, da prikrita brezposelnost ne preide v odkrito. Kot javna dela so označena vsa dela v gozdovih, gradbena infrastruktura, delo na cestah in v tunelih ter podobno."

NAČELA NOVE INDUSTRIJSKE STRATEGIJE V AOSTI

■ ustanovitev malih in srednjevelikih podjetij, ki se zmorejo vključiti v obstoječo proizvodno infrastrukturo in tako povečati potenciale regije

■ prednost imajo podjetja z visoko tehnologijo (tako glede izdelkov, tehnik in proizvodnih procesov)

■ izrabljanje obstoječih industrijskih obratov in infrastrukture s poudarkom na njihovem ponovnem spreminjanju v okolju prijazne proizvodne procese

■ najboljša možna izraba strateške lege doline, kar ji omogoča dostop na evropske trge in bližnja industrijsko razvita področja

■ prednost imajo tiste spodbude, ki lahko z obstoječo gospodarsko strukturo ustvarijo vertikalne (intrasektorske) in horizontalne (medsektorske) vzajemne učinke (sinergije), kar bi spodbudilo investiranje v celotno regionalno gospodarstvo

■ izbor takšnih podjetniških idej, ki lahko dolgoročno vplivajo na kvaliteto življenja, predvsem s povečevanjem možnosti za zaposlitev v procesu restrukturiranja.

(Vir: Valle D'Aosta e Tecdis, Regione Autonoma Valle d'Aosta)

"Katero so osnovne značilnosti pristopa k restrukturiranju gospodarstva, ki so ga ubrali v Aosti?"

"Avtonomni status prinaša dolini bistvene ugodnosti. Regija zadrži kar 90 odst. vseh davkov, zato je lahko sprejela mehanizme, ki ji omogočajo restrukturiranje:

1. Regija odkupi zemljišče, ga uredi, vsakemu investitorju podeli nepovratna sredstva v 35 odst. vrednosti zemljišča in stavb.

Sedaj je v krizi tudi druga jeklarna v Kogne (ravenski metalurgi jo dobro poznajo), ki zaposluje okrog 1 200 ljudi. Od tega jih je trenutno 300 na čakanju, plačo pa prejemajo iz solidarnostnega sklada, ki ga oblikujejo delojemalci in delodajalci. Ob morebitnem zaprtju jeklarne se bo sprostilo milijon m² površin, ki jih bo regija odkupila in delno namenila za industrijsko cono.

2. Pomembna je tudi finančna spodbuda oziroma krediti. Zveza industrialcev, regijska vlada in banke so ustanovile posebno banko (tako rekoč banko za razvoj), ki za investicijske programe ponuja za polovico nižje obresti, kot so normalne poslovne obresti v italijanskem bančnem sistemu. V banki je torej mogoče dobiti sorazmerno ugodna posojila za nakup osnovnih sredstev; že prej pa sem omenil, da regija omogoči nepovratna sredstva v višini 35 odst. vrednosti investicije v zemljišče in stavbe.

3. Ko investitor z vsemi navedenimi ugodnostmi končno opremi tovarno in začne s proizvodnjo, je oproščen plačila davkov od 18 mesecev do treh let. Pogoji pa je, da zaposli brezposelne delavce. Ukrep je za nove podjetnike izjemno spodbujevalen, saj ceno delovne sile zniža za 100 odstotkov."

"Ali se na razpis za nove investicije poleg podjetnikov z resnimi nameni prijavljajo tudi špekulanti?"

"Do izigravanj in špekulacij prihaja - podjetniki dobijo poceni zemljišče, so oproščeni davkov, pripadajo jim ugodni krediti, pa vseeno poslujejo z izgubo, ki ji sledi stečaj podjetja, ali pa na skrivaj zaslužijo velike dobičke, potem pa zapustijo območje... Vendar odgovornih v regionalni vladi takšna ravnanja ne presenečajo niti jih ne navajajo k temu, da bi predstavljeni koncept restrukturiranja doline v osnovi spremenili. Pri njem ostajajo, bolj previdni so le pri izbiri investitorjev."

"Ali se v Aosti že

lahko pohvalijo s pozitivnimi rezultati?"

"Aosta se kot gospodarsko uspešna regija lahko pohvali tudi z nekaterimi objektivnimi kazalci, ki so izrazito bolj ugodni kot v Italiji. Omenim naj le družbeni produkt (dvakrat višji), število nezaposlenih (tri do triinpolkrat manjše) in trajanje postopka za pridobitev dovoljenj za podjetniško dejavnost (dvainpolkrat manj časa). Tudi geografska lega med Švico in Francijo pomeni za regijo izrazito prednost. Čeprav je dolina ozka in zaprta, obdana celo z visokimi gorami, tudi štiritisočaki, je vanjo mogoče priti po več cestah (tudi skozi predor) in železnici. Kljub dobri cestni mreži zdaj pripravljajo še projekt izjemno hitre železnice, saj se zavedajo, da je dobra prometna infrastruktura pogoj za pretok kapitala, idej in blaga."

"Kakšna so najpomembnejša spoznanja in izkušnje opisane primeru restrukturiranja gospodarstva v Aosti? Kako jih je mogoče uporabiti pri nas?"

"Iz vsega povedanega lahko zaznamo rdečo nit: najprej regionalizacija problema in nato njegovo regionalno reševanje. Pri tem sodelujeta Zveza industrialcev (prostovoljno združenje, ki razpolaga z učinkovitimi instrumenti, delno je podobno naši GZ) in regionalna vlada, ki ima avtonomni status, kar zanjo pomeni določeno prednost. Torej: problemi restrukturiranja so problemi regionalne politike (lahko tudi državne - to je pač treba pretehtati z vidika velikosti; Slovenije namreč ne moremo direktno primerjati z Italijo). Pripravljanje, da so za presežke delavcev odgovorni zgolj v njihovih matičnih podjetjih, v Aosti ne velja! Politične stranke se zavedajo pomembnosti problema, zato poudarjajo politično odgovornost pred volilci in ne zanemarjajo vprašanja brezposelnih, saj se brez tega ne morejo obdržati na oblasti.

Najpomembnejše spoznanje torej je, da so problemi regionalni in jih je tako tudi treba obravnavati. Ni se mogoče znebiti vtisa, da sta oprostitev davka na dobiček za nove podjetnike, kot ga pozna naša zakonodaja, in obrestne mere, ki pravzaprav pomenijo rentnost denarja, pravzaprav le pesek v oči in sprenevedanje. To je politična demagogija, ki trdi, da pri nas obstajajo finančne spodbude za razmah podjetništva v Aosti so dokazali, da je treba zmanjšati osnovne davke, ki so vezani na plačo, ter ponuditi obrestne mere, ki ne presegajo 4 do 5

odstotkov letne stopnje. Obrestne mere se niso spremenile niti ob zadnji devalvaciji italijanske lire! Iz tega lahko sklepamo, da od takšnih investicij - ob za polovico nižjem strošku za delovno silo - pričakujejo v prihodnjih letih 4 - 5-odstotni donos.

Premalo se zavedamo tudi vseh posledic, ki jih prinaša lastninstvo. Omenil sem že, da je bila jeklarna v Aosti v privatni lasti, lastnik jo je zaprl in odšel iz doline ... Ob procesu lastninstva v Sloveniji, tudi zaradi pridobitve tujega kapitala, se moramo zavedati, da so takšne poteze sestavni del normalnega tržnega dogajanja v Evropi, in jih lahko pričakujemo tudi pri nas! Če bo lastnik ugotovil, da je npr. njegova tovarna brez prihodnosti, jo bo zaprl in odšel; tam, kjer stoji obrat in stanujejo delavci - pa bodo ostali vsi problemi. Odgovornost za vodenje regije ali države nosi politika oziroma ljudje, ki so jo izbrali. Vsekakor pa je prepričanje, da so za zaposlene odgovorna zgolj podjetja, stvar preživelega socialističnega samoupravljanja. To so nova spoznanja, ki pa jih vsi očitno še ne dojemajo.

Iz Aoste smo prinesli italijansko zakonodajo, ki je omogočila predstavljeni pristop k restrukturiranju. Posredovali smo jo pristojnim ministrstvom, sami pa bomo pripravili predlog podobnih zakonov za branžo. Izkušnje iz Aoste bodo dobrodošle predsednikom občinskih vlad pri urejanju nove zakonodaje o lokalni upravi. Če bodo lokalne skupnosti brez pristojnosti, bodo vsi problemi prešli pač na državo.

Opozorim naj le še na to, da je predstavljeni primer restrukturiranja gospodarstva v Aosti le eden od podobnih v svetu. V nemškem Porurju, kjer je močna jeklarska in rudarska industrija prav tako zašla v krizo, so Zveza delodajalcev, Cerkev, stranke in občinska vlada ustanovile družbo Pro Ruhr Gebiet, ki išče mehanizme za spodbujanje zaposlovanja oziroma za zmanjševanje brezposelnosti. Z direktorjem te družbe sem že navezal stike; v Slovenijo bo prišel predvidoma maja ter se srečal z vsemi, ki bodo za to izrazili zanimanje."

"Ali v Sloveniji, konkretno v Mežiški dolini, sploh obstajajo pogoji, da se lotimo opisanih ukrepov in posnemamo italijansko regijo? Kaj lahko pričakujemo od programa Revit?"

"Po pogovorih s podjetniki, predstavniki Zveze industrialcev, regionalne vlade in z nekdanjim tehničnim direktorjem

jeklarne se ne morem znebiti občutkov, da smo pri nas šele na začetku poti. Tudi to je vplivalo na moje trditve v predstavitveni številki koncernskega časopisa Slovenske železarne, da brez regionalizacije problema v Mežiški dolini in brez tesnega sodelovanja občinskega vodstva in vodstva družb, naslednje Železarne Ravne, njegovo razreševanje ne bo učinkovito. Ta rdeča nit razmišljanja, če jo lahko tako imenujem, se mi je znova potrdila v Aosti.

Ali imamo v Mežiški dolini sploh pogoje, da se lotimo podobnih ukrepov kot v Aosti? Rekel bi, da jih ni. Velike nejasnosti so še okrog lokalne uprave. Manjše pristojnosti občin bodo blokirale in demotivirale občinska vodstva. Če se bo namesto regijskega uveljavil republiški pristop, se bo država morala ustrezno organizirati - npr. v okrajih. Res pa je, da je motiv ali pripravljenost za reševanje problemov največja tam, kjer so le - ti najbolj pereči - na Ravnah gotovo bolj kot v Ljubljani in v Aosti bolj kot v Rimu.

Mislím, da je program Revit vsebinsko in organizacijsko dobro zastavljen. Zahteva organizacijsko sožitje med managementom družb in občine, kar je edina prava pot. Izkušnje kažejo, da si je treba zastaviti cilje, uresničljive v krajšem času, ki so tudi bolj pragmatični (npr. izboljšati kvaliteto življenja, prestrukturiranje v vseh dejavnostih ipd.). Možnosti za uspeh programa Revit vsekakor so.

Le s sodelovanjem vseh in vsakogar lahko pride do komplementarnosti idej. Pri tem mislim na sodelovanje tehnične in humanistične inteligence, občinske vlade in managementa družb pa sindikatov in managementa. Pritegniti je treba inteligenco, ki je zapustila Železarno Ravne in ima sedaj zasebne delavnice ali podjetja. Tu se skrivajo ideje, ki niso ozko povezane z jeklarsko in drugo industrijo, ki je razvita v sedanjih samostojnih železarskih družbah. Razviti moramo alternativne industrije in nove tehnične ideje. Humanistična inteligenca mora biti prisotna zaradi problemov brezposelnega človeka. Intenzivno se mora vključevati sindikat, pa tudi občina oziroma država, ki mora zagotoviti okvirne pogoje; ne le oprostitev davka na dobiček ob obrestnih merah R + 20 odst., saj dobička ob takih pogojih sploh ni mogoče pričakovati. Če bi investicije v resnici prinašale takšen donos, bi bil naval tujega kapitala v Slovenijo precejšen. To so pač ekonomske zakonitosti, o katerih se ni mogoče prerekat."

"Najlepša hvala za pogovor."

MALO GOSPODARSTVO V OBČINI RAVNE NA KOROŠKEM

Marina Leskovec

UVOD

Pred dvema letoma sem za Koroški fužinar pripravila članek z naslovom: **Drobno gospodarstvo v občini Ravne na Koroškem - možnosti in realnost.**

Od tedaj se je stanje na področju malega gospodarstva, tako namreč od sprejetja Zakona o malem gospodarstvu v oktobru 1991 imenujemo drobno gospodarstvo, kar precej spremenilo.

Malo gospodarstvo razvrščamo v naslednje enote:

- podjetja, ki zaposlujejo do 125 ljudi v dejavnostih prometa in zvez, trgovine na debelo, gostinstva in turizma, obrti in obrtem podobnih dejavnostih ter osebnih storitev, stanovanjsko-komunalne dejavnosti in urejanja prostora, finančnih, tehničnih in poslovnih storitvah

- podjetja, ki zaposlujejo do 50 ljudi v dejavnostih industrije, rudarstva in gradbeništva

- obrtne zadruga

- zasebniki - fizične osebe, ki opravljajo registrirano gospodarsko dejavnost.

MALO GOSPODARSTVO V OBČINI RAVNE NA KOROŠKEM

Občina Ravne na Koroškem nima posebne tradicije v obrti, torej tudi ne v podjetništvu. Razloge za to vsi dobro poznamo. Osnovni vzrok je v materialni eksistenci, ki je bila delavcem zagotovljena v obeh velikih gospodarskih sistemih.

V naši občini o podjetniški klimi, katere posledica bi bila močnejša rast obrtnikov, do leta 1991 skorajda ne moremo govoriti. Tedaj pa se je v Mežiški dolini podjetništvo začelo hitreje prebujati, kar se odraža tako v naraščanju samostojnega osebnega dela (števila rednih obrtnikov) kot števila malih podjetij. Razlogi za prebujanje podjetništva so bili naslednji: Zakon o podjetjih, ki je bil sprejet v letu 1989 in je uzakonil nastajanje osebnih in kapitalskih družb; velike težave pri poslovanju družbenih podjetij, posebej še obeh velikih industrijskih kompleksov (Železarne Ravne in Rudnika Mežica); spreminjanje miselnosti ljudi, ki so se začeli zavedati, da njihova materialna eksistenca ni več tako gotova, kot je bila....

Že v letu 1990 oz. tudi že ob koncu leta 1989 so začela nastajati zasebna podjetja - družbe z omejeno odgovornostjo z zelo majhnim ustanovitvenim kapitalom (2.000 din), ki ga je predpisoval Zakon o podjetjih. Med temi podjetji je gotovo več kot trideset takšnih, ki še do danes niso pričela poslovati. Število družb z omejeno odgovornostjo se je še naprej intenzivno povečevalo tudi potem, ko se je ustanovitveni kapital povečal od 2.000 na 8.000 dinarjev. Od aprila leta 1992 pa je predpisan nominalni kapital za ustanovitev družbe z omejeno odgovornostjo 100.000 tolarjev.

Ustanovitelj lahko ta kapital vložil v podjetje v gotovini ali pa v stvarih. S povečanjem potrebnega kapitala za ustanovitev podjetja se je rast števila malih podjetij v Mežiški dolini, pa tudi na splošno v Sloveniji, precej upočasnila. V zadnjem času v naši občini nastajajo družbe z omejeno odgovornostjo, ki pričnejo poslovati sorazmerno hitro.

Po podatkih za konec leta 1992 (Vir: Register organizacij in skupnosti pri Republiškem zavodu za statistiko) lahko ugotovimo, da je bilo v tem času na območju občine Ravne na Koroškem registriranih

skupno 242 družb z omejeno odgovornostjo v zasebni lasti. Po podatkih Službe družbenega knjigovodstva Maribor - Ekspozitura Ravne je zaključni račun za leto 1992 predložilo 122 zasebnih podjetij. To pomeni, da je lani v občini Ravne na Koroškem poslovala le polovica vseh registriranih družb z omejeno odgovornostjo v zasebni oz. mešani lastni.

V teh 122 zasebnih podjetjih je bilo ob koncu leta 1992 po podatkih SDK zaposlenih 137 delavcev. Zasebna podjetja so v preteklem letu ustvarila 81,2 odstotka celotne akumulacije gospodarstva občine. Tako visok delež akumulacije zasebnih podjetij je razumljiv, saj večina podjetij v družbenem sektorju gospodarstva posluje z izgubo in se bori za obstanek. Nominalno pa ustvarjena akumulacija zasebnih podjetij ne predstavlja visoke številke.

Na oživiljanje oz. rast malega gospodarstva v zadnjih dveh letih in pol kaže tudi precej intenzivna rast števila rednih obrtnikov v Mežiški dolini.

Za občino Ravne na Koroškem je bilo precej let značilno, da je bilo število registriranih popoldanskih obrtnikov večje od števila rednih obrtnikov. Še ob koncu leta 1989 je bilo v Mežiški dolini prijavljenih 212 popoldanskih ter 194 rednih obrtnikov. To razmerje je bilo precej neugodno. V letu 1990 je pričelo število popoldanskih obrtnikov upadati, število rednih pa naraščati, kar je pozitivno.

Število rednih obrtnikov se je od 194 ob koncu leta 1989 povečalo na 317 ob koncu leta 1992. To pomeni povečanje za 63,4 odstotka. Pozitivno ocenjujemo tudi dejstvo, da se je ob povečevanju števila nosilcev obrti povečevalo tudi število delavcev, zaposlenih pri obrtnikih. V enakem obdobju se je število delovnih mest pri samostojnih obrtnikih namreč povečalo od 145 na 260 ali za 79,3 odstotka.

Število rednih obrtnikov še naprej narašča, saj jih je bilo v občini letos marca skupno 322. Popoldanska obrt, ki je po sprejetju novega Zakona o obrti ne bo več možno registrirati, je še naprej v upadanju. Aprila je bilo v občini le še 123 popoldanskih obrtnikov.

VELIKOST PODJETIJ OZIROMA SAMOSTOJNIH OBRATOVALNIC

Razvrstitev zaposlenih delavcev po velikosti podjetij v občini Ravne na Koroškem kaže na to, da se velikost podjetij zmanjšuje. Razvrščenost je razvidna iz grafikona. V skupnem številu zaposlenih v gospodarstvu so vključeni tudi nosilci redne obrti in pri njih zaposleni delavci. Torej smo pri distribuciji zaposlenih po velikosti podjetij upoštevali tudi samostojne obratovalnice obrtnikov, ki tudi spadajo v malo gospodarstvo.

V občinskem gospodarstvu sicer še vedno prevladuje delež podjetij z velikim številom zaposlenih. Po podatkih za lanski avgust je v podjetjih oz. obratovalnicah z več kot 2.000 zaposlenimi namreč delalo 41,7 odstotka vseh delavcev, zaposlenih v ravnskem gospodarstvu. Februarja 1990 je ta delež znašal še 47,9 odstotka.

V podjetjih in samostojnih zasebnih obratovalnicah z do 50 zaposlenimi je delalo po podatkih v lanskem avgustu 3,7 odstotka vseh zaposlenih v gospodarstvu občine, v februarju 1990 pa jih je delalo le 2,3 odstotka.

ZAPOSLENOST IN NEZAPOSLENOST

Število delovnih mest v družbenih podjetjih in v zasebnih podjetjih z najmanj tremi zaposlenimi ter v negospodarskih dejavnostih pa je

v obdobju treh let, in sicer od konca januarja 1990 do konca januarja letos, upadlo od 12.605 na 9.998 ali za 20,7 odstotkov.

Po podatkih za konec leta 1992 - torej decembrskih je bilo v občini Ravne na Koroškem naslednje število delovnih mest:

ELEMENT	število
- podjetja (družbena in zasebna z najmanj tremi zaposlenimi)	10.072
- nosilci obrti	317
- delavci pri obrtnikih	260
SKUPAJ	10.649

Vir podatkov: Za podjetja Zavod R Slovenije za statistiko, ZAP - 1/M, za obrtnike in pri njih zaposlene delavce: Sekretariat za gospodarstvo občine Ravne na Koroškem.

V občini Ravne na Koroškem se je število nezaposlenih oseb v obdobju zadnjih treh let povečalo od februarja 1990, ko je znašalo 472, na 993 v letošnjem februarju. To pomeni povečanje za 110,4 odstotka, torej za več kot dvakrat.

Gibanje zaposlenosti in nezaposlenosti v občini Ravne na Koroškem je razvidno iz grafikona.

RAZVRSTITEV ZAPOSLENIH V GOSPODARSTVU OBČINE RAVNE NA KOROŠKEM PO VELIKOSTI PODJETIJ OZ. OBRATOVALNIC V FEBRUARJU 1990 TER AVGUSTU 1992

razredi	število		delež v %	
	FEBRUAR 1990	AVGUST 1992	FEBR.90	AVG.92
do 10	463	996	4.0	10.4
do 20	102	298	0.9	3.1
do 50	273	351	2.3	3.7
do 100	722	497	6.2	5.2
do 200	1240	1588	10.7	16.6
do 500	3257	1856	28.0	19.4
do 1000	0	0	0.0	0.0
do 2000	0	0	0.0	0.0
nad 2000	5570	3990	47.9	41.7
SKUPAJ	11627	9576	100.0	100.0

UKREPI DRŽAVE IN OBČINE ZA RAZVOJ MALEGA GOSPODARSTVA

Pogoj za uspešen razvoj malega gospodarstva so vsekakor ukrepi države ter lokalne skupnosti, s katerimi ta razvoj spodbuja in pospešuje.

Na državnih ravni je eden izmed ukrepov ustanovitev Sklada za razvoj malega gospodarstva Republike Slovenije v letu 1990, katerega sredstva so bila prvotno namenjena za kreditiranje enot malega gospodarstva ter za subvencije in garancije za bančne kredite. V letu 1991 je bilo iz sklada dodeljenih nekaj kreditov, vendar so bila razpoložljiva sredstva precej

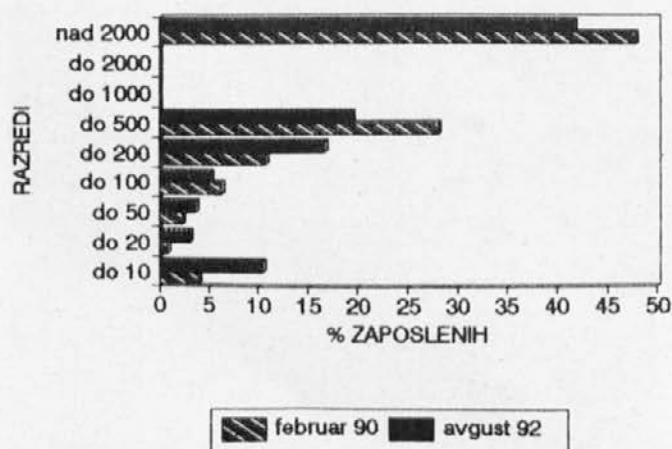
skromna. Lani je prišlo z drugim razpisom republiškega sklada do sprememb. Sredstva sklada se od lanskega avgusta naprej odobravajo le za subvencioniranje bančne obrestne mere ter garancije za kredite. Z razpisom Sklada so opredeljene dejavnosti, za katere je možno pridobiti subvencijo obrestne mere ali jamstvo za kredit. Pogoj je, da se kandidat na osnovi investicijskega programa za nameravano investicijo dogovori z banko in pridobi njen sklep o odobritvi kredita po 15-odstotni realni obrestni meri. Na osnovi sklepa banke ter predpisanega obrazca kandidat uradno vloži kandidaturu za dodelitev subvencije pri Upravnem odboru sklada. Kolikor je njegova vloga pozitivno rešena, sklad subvencionira realno obrestno mero (r) bančnega posojila v višini 7 odstotnih točk, pridobi investitor kredit po 8-odstotni realni obrestni meri. Pogoj za zavarovanje kredita je hipoteka. V primeru odobritve garancije za kredit je postopek podoben. Prošilec lahko zaprosi za jamstvo - garancijo do 75 odstotkov vrednosti bančnega kredita.

Letošnji razpis republiškega sklada je trajal do 30. aprila 1993, za naprej pa je predvidena spremenjena politika sklada, ki pa še ni dokončno znana.

Ministrstvo za malo gospodarstvo je v lanskem letu del sredstev Sklada republike Slovenije za malo gospodarstvo namenilo sofinanciranju pospeševalno - razvojnih projektov za malo gospodarstvo na osnovi razpisa.

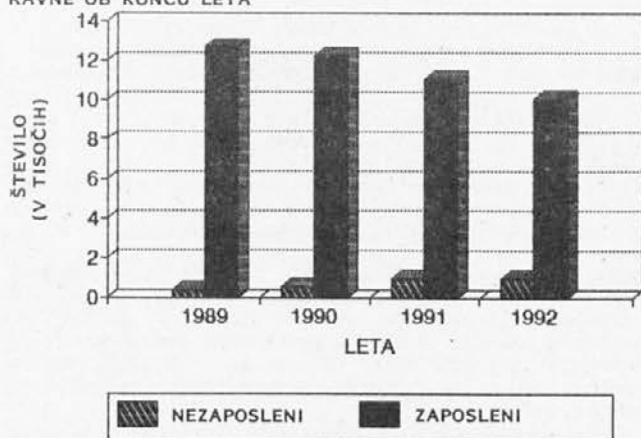
V letu 1992 se je oblikovala svetovalna mreža, ki združuje vsa podjetja in svetovalne organizacije, ki opravljajo kakršnekoli storitve malemu gospodarstvu. V Sloveniji je v to mrežo vključenih okrog

RAZVRSTITEV PODJETIJ IN OBRATOVALNIC PO VELIKOSTI V OBČINI RAVNE NA KOROŠKEM

ZAPOSLENI IN NEZAPOSLENI V OBČINI
RAVNE OB KONCU LETA

450 članov. Iz občine Ravne na Koroškem so včlanjeni naslednji: NOV'NA, AMG, ITD, Obrtna zbornica in Sekretariat za gospodarstvo in družbenoekonomski razvoj občine Ravne na Koroškem. Osnovni namen svetovalne mreže je, da se vanjo vključujejo vsa podjetja in institucije, ki lahko glede na svoja področja dejavnosti in delovanja pomagajo pri pospeševanju razvoja malega gospodarstva. Z nivoja republike se prek Pospeševalnega centra za malo gospodarstvo pri Ministrstvu za gospodarske dejavnosti zagotavljajo različne informacije za podjetnike ter izobraževanje članov te mreže. V okviru svetovalne mreže že teče usposabljanje svetovalcev za malo gospodarstvo, predvideno pa je še usposabljanje promotorjev in informatorjev za malo gospodarstvo.

Po novem Zakonu o vladi letos ni več samostojnega ministrstva za malo gospodarstvo. Za pospeševanje razvoja malega gospodarstva je bil ob koncu preteklega leta ustanovljen Pospeševalni center za malo gospodarstvo, ki deluje v sklopu Ministrstva za gospodarske dejavnosti kot zavod.

V občini Ravne na Koroškem so v maju že tretjič razpisali sredstva Sklada občine Ravne na Koroškem za razvoj malega gospodarstva. Naša občina je prva na Koroškem ustanovila tovrsten sklad. Sredstva sklada so namenjena za kredite pod ugodnejšimi pogoji že delujočim enotam malega gospodarstva (malim podjetjem in samostojnim obratovalnicam) ter tudi tistim, ki so v ustanavljanju in še ne poslujejo. Krediti se odobravajo za investicijska vlaganja.

Lani je bilo razdeljenih 23 milijonov tolarjev kreditnih sredstev pod zelo ugodnimi odplačilnimi pogoji. V bistvu sklad zagotavlja ugodnejše kreditne pogoje s subvencioniranjem realnih obrestnih mer.

Občina Ravne na Koroškem omogoča vsem enotam malega gospodarstva, ki že poslujejo, ter vsem občanom, ki se odločajo za ustanovitev malega podjetja ali samostojne obratovalnice, brezplačno začetno - inicialno svetovanje. Splošno svetovalno službo opravlja AMG d.o.o., Agencija za malo gospodarstvo Ravne na Koroškem, kjer lahko uporabniki pridobijo osnovne informacije o podjetništvu.

Sklad občine Ravne na Koroškem bo letos sofinanciral tudi različne oblike izobraževanja podjetnikov.

ZAKONODAJA

Področje podjetništva bodo na novo uredili novi zakonski predpisi. Ob koncu aprila je bil sprejet Zakon o gospodarskih družbah, ki je pričel

veljati ob koncu maja. S tem je prenehal veljati Zakon o podjetjih. Zakon o gospodarskih družbah opredeljuje različne oblike kapitalskih družb. Za ustanovitev družbe z omejeno odgovornostjo predpisuje ustanovitveni kapital v višini 1.500.000 tolarjev. Vse že delujoče d.o.o. se bodo morale v roku enega do polruga leta dokapitalizirati do te višine. Poleg kapitalskih in osebnih družb zakon predvideva tudi novo preprosto statusno obliko, in sicer samostojni podjetnik posameznik. Samostojni podjetnik posameznik je fizična oseba, ki svojo dejavnost le prijavila in je ne registrira pri sodišču. Podpisati mora izjavo, da izpolnjuje pogoje za opravljanje dejavnosti. V pravnem prometu jamči s svojim osebnim premoženjem, poslovne knjige vodi na bolj poenostavljen način kot kapitalna družba: navodila za vodenje bo predpisalo Ministrstvo za gospodarske dejavnosti. Pomemben del sedanjih obrtnikov bo z novim Zakonom o obrti prešel v to obliko.

Temu zakonu so sledilo tudi sprejetje novega Zakona o obrti, ki bo na novo opredelil dejavnosti, ki jih bo mogoče opravljati kot obrt. Na tem področju bo precej radikalnih sprememb, saj večina sedanjih obrtnikov tega statusa ne bo mogla več imeti. Obrtniki se bodo lahko odločali ali za prehod v osebno, kapitalsko družbo, ali pa se bodo registrirali kot samostojni podjetniki posamezniki, kot smo že navadili.

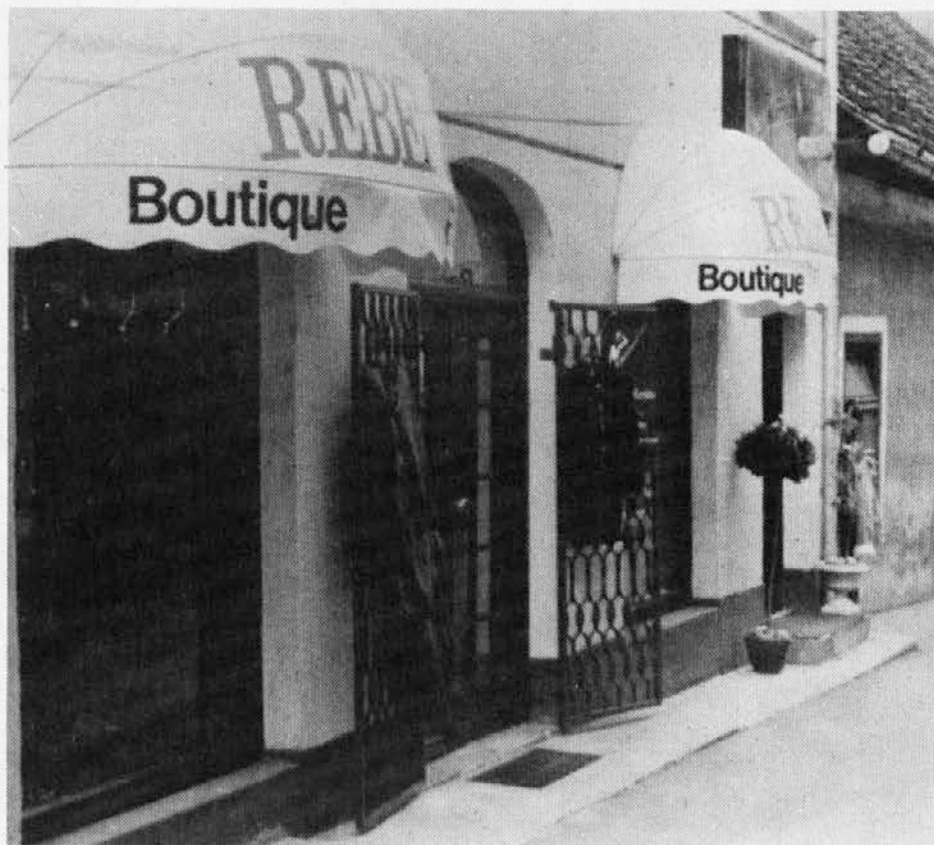
Oba navedena zakona sta povzeta po nemški zakonodaji.

ZAKLJUČEK

Na področju pospeševanja razvoja malega gospodarstva je bilo v zadnjem letu precej pozitivnih premikov tako na ravni republike, kot tudi na ravni občine Ravne na Koroškem. Seveda pa bo potrebne še precej časa, podpore, pomoči in različnih oblik pospeševanja pri njegovem nadaljnjem razvoju.

K pospešenemu razvoju malega gospodarstva bodo prispevale tudi banke, ki v zadnjem času znižujejo obrestne mere za kredite. S temi ukrepi bank se bodo povečevale možnosti pridobivanja kapitala tako za nova kot tudi že delujoča mala podjetja in samostojne obrtnike. Poudariti pa je treba, da bi bilo nujno oblikovati bančno politiko, ki bi zagotavljala začetnikom kreditna sredstva pod ugodnimi odplačilnimi pogoji.

Zavedati se moramo, da bo malo gospodarstvo oz. celotno gospodarstvo lahko uspešno le, če bo primerno razvito veliko gospodarstvo.

Moškoplet med Prežihovimi posebnosti

Miran Kodrin

Literarna teorija deli književne osebe na glavne in stranske. Med slednjimi imajo posebneži opazno mesto. Največkrat so to čudaki, izvirneži, originali, nenavadneži, sprvrženci, izobčenci, brezdelneži, burkeži in vaški norčki. Profesor Gregor Kocijan je zapisal, da "so kmečki pripovedovalci okrog vaških posebnosti kaj radi nizali najrazličnejše nenavadne zgodbe. Sicer pa so vaščani ponavadi prisojali nevsakdanje lastnosti tudi tistim posebnostem, ki so jih bolj ali manj pogosto videvali na vasi, in razlago za njihove posebnosti v svoji praznovernosti iskali zunaj izkustvenega sveta." (1)

Posebneži se v slovenski književnosti pogosto pojavljajo: v ljudskem slovstvu npr. Pavliha, Kurent; v razsvetljenstvu Linhartova Glažek in Budalo; v realizmu Jurčičevi Krjavelj, Martinek Spak, Bitič in Tilka; v moderni Cankarjevi Šviligoj, Job Mrmolja, Ščuka ...; v ekspresionizmu Grumovi iztirjenci Prelih, Gapit, Klikot; v socialnem realizmu Kosmačevi "božji otroci" Luka, Rusepataci, Enaka Palica in Tantadruj; v sodobni prozi pa Zupanovi, Božičevi, Jančarjevi, Reboljevi, Frančičevi in Tomšičevi.

Zaradi realističnega načina pisanja in poznavanja socialnih krivic svojega okolja je tudi Prežihov Voranc v besedilih razgrnil široko paleto različnih tipov ljudi. V njegovem ustvarjanju se pojavljajo vseskozi kot brezdomci, potepuhi, berači, hlapci, pijanci, blazneži, pohabljeni in božjastneži. Zaznamoval jih je že z dokaj nenavadnimi poimenovanji, npr.: Moškoplet, Dovganoč, Bosanog, Suhanoga, Kolčkamleka, Zelenlajbič, Capin, Ožgan, Glažar, Kurjak,

Kurnik, Dihur, Sova, Ramunkov terc, Mlatejev terc, Černjakova terba, Zvodnikova avša, Svetneči Gašper...

Ocenjevalci Kuharjevega dela so opazili "netipičnost" in "nenavadna psihična stanja" (2) posebnosti, omenili so, da so "romantično originalni ljudje" (3); da jih "določajo socialne okoliščine" (4) in da "groteskne podobe ublaži s pokrajinskimi, lirskimi motivi". (5)

Vorancve duševne posebnosti krasijo trmoglavost, odločenost, da se ne predajo v boju z naravo in ljudmi, sposobnost, da se človeku raje umaknejo in si ustvarijo živalsko bratovščino (Kurjak). Duševna zmaličenost in nenavadnost njihovih dejanj sosesko preseneča in jo navdaja s tesnobo. Tako Vetrnik, Kurjak, Borovnik in Dihur o svojih postopkih odločajo sami, ne podreajo se soljudem in so prepričani v svoj prav. Vsi propadejo, izginejo, vendar za njimi ostaja močna sled. V ljudski zavesti dobijo njihove posebnosti še večje, nenavadnejše poteze, ki še bolj burijo razgreto domišljijo. Postanejo nekakšna grožnja, kazen za vse tiste, ki se ne ravna po pravilih povprečnežev.

V "vojnih" črticah in novelah je Kuhar obravnaval osebe, ki so telesno pohabljene in iznakažene: Vester šepa, Sova je grbast, Ramunkov terc je na eno oko slep - vendar jih krasijo visoke moralne kvalitete - da bi rešili druge, so pripravljeni žrtvovati sebe.

"Kogar v zibeli vid'la je berača"

Tudi posebnosti v romanu Jamnica so odvečni ljudje, odrinjenci in izločenci, ki nosijo v sebi ponos, ljubezen, očarljivost in čarobnost. Berači so: Moškoplet, Ajta, Riharjev Miha ter Vohnet; duševni pohabljeni: Mlatejev terc, Černjakova terba in Zabevova Neža; reveži pa: Pernatovka, Kardevka, Brezniška Mala, Ajtina hči ter Foltan. Strokovnjaki so o Moškopletu zapisali, da je "zagonetno hudo bna narava", "groteskna in ironična pojava" (6); "samozavestni, skoraj cinični zaničevalec obstoječih razmer in vrednosti", "glasnik pravice in resnice, ki kot srednjeveški norec zabrusi resnico bogatejšim v obraz in ki izpolni kakšno ne ravno preveč etično poslanstvo" (7); pripisovali so mu "privoščljivost, ki ga žene v intrige", "vzvišenost, zlobno podpihovanje", "prvinsko enostavnost, elementarno nagonost", "cinizem, zlobo" in "instinkt za spoznavanje človeških slabosti" (8). Raziskava komičnega v Jamnici je opozorila, da "Moškoplet nekako zastopa hudiča, da je na začetku šaljive zgodbe o 'vodenju' označen kot zakrknjen brezbožnik, ki edini še ni prestopil praga cerkve, in da s svojim krikom prekine 'čarovnijo' tavajočih pivcev". (9)

Profesor Janko Kos v leksikonu Literatura piše, da "o značaju literarnih likov oziroma karakterjev lahko govorimo le pri glavnih osebah, ki so opredeljene z več lastnostmi, medtem ko so stranske navadno enodimenzionalne." (10)

"Imenitna dela"

Moškoplet se med posebnosti pojavi v romanu prvi in zadnji. Z Ajto sta izmenično prisotna pri pomembnih dogodkih, skupaj sta le pri zbiranju soseske pred cerkvijo in pri prvem Munkovem obdarovanju siromakov. V gostilni se Moškoplet norčuje iz Permanovega Ahaca, ki mu je razvrednotenje denarja pobralo dediščino; pove, da se Dovganočka pred krčmo valja z moškimi; preseneti starega Munka, ki vrže sina Ladeja čez prag; opazuje, kako otroci pretepajo Černjakovo terbo; osramoti Munkove steljerače, saj jim neopazno podtakne abšajdasnik in uspešno pobegne; za Pernjake ukrade terbinoga sina Vuheja; strezni

"romarje" okoli cerkvenega zidu, ker ga zbudijo v Ložekarjevem hlevu, od koder nečloveško prestrašen zbeži; gre gledat, če je Ajta še živa; sodeluje na shodu, kjer se je odločalo o občini, ter je edini od starih siromakov navzoč pri Munkovem drugem obdarovanju.

Profesor Matjaž Kmecl v Mali literarni teoriji omenja tri postopke za karakterizacijo literarnih oseb: "označitev s krstnim ali rodbinskim imenom, vpeljavo po poklicu ali starosti in opis zunanosti literarne osebe." (11) Profesorica Breda Pogorelec je na osnovi stilistične analize slovenske proze - predvsem Ivana Cankarja - razvila naslednji obrazec vpeljave literarnih oseb: "osebni opis s stopnjevano razpoložensko oznako, pojasnilo, označitev konfliktov s svetom in pisateljev komentar." (12) Tak vzorec uporablja tudi Prežihov Voranc, pri katerem je opazno kar nekaj tematskih in slogovnih povezav s Cankarjem (zgodnji Kuharjevi hlapci so kopija hlapca Jerneja, tudi boj Jazbincev v Požganici je podoben Jernejevemu prizadevanju za pravico, zapoznelo prinašanje daril v noveli Odpustki je enako obdarovanju neveste Jacinte).

"Podobo na ogled postavi"

"Še ni dobro odpravilo, ko se je na poti, ki je držala s Hoj proti Jamnici, pokazal občinski revež Moškoplet, petdesetleten, krepak in tršat, a malo slaboumen možak z dolgo, gosposko suknjo in s polcilindrom na glavi. Moškoplet, ki pravzaprav ni bil pristojen v jamniško občino, a je živel večinoma v njenih mejah, je bil berač svoje volje: včasih se je lotil kakšnega lažjega dela in je vzdržal nekaj tednov, potem pa se je skujal in spet nekaj tednov pohajkoval. Včasih je bil popolnoma pri zdravi pameti, dokler se mu v glavi spet ni nekaj stemnilo in ni bil za noben pogovor. Toda ene lastnosti ni nikdar zgubil, namreč svojega hudega, neprizanesljivega jezika ter neke visoke, mrzle oholosti." (13)

Janko Kos nadaljuje, da posredno karakterizacijo literarnih oseb umetnik nakaže "z delovanjem, obnašanjem, načinom govora ali s sodbami drugih literarnih likov v istem delu." (14) Gregor Kocijan pa dodaja, da "s svojo nevsakdanjo zunanostjo, govorjenjem in obnašanjem posebeži zbujačo radovednost, zanimanje in večinoma učinkujejo smešno, govorijo v zelo značilnem jeziku, ki je poln ljudskih domislic, rekel, posebnih izrazov, kletvic, smešnih besed in skovank. Tako se tudi po tem nekoliko razlikujejo od drugih oseb in poudarjajo svojo nenavadnost." (15)

"Je moj poklic in samo opravilo"

Prav takšno drugačno delovanje izpričujejo Vorančeve splošnejše oznake Moškopleta (M.) - o njegovi neveri: "znan je bil kot pravi brezbožec", "toda v cerkvi razen M. ni bilo nikogar, ki bi mislil, da je kdo izmed njegovih rajnikih v peklu", "edina izjema je ostal M." - o njegovih sposobnostih: "vsi so se čudili beraču in njegovi moči" - njegovi iznajdljivosti: "znano je bilo, da je bil berač M. najpogostejši nosač abšajdasnika", "M." je bil za take stvari vedno pri roki" (o.p. ugrabitve) - o njegovi nepogrešljivosti: "manjkalo ni niti M." (na shodu) - prišel je celo v frazo: "tudi kriza je politika. Gotovo je ni Moškoplet privlekel na ta svet."

"Notranji viharji"

Svojevrstno nenavadno obnašanje pa kažejo konkretnije oznake: "spet se mu je zmračilo v možganih", "zdaj je nekoliko motnih oči strmeli po mladi in bohotni rasti", "je bil gluha za vsako žensko mesenost", "je nagajal zlobno in neprizanesljivo M.", "se je nepričakovano pojavil pri Ahacovi mizi neogibni M.", "M. je stal nekaj stran od voza in se delal, kakor bi spadal med radovedneže, a ne med reveže", "bil je še vedno stari, oholi M.", "se je med podboji prikazal blede, dostojanstveni obraz berača M." in "z leti je postal betežen in že vsega sit."

Navedeni zgledi označujejo človeka, ki se mu ne da izogniti, izmakniti, ki se pojavi iznenada, kar naenkrat, ki ima nerazumevajoč, nestrpen odnos do ljudi, ki drugim povzroča trpljenje in težave, ki je ošaben in zelo prevzet, ki je duševno bolan in ki je onemogel, slab in bolehen.

"Sam(a) me zmeram še sodiš ojstro"

Zanimive so sodbe drugih literarnih likov o Moškopletu: "kolegica" Ajta ga na smrtni postelji sprejme z besedami: "Prekleti ded, kaj pa ti iščeš tu." Tudi steljerci svoj bes ohladijo s primeri: "Prekleti M., leti, kot bi ga peklenšček smolil," (mladi Bunk) in "taka šluta, kakor je M., pa vam uide" (ženske). "No pa pojdi, moškopletska preobestnost," ga pokara stara Permanca, ker ji ni odzdravil. Staremu Ložekarju pa iz ust prvine vzklil presenečenja in olajšanja: "Moj bog, to je pa Moškoplet." Nesrečni Permanov Ahac mu na njegovo zbadanje ukaže: "Tiho bodi in pij!"

Omenjena vrednotenja pričajo, da je imel Moškoplet nasprotnike, da je veljal za malovrednega, ničvrednega, nespametnega ter neumnega človeka in da je postal naveličan, predrzen, brezobziren in nesramen.

Tudi nejezikovna komunikacija veliko pove o človeku: "Moškoplet je sprejel kruh s tako kretujo, kakor da bi on izkazoval milost Munku, a ne ta njemu", "je kmata prezirljivo pogledal" (Munka) in "je izbulil oči".

Te geste in mimika obraza izpričujejo človeka, ki ima zelo negativen odnos do sočloveka, izvirajoč iz prepričanja o njegovi manjvrednosti, ter posameznika, ki svojega presenečenja in začudenja ne zna skriti.

"Poslušaj ga, kako jo on zavije"

Še bolj pa človeka razkrinka način govorjenja: "iz ust se mu je izvil strupen vzklík", "je pikro dejal", "je osorno odvrnil", "se je od strani zadržal", "nejevoljen si je začel mencati oči in godrnjati tako glasno ...", "je povzel z upornim glasom" in "se je z brezobzirnim glasom obrnil k svoji sosed".

Izpisani primeri nakazujejo človeka, ki ima močen, neprijeten, grob glas, ki govori hudobno, zlobno, ki je opravičljiv, obrekljiv, ki z govorjenjem kaže nenaklonjen, neprizanesljiv, nedobrohoten, neprijazen, nepopustljiv in odklonilen odnos.

V članku Zadnji hotuljski berači je Avgust Kuhar o Moškopletu zapisal, "da bi Grahelj vzrojil, če bi ga šteli med berače. Hodil je po soseski vso svojo mladost. Pri najboljših letih vzravnal in z določenim ciljem. Šel je vedno tja, kjer je predvideval mošt. Rekali so, da ima nekaj latinskih šol, da mu je oblast določila rajon, iz katerega ne sme, a da je pravzaprav Lah (Graholl). Sploh se nam je čudno zdelo, da ta človek berači. Ni pa delal sile. Zavijal je cigarete v časopisni papir, kadil in pil. Ves je smrdel po tabaku in moštu. Nismo bili moštovna točka, zato je k nam redko prišel... Rekel ni nikoli za nič; vsi so tako že vedeli: mošt. Kdaj pa kdaj sta starejša brata razvnela z njim kar celo debato. Lojz je vmešal tudi latinsko. Menda ni ostal dolžan. Takrat se je še nasmejale. Večinoma pa je molčal, popil in šel. Zakaj nikoli ni prijel za kako delo, nihče ne ve... Umril je nekje na Selah." (16) Dopolnilo tem navedbam je izjava F. Razgorška, "da je Korl Grahel, znan pijanec iz Fuksove rodbine iz Št. Janža pri Dravogradu, študiral teologijo, a je ni dokončal." (17)

Moškoplet je stanovskim kolegom namenil te sporazumevalne poudere. "Glej, glej, tudi ta se je začel z nami pipati za kruh!" je pripomba, izrečena Vohnetu. Beračem je navrgel namig: "Moj bog, danes bo pa moral Munk z vozom priti..." Pristavil je še opazko: "Ko bi nas bilo manj, bi na enega več prišlo. Moškoplet je tudi obveščevalec o dogodkih in ljudeh. Sovaščanom govori: "Zdaj pa mene poslušajte. Danes je pri Pernjaku na Drajni domači ples. Točil se bo mošt po en dinar in vsi ste vabljani, da se ga udeležite." Coflovenu Petru sporoči: "Ti, zunaj za kegljiščem leži Dovganočka, če hočeš, pa pojdi..."

Zaradi časovno neprimernega opravila staremu Permanu izreče očitek in namig: "Sama sveta nedelja, pa ti kosijo pri nogah in pri glavi. Kako more pri taki hiši biti blagoslov!"

Posmeh je razviden iz njegovega vprašanja Ahacu, ki v gostilni zapija izgubljeno dediščino: "Katero pa, ali tisto žemijo iz Pliberka?"

Moškoplet uporabi tudi spodbudo Černjakovima fantoma, ki pretepa terbo: "Po goli riti, po goli riti..."

Da Ajta nima posebno v čisljih, pričata psovki - prva izrečena neposredno: "O, ti prekleta baba ti...", druga pa posredno: "k tej copnici pa ne grem!"

Največkrat se Moškoplet pogovarja z Munkom, prvič izrazi zamolk: "Dober večer, oče, kaj pa počnete..." (ko meče Ladeja čez prag), drugič domnevo: "meni molitev ni potrebna, morda pa je za vas..." in tretjič ljudsko modrost: "kjer kobile pogosto žrebijo in kjer

gospodinje pogosto mrejo, je bogatija v hiši..."(hčerka Mojcka na porodu umre). V citiranih zgledih je opazna "neka intelektualna ostrina" in "pretanjeno namigovanje na nekaj, kar ni izraženo z besedami", kar sta po B. Allemannu bistvena elementa ironije.

"Popotnik pride ..."

Zanimivo je opazovanje glagolov premikanja, ki tudi označujejo človeka. Prežih je za Moškopletove prihode izbral naslednje besedne zveze: "je pristopil s počasnim, oholim korakom" (k vozu za obdarovanje), "vihteč v rokah svojo podarjeno gosposko palico, jo je počasi mahal proti jamniški vasi"; za odhode: "se je obrnil in dostojanstveno zapustil sejmišče", "je naglo zginil s sejmišča", "je ponosno zapustil dvorišče", "za krikom pa se je iz jasli dvignilo nekaj pošastnega, ga podrlo na tla in planilo mimo prestrašene gruče proti vratom" in hojo: "njegov korak ni imel nobenega pravega cilja; bil je podoben koraku gospodarja, ki stopa po svojem posestvu in uživa nad oblastjo", "berač M. pa je stopal nizdol med njivami in travniki s takim korakom, kakor da bi bil ves svet njegov", "se je spuščal", "že nekaj dni je taval naokrog" in "je komaj vlačil noge za seboj".

"Sijalo sonce je podobe zale"

Poznavalki sodijo, da je naravo Voranc "dojemal in se ji čustveno odzival kot 'človek z vrhov' ... in da je največji mojster ravno takrat, ko opisuje notranje dogajanje, nagonskosti in rahlo omotične plasti - tudi pod vplivi narave - dremajočega jaza njegovih junakov" (18) in da so "Prežihovi ljudje z naravo v prvinskem odnosu, ker so njen del in z njo doživljajo slast obstoja in stvarjenje (Moškopleet doživlja jutro, ki ga odlikuje "prečudna lepota", le - ta "je do vrha napolnjevala M. bit", skratka: "vsa njegova bit je čutila eno samo veliko, prečudno razkošje narave in življenja". (19)

Katarina Šalamun zapiše, da je "Prežih hotel opisovati ljudi tako, da bi bila vsaka oseba on sam (ne da bi pri tem izgubila kaj lastne individualnosti), da je odkril ključ za grajenje svojih junakov v empatiji: "pogruantati" jih tako, da se ima vse misli in čutila kot na dlanigre za to, da se jih pisatelj med pisanjem zave, "zve zanje". (20)

Helga Glušič navaja, da je "spektrum človeških čustev, ki živi v Prežihovih osebah, ogromen". (21)

"Noben ni človek zvedel ..." (24)

Moškopleet je vse prej kot enostaven, enoznačen in lahko razumljiv literarni lik. Da je izmuzljiva oseba, priča tudi poskus razlage njegovega imena s pomočjo SSKJ in Bezljajevoga

Etimološkega slovarja. Moškopleet "je oplel" pri šolanju in ženskah (nič ni opravil), ni dovolil, da bi opletali z njim (ravnali brezobzirno in samovoljno - raje je sam to počenjal), je opletal z jezikom (opravljal in obrekoval), se je opletal pred Munkovim vozom (obotavljal), je opletal po cesti kot pijan (majavo negotovo hodil), iz iste osnove sta tudi glagola oplesti in opletati v pomenu prevarati, ogoljufati in maščevati in fraza "to se ti bo še opletalo" (bo imelo slabe, neprijetne posledice).

Moškopleet, ki je s poimenovanjem "moškopletska preobjестnost" dobil značilnostno, lastnostnostno in pripadnostno oznako, je svojevrsten junaški pustolovec, ljubitelj nenavadnih, vznemirljivih doživljajev, nevarnih, tveganih dejanj; popotnik, ki se nenadoma pojavi zdaj tu zdaj tam, večno enak in nespremenljiv kot kak demon, "nosilec stoletnih ljudskih izročil, ki v ljudeh ohranja verovanje, da lahko človeka na samotnih poteh vodi hudič ali čarovnica ali neka neopredeljena sila v začaranem krogu". (22)

Morda je Moškopleet tisti "Prežihov človek, ki se bolj pokriva s koroško duševno resničnostjo, mogoče je bolj adekvaten pokrajinskemu tipu", saj je morda "manj vitalen, manj nezlomljivo samorastniški" (23) od drugih Vorančevih literarnih likov.

Opombe:

1. G. Kocijan, Josip Jurčič v besedi in sliki, Ljubljana, 1981, str. 24-28
2. B. Štih, Osnutki, Prežihov Voranc, CZ, 1947, str. 117
3. L. Legiša, Zg. slov. slovstva VI, SM, 1969, str. 392
4. glej opombo 2
5. glej opombo 3
6. H. Glušič, Lirika, epika ...P.V. Jamnica, Pomurska založba, 1972, str. 233-246
7. F. Bohanec, Sedmi sklic Plenuma kulturnih delavcev OF, Ravne, 1979
8. glej opombo 6
9. J. Koruza, Odmev živega človeka in krajine, Komično v P. romanih, Ravne, 1983, str. 56-63
10. J. Kos, Leksikon Literatura, CZ, 1984, str. 101
11. M. Kmecl, Mala literarna teorija, Založba Borec, 1976, str. 210-212
12. B. Pogorelec, Ivan Cankar - vozlišče razvoja slovenske besedne umetnosti, XII. seminar slov. jezika..., 1976, str. 27-47
13. Prežihov Voranc, Zbrano delo I in II, Jamnica, 1964, str. 11, 12
14. glej opombo 10
15. glej opombo 1
16. A. Kuhar, Zadnji hotuljski berači, Koroški fužinar, 1967, str. 39
17. P. V., ZD I, str. 538
18. J. Mrdavšič, Narava v Prežihovih mladostnih delih, JiS 1963 / 64 (8) str. 213-219
19. J. Pogačnik, Problem zavesti o razredni pogojenosti zgodovine, Na križiščih zgodovine, CZ, 1981, str. 336
20. Katarina Šalamun, P. V. in njegov način predstavitve junaka, Slavistična revija 1986 (3), str. 259
21. glej opombo 6
22. glej opombo 9
23. F. Zadavec, Zgodovina slov. slovstva 7, Obzorja, 1972, str. 151
24. Mednaslovi so citati iz Prešernovih pesmi.

BLAGOSLOV IN PREKLETSTVO ZEMLJE

Po sledovih Prežihove polemike s Hamsunom

Marjan Kolar

Kdor vzame v roke Prežihovo Jamnico, izve, da je bil eden od povodov (ne vzrokov!), da jo je avtor napisal, odgovor Hamsunovemu romanu *Blagoslov zemlje*. Da bi to razumeli, moramo seči v začetke 30. let, to pomeni v prvo obdobje Prežihove emigracije in njegove "borbe na tujih tleh."

Prežih je kot inštruktor v evropskem rdečem sindikalnem gibanju poletel 1932 za nekaj tednov obiskal Norveško. To je bil čas, ko je svetovna gospodarska kriza segla tudi na evropski sever med gozdne delavce in kmete. Prežih je svoja takratna doživetja popisal v reportaži "Mrzla dežela - topla srca".

Čeprav je norveški spremljevalec Prežihu povedal, da so bili kmetje posestniki do te krize gospodje, kriza pa jih je uničila, in čeprav je Hamsunov roman *Blagoslov zemlje* izšel 15 let pred tem, je Prežih v aktivističnem zanosu zapisal:

"Taka je torej stvar! Tu torej ni tiste nordijske kmečke prirodnosti, tiste prapovezanosti z zemljo, ki nam jo tako idealno slikajo nordijski pisatelji v svojih delih." In kasneje:

"To je torej blagoslov zemlje, ki ga Knut Hamsun v svojih romanih tako povzdiguje in slavi."

Ker Jamnica kljub svojim šibkostim ostaja eden najboljših slovenskih romanov o kmečkem življenju, *Blagoslov zemlje* pa je kljub Prežihovemu hudovanju umetnina, za katero je Hamsun prejel Nobelovo nagrado in sta jo dva ameriška profesorja uvrstila med 50 najboljših evropskih romanov, si velja vso stvar ogledati.

Hamsun in Prežih sta oba zrasla na podeželju in sta oba samouka, vendar je s tem podobnosti med njima že konec. Ne samo, da sta po letih pripadala vsak svoji generaciji (Hamsun 1858 - 1952, Prežih 1893 - 1950), ampak sta bila tudi politično vsak na svojem bregu:

Prežih komunist in aktivist kominterne, Hamsun individualist, na starost pa pristaš nacizma. Čeprav ne vem, ali je kdo že ugotavljal vplive Prežihovega marksističnega svetovnega nazora na njegova literarna dela, je v Jamnici seveda razvidna marksistična sociološka shema:

glavni junak je kolektiv, ne posameznik, gospodarski in

družbenopolitični procesi določajo usode ljudi (bit določa zavest), pisatelj aktivizem visoko potencira zvezo delavcev in kmetov itn.

Nasprotno Hamsunov *Blagoslov zemlje* raste na izjemnem posamezniku Izaku. Po Hamsunu je zemlja večna, nasprotno pa je rudnik kot civilizacijska pridobitev minljiva stvar. Mesto ugonablja ljudi, dežela jih ozdravlja in preživlja.

V Jamnici se zdi, da so osebe izdelane po nekaj kalupih z malenkostnimi površinskimi individualizacijami: gruntarji po enem, bajtarji po drugem, delavci po tretjem. Stari delujejo po socioloških refleksih (lastnina), mladi po bioloških (seks). Vmes je še nekaj tipov (ne značajev!) - Ložekar, župnik. V umetnino dvigajo Jamnico šele tiste osebe in dogodki, ki prebijajo sociološko shemo. Takšni so stari Munk, Zabevova Neža, Černjakova terba in posebneži. Prav tako so zunaj sheme opisi Gore, nevihte, Mojckine smrti ter ljudski običaji (postavljanje mlaja, steljeraja).

Razen Prežihovega ne poznam tako odklonilnega stališča do Hamsunovega dela. Vladimir Kralju je *Blagoslov zemlje* himnična epopeja kmečkemu pionirskemu delu v gozdni divjini Nordlanda, junak romana

Izak pa nekaj Robinson Crusoe, ki je v mestu doživel brodolom in si z delom svojih rok ustvari existenco poljedelskega pionirja, prvega naseljenca.

Dvema ameriškima profesorjema književnosti je Izak celo arhetipska figura, ki bi lahko živela v kateremkoli času. Njegova preprostost izpričuje temeljno dostojanstvo, kakršnega je morda imel biblijski Adam pred padcem. (Citat iz *Blagoslova zemlje* o Izaku: "On je bil do kosti kmet puščobe in poljedelec od temena do stopal. Nanovo vstali iz davnine, ki je kazal v bodočnost, mož iz prvih časov poljedelstva, star devetnajst sto let in vendar tudi spet mož dneva.")

Osnovna tema *Blagoslova zemlje* je spreminjanje divjine v rodovito zemljo, to je proces, v katerem sodelujeta človek in narava. Z odkritjem ležišča bakra je vdrla v Izakovo divjino mrzlična industrijska dejavnost; ob spremenjeni konjunkturi je spet uplahnila. Zemlja in njena sposobnost, da redi ljudi, ter človekovo delo pa so ostale.

Če je v *Blagoslovu zemlje* kakšna negativna oseba, to ni človek, ampak mesto, v širšem smislu pa tista gibanja, ki odtujajo človeka zemlji, ko mu ponujajo lažne in cenene vred-

note. V tej knjigi je enako kot v drugih Hamsun nenehno soočal vrednote: mesto - dežela, mestni in ljudski človek, kultura - narava.

Hamsunove vrednote izvirajo seveda iz romantičnega, pristranskega humanizma, saj mestu odreka skoraj vso vrednost, deželi pa jo pripisuje skoraj v celoti. Po Hamsunu se mora človek zanašati nase. Krepak in preprost v svoji osami doseže skoraj patriarhalno častitljivost.

Ni dvoma, da Hamsunove ideje danes ne prepričajo. Toda postavimo ob njih nekaj tistih, iz katerih so rasli tako Prežih kot večina dočerašnjih razlagalcev njegovih del, in pogledimo, kako se obnesejo.

"Literatura mora postati del splošnoproletarske stvari - sestavni del organiziranega, načrtnega, združenega socialdemokratskega partijskega dela." (Lenin)

"V socialističnem realizmu se ozki osebnosti konflikte umaknejo velikemu socialnemu konfliktu." (B. Zihel)

"V letih 1930 - 41 zmagajo (v Sloveniji, op. M.K.) po socialnih bojih s politično in družbeno reakcijo in zaradi delovanja KP osveščeni, realistično usmerjeni književniki, glasniki ljudske revolucije in pripravljenci novega družbenega reda - socializma." (S. Janež).

Prežih bi v polemiki s Hamsunom imel prav, če bi se umetnost zares delila na napredno in reakcionarno in če bi jo torej res smeli razsojati s partijskimi merili. Ker ni tako, se ponuja naslednji zaključek:

Z distance, ki jo je prinesel čas, tako Hamsunova kot Prežihova doktrina glede zemlje in reševanja kmečkemu vprašanju pripadata zgodovini, medtem ko njuna umetnost tudi danes ostaja živa.

Literatura

Knut Hamsun, *Blagoslov zemlje* 1934

Prežihov zbornik 1957
Abraham H. Lass, Brooks Wright, *A Students Guide to 50 European Novels* 1988

Vladimir Kralj, *Knut Hamsun, Uvodna študija k Potepuhom* 1964
Prežihov Voranc, *Zbrana dela IX.* 1973

Lenin o kulturi in umetnosti 1950
Boris Zihel, *Književnost in družba* 1957

Stanko Janež, *Zgodovina slovenske književnosti 1957*

DR. FRANC SUŠNIK V ROKOPISIH

Dr. Anton Trstenjak

Dragi prijatelji —

sej Vam omem tako reči.

bt Goetheje vem za besedo in pojem

„Wahlverwandschaften“.

Ž nekou si si se tako prijazen in se tako poslovno blizu in prijateljski ne videl:

pa ves, da je to le po vnu in da je ketoudi ziv vmes.

Z drugim čutiš, da je Tvoj človek — najsi se redko srečaš, ali vet, da bi mu mogel zve do dna razkriti, in vet, da bi se želel v tisti uri ineti pri oči. „Wahlverwandschaften“.

Jaz čutim to pri Vas.

Ž oca se Vam zahvalim za spomeni.

frstnjak

Kakor sem profesorja dr. Franca Sušnika vedno zelo spoštoval, tako se tudi zdaj s spoštovanjem bližam njegovim rokopisom.

V oči mi padeta predvsem dve posebnosti. Prva je že v njegovem podpisu. Njegov podpis je eleganten, napisan z

eno samo prožno potezo, tako rekoč v zamahu, in izraža veliko stopnjo samonikle ustvarjalnosti, estetskega čuta in dinamične, kar izredno nemirne prizadevnosti. Razodeva duhovni polet, obenem pa prirojen smisel za realnost, se pravi, da jo zna dobro or-

ganizirati okoli sebe.

Druga vpadljiva posebnost njegove pisave pa je v rahli nagnjenosti vrst navzdol, se pravi, da se razodeva v njej nagnjenost k melanhoniji. Nekaj podzavestne koroške otožnosti je v tej pisavi. Razodeva pa tudi dobro razvit čut za naravo,

njene lepote in dobrine, ki jih ponuja človeku. Ta rahlo zavita pisava je hkrati zelo nežna, se pravi, da razodeva rahločutnost in obzirnost do vsega, kar ga obdaja, gre torej za človeka, ki zna življenje uživati, ki ga pa privošči tudi drugim. Te široko razprte vrste s prav tako širokim robom na obe strani razodevajo prav tako dobesedno življenjsko širino, ki je daleč od vsake ozkosrčnosti in sebičnosti.

Prevladujoče arkade, ki prehajajo v menjajoče se nevezane oblike, razodevajo obenem človeka, ki ne nosi svoje duše na krožniku, marveč ostaja za ljudi kljub vsej prijaznosti še poln skrivnosti in osebne nedotakljivosti. Tako človek tudi po opravljeni analizi to pisavo odloži še naprej z občutjem spoštovanja vrednega osebnega dostojanstva z nadpoprečno višino in osebno oddaljenostjo.

Pred nekaj leti smo načrtovali izdajo Sušnikovega zbornika, a sta predvsem bolezen in smrt pobudnika zamislili preprečili njeno uresničitev. Poleg drugih prispevkov smo želeli v zborniku objaviti grafološko analizo Sušnikove pisave, za katero se je z akademikom dr. Antonom Trstenjakom takrat domenil Bogdan Pogačnik. Da bi vendarle ne ostali brez nje, sem na letošnjem simpoziju o dr. Alojzu Kuharju zaprosil dr. Trstenjaka, naj jo kljub vsemu opravi - za objavo v Koroškem fužinarju in za arhiv Koroške osrednje knjižnice. Akademik Trstenjak je prošnjo ljubeznivo uslišal in pred nami je grafološka ekspertiza Sušnikove pisave, ki kaže dr. Sušnika takega, kakršnega smo poznali. Dobro znane črte njegovega značaja in temperameta, ki so se nam živo vtisnile v spomin, imajo zdaj svojo jasno razvidno, vsem razumljivo besedno oznako. Akademik dr. Anton Trstenjak nam je razumljivo poimenoval in označil tisto, česar sami nismo znali izraziti. Tako smo ob že objavljenih analizah Prežihovega in Meškovega rokopisa dobili še analizo Sušnikovega.

Janez Mrdavšič

MOHORJEVA DRUŽBA IN NJENO PREVALJSKO OBDOBJE

Janez Mrdavšič

S časi se spreminjajo ne samo pogledi na pomen dogodkov in pojavov, temveč tudi njihov dejanski pomen. To velja tudi za knjigo in tiskano besedo nasploh, zato niti za Mohorjevo družbo ni mogoče izreči sodbe, ki bi veljala za vseh 140 let njenih zlatih in srebrnih in manj uspešnih obdobji, za pomen njenih knjižnih darov v času, ko so vsaj v našem ožjem okolju pomenili domala edine knjige, ki so se vsako leto redno pojavljale po naših domovih, in sedaj, ko izdaje Mohorjevih družb v Celovcu, Gorici in Celju v široki ponudbi znanstvene, strokovne, poljudnoznanstvene in leposlovne

književnosti predstavljajo ne nepomemben, a vendarle majhen del vsakoletne slovenske knjižne produkcije.

Namen tega kratkega sestavka torej ni izviren prikaz stoštiridesetletnega razvoja Mohorjeve družbe in njenih današnjih sestrskih založb v Gorici in Celovcu, tudi ne vsaj bežna ocenitev tega, kar so v tem dolgem obdobju izdale, temveč le bežen povzetek že zapisanega o pomenu prve - celovške Mohorjeve družbe v času njenega nastanka, še posebno pa o obdobju njenega delovanja na Prevaljah.

Ustanovitev

"družbe za izdajanje dobrih knjig"

Družbo za izdajanje slovenskih knjig je želel ustanoviti že leta 1845 Anton Martin Slomšek, takrat še škofijski šolski nadzornik v Št. Andražu, a je oblast njegovo vlogo zavrnila. Delno je zamisel uresničil z izdajanjem letnega zbor-

nika Pisanice, a prvotne želje in namere ni opustil. Za načrt je pridobil Andreja Einspielerja in Antona Janežiča, ki sta leta 1851 ustanovila 'družbo za izdajanje dobrih knjig' in jo poimenovala po sv. Mohorju. Društvo je prve knjige natisnilo

leta 1852 in jih z letnico 1853 razposlalo med 785 prvih naročnikov. Število teh je sprva upadalo, a je začelo naglo naraščati, ko se je društvo leta 1860 preosnovalo v cerkveno bratovščino. Ta je imela leta 1918 že 90.512 članov.

Tako je torej Družba svetega Mohorja nastala sredi prejšnjega stoletja, potem ko se je, še posebno po letu 1848, politično in kulturno življenje drugod v Evropi in pri nas že kar močno razgibalo. Dotlej neznani in nepriznani narodi so

drug za drugim stopali iz brezimnosti. Dokaz svoje samobitnosti so videli v svojem jeziku, dokaz svoje ustvarjalne moči so iskali v ljudskem izročilu in ga dokazovali z zbiranjem kulturne dediščine prejšnjih rodov. Možnosti uveljavitve so iskali v lastni samostojnosti ali (tudi Slovenci) v bolj ali manj tesnih povezavah z južnimi in vsemi drugimi Slovani.

Mohorjeva je torej nastala v času, ko je že leto, dve pred pomladjo narodov France Prešeren s svojimi Poezijami ustvaril in podaril Slovincem izkaznico za vstop v družbo civiliziranih evropskih narodov, ni pa smel v njih objaviti tudi svojega vizionarskega prepričanja, da lahko rešita svet velikih zagat in nasprotij samo popolna svoboda vseh rojakov znotraj meja držav, v njihovih medsebojnih razmerjih pa dobrososedski odnosi.

Poslanstvo Mohorjeve družbe

Knjige Mohorjeve družbe so začele izhajati, ko smo se tudi Slovenci kot narod šele začeli zavedati svoje samobitnosti, in so postale močna opora našega narodnostnega ozaveščanja.

Zlasti velja to za ozaveščanje podeželskega, kmečkega prebivalstva, saj so ustanovitelji družbe poiskali knjigam pot, ki jih je takrat edina lahko pripeljala tudi v najbolj oddaljene slovenske kmečke domove,

"V tej nekdanji šoli in mežnariji je bila v letih 1919 - 1927 uprava Mohorjeve družbe" (napis na fotografirani hiši Na Fari 42 na Prevaljah)

kamor bi sicer gotovo še ne bile kmalu prišle, in med Slovence, razseljene bolj ali manj po vsem svetu.

Odbor se je zavedal svoje odgovornosti in možnosti, ki jih je imel. Prizadeval si je pridobiti dobre rokopise, zato je razpisoval nagrade za izbrana besedila - povest, zgodovinsko besedilo in narodoslovno študijo. Posrečilo se mu je pridobiti tudi najboljša pisateljska pearsa, saj najdemo med nagradejimi deli tudi Jurčičevega Jurija Kozjaka. Rezultat teh razpisov pa je tudi Josipa Stareta Obča zgodovina. Vse knjige so bile zavestno pisane za potrebe preprostih bralcev.

Tako je Mohorjeva z deli iz domače in svetovne književnosti, s svojimi poljudnoznanstvenimi izdajami, s katerimi je posegala na zelo različna področja, pomagala oblikovati množice slovenskih bralcev, prebujati njihovo zanimanje za domače in tuje leposlovje, za širjenje njihovih razgledov na zelo različna področja naravoslovnih in družbenih znanosti.

Mohorske knjige pa niso vplivale samo na bralce, temveč so vsaj posredno spodbujale in pomagale oblikovati mlade besedne ustvarjalce, da so stopili na pisateljsko pot. Med tistimi, ki so javno priznali, da bi brez mohorjank gotovo ne bili postali pisatelji, je bil tudi Prežihov Voranc. Prav to njegovo priznanje je po drugi svetovni vojni vplivalo na tiste, ki so lahko storili, da je Mohorjeva v Celju spet zaživela.

In končno so Mohorjeve knjige prišle med ljudi, ko je jezikovna moč koroških narečij, sicer polnih častitljivih starin in zlahkanih domačih značilnosti, začela pešati pod pritiskom spontane in nasilne germanizacije. Njene posledice so se začele kazati v pešajoči obrambni sposobnosti jezika, ki tujih besed ni več bil sposoben kritično zavračati, temveč jih je le še prilagajal načinu slovenske izgovarjave in jim dodajal domače končnice. Knjige Mohorjeve družbe so ugodno vplivale tudi na upočasnevanje tega procesa, a njihove zasluge pri tem gotovo ne bo mogoče nikoli zanesljivo ugotoviti in dokazati.

Na Prevaljah izide 90 naslovov

Razumljivo torej, da Mohorjeva, kakršna je bila, ob koncu prve svetovne vojne in razpadu avstro-ogrške monarhije ni mogla čakati v Celovcu, kraju svojega nastanka. Po nasvetu pesnika in generala Rudolfa Maistra in s pomočjo njegove

vojske se je leta 1919 zatekla na Prevalje in tu ostala do leta 1927. Na Prevaljah je v tem času natisnila okrog devetdeset naslovov in jih menda v pičlih dveh milijonih izvodov razposlala na vse konce sveta, kakor je še nekaj deset let prej razpošiljala po svetu svoje izdelke leta 1899 ukinjena prevajalska železarna.

Zaradi oddaljenosti Prevalj od Ljubljane so na pobudo Frana Saleškega Finžgarja, urednika, nato tudi tajnika družbe, že leta 1922 prenesli uredništvo knjig v Ljubljano, med koncem oktobra do decembra 1927 pa so preselili vso založbo v Celje, kjer je po upokojitvi Josipa Zeichna (1933) prevzel vodstvo

podjetja naš dobrijski rojak dr. Franc Kotnik (1882-1955).

Že leta 1924 je nadškof Francišek Sedej ustanovil Goriško Mohorjevo družbo, leta 1947 pa je v Celovcu Valentin Podgorc dosegel obnovitev Mohorjeve družbe in vrnitev njenega leta 1940 razlaščenega premoženja.

Predstavniki vseh treh Mohorjevih družb se zavedajo, da "Razdelitev Mohorjeve družbe na celjsko, celovško in goriško... ni sad kake notranje razcepjenosti, marveč je to davek, ki smo ga Slovenci morali plačati zaradi spremenjenih političnih razmer po prvi in drugi svetovni vojni", in zato vedno bolj poglabljajo sodelovanje.

Pregled izdaj Mohorjeve družbe Prevalje

1920 - Prevalje

Vedenik: Kako si ohranimo ljubo zdravje
- Koledar Družbe sv. Mohorja za 1921
Jeglič A. B.: Na noge v sveti boji II.
Sket, Podboj: Slovenisches Sprach- und Übungsbuch
Sket, Podboj: Slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarček

1921 - Prevalje

- Koledar družbe sv. Mohorja za 1922
Jeglič A. B.: Na noge v sveti boji III.
Detela Fr.: Takšni so! Begunka SV-74
Detela Fr.: Izbrani spisi I.
Jenko Davorin: Pravde Bog (Bože pravde)
Dular Franjo: Domači živnozdravniki
Sket Jakob: Miklova Zala
- Robinzon straši...
Janežič Anton: Deutsch-slovenisches Hand-Wörterbuch
Brenzlik Anton: Slovenska slovnica

1922 - Prevalje

- Koledar družbe sv. Mohorja za 1923
Meško Kasaver: Mladim srcem III.
Pregelj Ivan: Peter Pavel Glavar SV-75
Zorč J. Ev.: Življenje svetnikov III.
Lakmayer Fran: Umni čebelar
Žolger Ivan: Liga narodov

1923 - Prevalje

- Koledar družbe sv. Mohorja za 1924
Verne Jules: Carski sel I. SV-76
Ozvald K.: Za vsak dan I.
Zorč J. Ev.: Življenje svetnikov IV.
- Mladika
Remec Alojzij: Učiteljki
Platon: Sokratov zagovor
Kopatin Viktor: Pasijonski molitvenik
Stole Alban: Križana usmiljenost...
Slomšek A. M.: Križansko devišvo
Brinar Josip: Lisica Zvitorepka
Aljaž Jakob: Slovenska pesmarica I.-II.
- Cenik knjižne zaloge družbe sv. Mohorja

1924 - Prevalje

Lesar Jožef: Apostoli Gospodovi I.
- Koledar družbe sv. Mohorja za 1925
Verne Jules: Carski sel II. SV-77
Turk Jakob: Travništvo
- Mladika
Kotnik F.: Koroške narodne pripovedke...
Meschler M.: Trije temeljni nauki...
Kneipp S.: Domači zdravnik
Brenzlik Anton: Slovenska slovnica
- Cenik knjižne zaloge družbe sv. Mohorja

1925 - Prevalje

Lesar Jožef: Apostoli Gospodovi II.
- Koledar družbe sv. Mohorja za 1926
Pregelj Ivan: Božji mejniki
Jaklič Fr.: V gračinskem jarmu SV-78
Turk Jakob: Travništvo II.
- Mladika
Baar J. Simon: Križev pot
Tolstoj A. K.: Knez Serebrjani
Jaklič Fr.: Zadnja na grmadi
Vadnjal Anton: Otoški postržek
Tominec p. Angelik: Sonce in senca
Pengov, Ratajec: Poljudna kemija
Niccodemi Dario: Učiteljica
- Cenik knjižne zaloge družbe sv. Mohorja

1926 - Prevalje

Brecelj Anton: Čuda in tajne življenja
Ehrlich Lambert: Katoliška Cerkev II.
- Koledar Družbe sv. Mohorja za 1927
Jaklič Fr.: Peklena svoboda SV-79
- Mladika
London Jack: Krištof Dimič
Kmet Marija: Sveti Francišek Asiški
Dickens Charles: Božična pesem v prozi
Podkrajšek Henrik: Obrtna, trgovinska tvorniška in železniška terminologija
- Cenik knjižne zaloge družbe sv. Mohorja

1927 - Prevalje

Ehrlich L.: Katoliška Cerkev III.
- Koledar Družbe sv. Mohorja za 1928
Lichtenberger A.: Moj mali Hlaček
Detela F.: Vest in zakon,
Finžgar F. S.: Strici SV-80
Kranjec Silvo: Zgodovina Srbov
Krek Janez Ev.: Izbrani spisi II/1

- Mladika
Malešič Matija: Kruh
Steska Viktor: Slovenska umetnost I.
Lagerlöf Selma: Kristusove legende
Bertelli L., Pengov Fr.: Jurček-Kozamurček
Pirjevec Avgust: Slovenski možje
- Seznam nekaterih v slovenskem in srbohrvatskem jeziku različnih izrazov
Kolčial I.: Slovniki in slovarski brus knjižne slovenščine
Finžgar F. S.: Vere mi daj, Gospod!
Pitamice Leonid: Država
Finžgar F. S.: Strici
- Zadržna knjižnica Moh. tisk. v Celju
- Znanstvena knjižnica D. sv. M. v Celju
- Cenik knjižne zaloge družbe sv. Mohorja

Pomagajte popolniti arhivsko zbirko

Doslej obstajata že dve arhivski zbirki mohorskih knjig: prva v novi stavbi celjske Mohorjeve družbe in druga, ki jo je zbral za stiški muzej slovenske vernosti in kulture profesor Viktor Smolej. Zanj je tudi Koroška osrednja knjižnica prispevala nekaj Meškovich rokopisov, ki jih je prej pridobila od profesorja Smoleja. Nastajata tudi tretja, in sicer v uredništvu Mohorjeve v Ljubljani. Se nobena pa ne premore prav vseh izdaj.

Delavci Koroške osrednje knjižnice smo že pred leti sklenili pripraviti razstavo o Mohorjevi nasploh, posebno pozornost pa smo želeli posvetiti njenemu prevajalskemu obdobju. Lani smo - ob 140-letnici Mohorjeve družbe in 130-letnici smrti njenega duhovnega očeta Antona Martina Slomška - sklenili zamisel uresničiti. Pripravili smo razstavo o prevajalskem obdobju Mohorjeve med leti 1919 in 1927. Pri tem smo ugotovili, da tudi naši domoznanski zbirki, v kateri zbiramo vse, kar se le da najti o tem obdobju njenega delovanja, izmed okrog devetdeset naslovov, ki jih je Mohorjeva izdala na Prevaljah, manjkajo te knjige:

- Detela, Fran: Izbrani spisi I. - Prevalje, 1921

- Zore, Janez: Evangelist Življenje svetnikov. 3.zv. - Prevalje, 1922

- Slomšek, Anton Martin: Krščansko devišvo. - Prevalje, 1923

- Niccodemi, Dario: Učiteljica. - Prevalje, 1925. -(Mohorjeva knjižnica; 11)

- Pirjevec, Avgust: Slovenski možje. - Prevalje, 1927. -(Mohorjeva knjižnica; 20).

Če kdo ima katero navedenih knjig in jo lahko pogreša, ga prosimo, da jo podari ali ponudi v odkup Koroški osrednji knjižnici "Dr. Franc Sušnik" Ravne na Koroškem, da bo lahko zapolnila vrzel v zbirki na Prevaljah izdanih Mohorjevih knjig.

Slavica Klančnik

V Zahodni Evropi so se že pred leti začeli zavedati, da šole, v katerih doživljajo otroci različne pritiske, ne omogočajo razvoja zdravih, vsestranskih, odprtih osebnosti in ustvarjalnih, podjetnih ljudi. Le na takih pa lahko temelji prihodnji razvoj družbe in njenih članov.

V nekaterih državah si že dolgo prizadevajo za prijaznejši, otrokom primernejši šolski sistem in način življenja v šoli. Leta 1984 je nastal projekt Evropska mreža zdravih šol, ki mu je postavila temelje Svetovna zdravstvena organizacija - WHO, Regionalna skupnost za Evropo. Skupno z evropsko skupnostjo in s Svetom Evrope so se odločili, da bodo mrežo razpredli po vsej Evropi, tudi v vzhodnih državah. Leta 1987 se je vključila Madžarska, za njo še Češka. K sodelovanju so povabili tudi Slovenijo. Lani so izbrali dve predstavnici - Mojco Furlan z Osnovne šole Trnovo v Ljubljani in Slavico Klančnik z OŠ Prežihov Voranc na Ravnah - ki naj pomagata pri uvajanju gibanja "za zdravo šolo" na slovenskih šolah. Znanje z mednarodnih seminarjev, ki jih organizirajo in financirajo prej omenjene organizacije, in izkušnje, ki jih pridobivata pri lastnem pedagoškem delu, bosta v začetku prenašali na enajst izbranih slovenskih šol, pozneje pa naj bi se gibanje splošno razširilo in gosto razpredlo.

Prvi seminar, ki sta se ga udeležili, je bil od 28. septembra do 2. oktobra 1992 v Budimpešti. Namen seminarja je bil predstaviti udeležencem idejno zasnovano in metode dela v projektu Evropska mreža zdravih šol, hkrati pa sta slovenski predstavitvi ugotovili, da je njuno delo in prizadevanje nekaterih sodelavcev pravilno.

KAKŠNA NAJ BO ZDRAVA ŠOLA

Uradno je bil smoter socialistične šole vzgojiti vsestransko razvito osebnost, vendar dejansko ta šola vse do zadnjega obdobja pretirane vsestranskosti ni dopuščala, pač pa je otroke v skladu s svojo doktrino dokaj ozko usmerjala. Kolikor pri tem ni bila uspešna, so bili krivi zunanji dejavniki, ki v tej šoli niso imeli domovinske pravice.

Kakor je povedala Slavica Klančnik, naj bi - v skladu z mednarodnim projektom zdravih šol - šola postala središče življenja v kraju. Bila naj bi vir napajanja z idejami in pobudami za vse krajanje, moderator in kreator vsega pozitivnega; kraj, kamor vsak rad pride - tako učenec in učitelj kot starši, stari starši, drugi krajanje in predvsem strokovnjaki, ki lahko pomagajo pri delovanju šole. Zdrava šola naj ne bi skrbela le za fizično zdravje učencev, temveč naj bi gradila tople in pristne medsebojne odnose, skrbela za čisto, prijetno, neoporečno notranje in zunanje okolje, za zdravo in pravilno prehrano, odpravljala stresne situacije in uvajala take metode dela, ki bodo sproščale učence in učitelje ter jim dajale zadovoljstvo in veselje ob dobrih rezultatih. Omogočen naj bi bil prost pretok idej, misli in informacij med učitelji, učenci in ostalimi sodelavci šole ter krajanje in širšo družbo.

Slovenska država se želi vključiti v veliko skupnost evropskih

SLOVENIJA V EVROPSKI MREŽI ZDRAVIH ŠOL

Mojca Potočnik

narodov. To pa ji ne bo uspelo z ljudmi, ki gledajo v tla in trepetajo, ali bodo v težavnih razmerah preživeli ali ne, temveč s tistimi, ki se ravnajo po življenjskem načelu: odrasti in biti uspešni. Do tega pa naj bi jih privedla šola, ki temelji na dejavnem okolju in uporabi takih metod dela, ki bodo v otrocih odkrivale in razvijale vse vrste spretnosti in znanj.

Projekt naj bi se iz osnovne celice - razreda - razširil in zajel učitelje, starše, šolski sistem, družbo kot celoto - Evropo."

KAKŠNI SO ELEMENTI PROJEKTA

Iz vsake države sodeluje v projektu vsaj deset šol, ki morajo izpolnjevati naslednjih dvanajst kriterijev:

1. V šolsko življenje se morajo aktivno vključiti vsi učenci, ki morajo občutiti, da je pomemben vsak posameznik.
2. Razvijati se morajo zdravi medsebojni odnosi na vseh ravneh.
3. Cilji projekta morajo biti jasno predstavljeni učencem in delavcem šole.
4. Učenci morajo dobiti izziv in spodbudo v pestri izbiri dejavnosti.
5. Izrabiti je treba vsako priložnost za izboljšanje okolja.
6. Razvijati je treba vezi med osnovnimi in srednjimi šolami, ki skupno načrtujejo nepretrgano zdravstveno izobraževanje.
7. Skrbeti je treba za dobro počutje zaposlenih v šolstvu in pomoč pri preprečevanju bolezni.
8. Šolski obroki morajo biti skrbno načrtovani in pripravljani.
9. Ustanoviti je treba specializirane skupnosti, ki bodo imele svetovalno vlogo pri zdravstveni vzgoji.
10. Omogočiti je treba tesno povezovanje med šolo, domom in družbo.
11. Rutinske zdravstvene oblike morajo postati pomemben del učnega načrta.
12. Pri uresničevanju projekta morajo sodelovati vsi šolski subjekti.

V mreži zdravih šol bodo delovali otroci, ki bodo tako sodelovali o življenjsko pomembnih stvareh. Učitelji jih bodo morali spodbujati, da se bodo kritično ozirali po okolju, si oblikovali svoje nazore in poglede ter se naučili kritično presojati ter razvijati in uresničevati svoje ideje.

Ti projekti prinašajo v šolsko in siceršnje življenje nove dimenzije. Ne bo več glavnih in manj glavnih - ideje, znanja in izkušnje bo treba deliti. To bo dolgotrajen proces, ki bo omogočil bolj zdravo in lepše življenje šole poznejšim rodovom. Toda začeti je treba - kljub težkim časom - že danes.

NA PREŽIHOVI ŠOLI SO ŽE ZAČELI

Določena dejavnost ali gibanje je uspešno le, če tisti, ki ga vodijo, vanj verjamejo. Idejo o evropski mreži zdravih šol je sprejela za svojo tudi Slavica Klančnik, učiteljica angleščine in slovenščine na Prežihovi šoli na Ravnah, zanjo je navdušila tudi svoje sodelavke in sodelavce, v skladu s projektom pa delujejo tudi že številni učenci. V šolskem letu 1992/93 so uresničili vrsto različnih projektov.

V nižjih razredih uvajajo aktivne oblike dela oziroma elemente integriranega pouka. V 1. razredu deluje razvojni oddelek, v 3. razredu odpravljajo slabe bralne navade, na višji stopnji poteka nivojski pouk pri matematiki in slovenščini, pri tujem jeziku uvajajo projektno delo, uredili so bio učilnico, sprostitvene koticke in kotichek za starše na šoli, znotraj in zunaj šole se kaže skrb za okolje, v številnih šolskih dejavnostih sodelujejo zunanji sodelavci. Na šoli delujejo Klub staršev za boljšo šolo, Odbor projekta Droge, osveščanje in zdravljenje, Mladinske delavnice, medsebojne odnose izboljšujejo s pomočjo rubrik Zaupaj mi in Skrivni prijatelj. Šola sodeluje s strokovnjaki iz zdravstva in socialnega skrbstva in se že dokaj na široko odpira v svoje okolje in v kraj, kjer deluje.

Z malimi koraki, v okviru danih možnosti, toda z veliko vere in volje ustvarjajo šole po novih evropskih merilih. K sodelovanju vabijo tudi nas in opozarjajo: "Ne pritožujmo se nad temo, raje prižgimo kakšno lučko!"

DE LINGVA LATINA RENATA

(O ponovnem rojstvu latinskega jezika)

Stanko Lodrant

O latinščini se zadnje čase dosti govori in piše. Razni šolski strokovnjaki se na široko, v njim lastnem znanstvenem jeziku, razpisujejo o teoretičnih, pragmatičnih in praktičnih ciljih, katere želijo doseči s poukom latinščine v šolah. Latinščina naj bi bila idealna osnova za spoznavanje jezikovnih univerzalij. V tujem, mrtvem in učencu zaenkrat neznanem jeziku je učitelju lažje kazati jezikovne oblike in strukture, kar je vsebina slovnice. Smešno se nam zdi, ko nas učitelj materinščine uči sklanjati, spregati ... ko to vendar, nekako sami od sebe, vsi "znamo", že preden pridemo v šolo. Sporočilo latinskega stavka razvozlammo šele s pomočjo besedne in stavčne analize. V materinem jeziku ne čutimo potrebe po taki slovnični obdelavi, saj nam je poved takoj jasna.

Pri omembi pragmatičnih ciljev ob uvajanju latinščine v šole je mišljeno latinsko besedišče, ki ni osnova samo svojim direktnim dedičem romanskim jezikom, ampak tudi vsem tistim indoevropskim jezikom, na razvoj katerih je imela vpliv: germanskim, med njimi zlasti angleščini, v kateri je celih 47 odstotkov besed ultimativno latinskega izvora, in slovanskim, v katerih so besede latinskega izvora večinoma sicer tujke, a njihovo število nikakor ni majhno. Skoraj ni potrebno opozarjati na pomen, ki ga ima latinščina skupaj s staro grščino v terminologiji sodobnih znanosti v vseh modernih indoevropskih jezikih.

Čisto praktični cilj pa je spoznavanje latinskega jezika kot materne jezika starih Rimljanov in uradnega komunikacijskega jezika tisoč let trajajočega rimskega imperija, jezika cerkve, šole in znanosti srednjega veka in humanizma. Latinščina je tudi jezikovni medij za prenos grške kulture in civilizacije. Rim je namreč grško kulturo vsrkal vase in se z njo spojil v enkratno in nedeljivo kvaliteto, ki jo danes razumemo pod pojmom antika in v katero segajo najgloblje civilizacijske korenine sodobnega človeka zahodnega sveta.

Doslej sem prepisoval misli, stavke in cele odstavke iz članka Katje Pavlič - Škerjanc v reviji Didakta. Ker je ta revija

LATINSKI PREGOVORI ZA POKUŠINO

In vino veritas. In vino feritas.
V vinu je resnica. V vinu je divjost.

Audire facilius est quam loqui.
Poslušati je lažje kakor govoriti.

Aurea mediocritas.
Zlata je srednja pot.

Bis dat qui ciro dat. (P. Syrus)
Dvakrat da, kdor hitro da.

Libenter homines id, quod volunt, credunt.
Ljudje radi verjamejo tisto, kar hočejo.

Labore et sudore cibus condiendus est.
Hrano je treba zabeliti z delom in znojem.

Si vis pacem, para bellum.
Če hočeš mir, pripravljaj vojno.

Si duo faciunt idem, non est idem.
Če dva naredita isto, ni enako.

(Vir: Stanko Banič, *Latinski pregovori, izreki in izrazi*;
Državna založba Slovenije, 1990.)

namenjena pedagoškim strokovnjakom, je njen članek pisan z znanstveno metodiko. Ko sem njena sporočila hotel napraviti dostopna tudi bralcem Fužinarja, sem jih skrajšal in predvsem otrebil latinskih strokovnih izrazov. Te avtorica s pridom uporablja, skorajda hudomušno, češ, kar poglejte, kako potrebno je znati latinsko. Zavedam se, da moj izveček ni enakovreden njeni razpravi, mislim pa, da namenu mojega sestavka ustreza.

Ker je omenjena gospa pedagoška svetovalka za klasične jezike na Zavodu za šolstvo, se bom naslanjal na njene informacije o ponovnem uvajanju latinščine v slovenske šole še v nadaljevanju sestavka. Za majhen počitek, to je nekoliko lažje branje, pa bralcem ponujam nekaj odstavkov članka Marjana Cedilnika v Šolskih razgledih (23.11.1992):

... Slišati je vprašanja, zakaj in čemu dandanes poučevati latinščino. So ljudje, ki v njej

vidijo nekaj obskurnega, sholastičnega in cerkvenega, torej nekaj, kar ni za današnjo rabo. Zanimivo je, da so to povečini ljudje srednjih let, starejši in mladi nimajo nič proti latinščini. Nasprotniki latinščine poudarjajo, da je bila ta dolga desetletja odrinjena na skrajno obrobje šolstva, iz osnovne šole (nekdanje nižje gimnazije) pa sploh izrinjena - pa smo preživeli! Preživetje kot argument proti je seveda na trilih nogah, bolj utemeljen se mi zdi ta, ki latinščino označuje kot "mrtev" jezik. Koristneje bi bilo, pravijo, če bi bolj intenzivno poučevali druge tuje jezike ...

... Oba pridevnika - "mrtev" in "tuj" - sta, nanašajoča se na latinščino, napačna. Resnica je, da se z latinskim jezikovnim in mišljenjskim bogastvom neprestano srečujemo; latinščina je mutatis mutandis mednarodni jezik naše civilizacije.

Latinščina pa seveda ni nikak esperanto. Če bi jo primerjali z esperantom, bi odkrivali samo

razlike. Morda bi naslednja metafora še najbolj pokazala, v kakšnem razmerju sta: Esperanto je umetno zgrajen vodnjak, v katerega se steka nekaj vode od tod in tam, latinščina pa je bogat naravni izvir, ki s svojo vodo napaja reke in potoke.

Od Rimljanov je naša civilizacija sprejela kulturo države in državnštva, kulturo prava, kulturo zgodovinopisja, zasnove poetike, kiparstva, stavbarstva, neizmerne življenjske modrosti... Pri vpeljevanju latinščine v osnovne šole torej še zdaleč ne gre za nekakšno reakcijo na desetletja dolgo odrinjnost tega jezika s šol. Želimo tudi na tem področju dohitevati druge narode, to je vse. Za vzgojo vrhunskih znanstvenikov ima latinščina poleg izobraževalne vrednosti še neprecenljivo vzgojnost, saj zahteva trdo umsko delo in logično mišljenje; to je podlaga za znanstveno delo. Za vzgojo prihodnjih politikov, državnikov, ki morajo biti ljudje s široko civilno kulturo (kot nasprotje današnji površnosti in kričavosti), je latinska vzgoja nujna. Za zdravnike, jezikoslovce, zgodovinarje ... Tako piše Cedilnik v Šolskih razgledih.

PREDNOSTI KLASIČNE IZOBRAZBE

Današnjim pradedom naše doline moj sestavek iz dveh razlogov ni namenjen. Hodili so v avstroogrške šole, večinoma v Celovcu, ki so se zavedale pomena latinščine in grščine, in seveda tudi zato, ker v glavnem teh pradedov skoraj ni več. Tudi moji generaciji, ki nosi sedaj dedovski naslov in je morala zaradi nastanka državne meje na Holmcu v kraljevi Jugoslaviji v srednjo šolo hoditi v bolj oddaljeni Maribor, hvaljenje latinščine ni potrebno. Verjetno se vsi moji starostni vrstniki pridružujejo zahvali staršem za veliko doto, ki so nam jo za življenje poklonili s tem, ko so nas poslali v "latinsko" šolo. Da je bila klasična gimnazija v Mariboru zelo stroga in kvalitetna, sem zvedel šele pozneje.

Prيرهjena ilustracija iz množice materiala, ki ga je pripravila profesorica Aleksandra Pirkmajer za nazornejši pouk kulturno-civilizacijskih vsebin latinščine v osnovni šoli. Učbenik Lingva Latina, ki se trenutno uporablja, je sestavila profesorica Ana Šašel. (Njen, pred nedavnim umrli mož, Jaro, arheolog, je mladost preživel na Prevaljah. Verjetno so ga rimske zapuščine naše okolice navdušile za omenjeni poklic in mu, posredno, tudi izbrale "latinsko" ženo.)

Kot dijak sem mislil, da taka poč mora biti. Po nenadni preselitvi v nemško gimnazijo v Celovcu, brez pravega znanja nemščine, sem uspeval predvsem pri matematiki, ki uporablja "mednarodni" jezik, in pri latinščini. Oba ta predmeta pa sta bila pri takratnih nemških sošolcih najbolj osvožena.

Svoje klasične izobrazbe nisem obžaloval niti pozneje, ko sem se odločil za študij kemije. Kako podobno je delo kemika analitika razvozlanju cele strani dolgih Cezarjevih ali Salustovih stavkov! Najprej v glavni stavku poiščete osebek in povedek, ker veš, kakšne slovnične oblike morata imeti, pozneje razna predmetna določila, odvisnike, in tako se ti počasi razkriva smisel povedi ... Tudi kemijska analiza se ne dela po občutku, ampak po strogo domenjenih metodah. Sem preveč zapleten? Ponujam drugi primer: Eden najosnovnejših kemijskih pojmov je redukcija. Ne vem, zakaj se v povprečnem življenju ta tučka uporablja za nadomeščanje slovenskih besed zmanjšanje, skrčenje, omejevanje. Tak pomen kemiku nič ne pomaga, celo zavaja ga. Če bi študent kemije, ki ni hodil v klasično gimnazijo, pogledal v latinski slovar za

prvotni pomen besede reduco, bi zvedel, da to v praosnovi pomeni "nazaj pripeljati". Na mah bi se mu razsvetlile mnoge kemijske skrivnosti. Spoznal bi, da z redukcijo privedemo oksidirano kovino v elementarno stanje... Razumel bi elektronsko teorijo redukcije: tu dobesedno "nazaj pripeljemo" elektrone atomom ali ionom.

Ko sem kot profesor kemije poslovenil kako tujko, so učenci šteli to že za kemijsko razlago in niso poslušali naprej. Njihovi možgani, ki so bili pravkar obremenjeni s presnavljanjem latinske besede v slovensko, so tu zahtevali počitek. Pri učencih s klasično izobrazbo pa ne pride do zamenjave razumevanja tujke s pravim problemom in se more profesor osredotočiti nanj. Ker bralec v naslovu nisem objubiljati kemijske lekcije niti opisa pedagoških in didaktičnih težav pouka, temveč sestavek o latinščini v osnovni šoli, se vracam k osnovni temi.

Pradedi in dedi so bili že omenjeni. Zdajšnjim staršem in onim, ki ravno zdaj postajajo možje in žene, to je generacijama, ki sta ravno sedaj na višku ustvarjalnosti in imata predvsem pravico odločanja v raznih državnih organih; ravno ti dve generaciji (!) sta bili pri nas

po zaslugi boljševisistične miselnosti in oblasti v preteklih štiridesetih letih oškodovani za možnost klasične vzgoje, konkretno pouka latinščine. Ni tukaj mesto za razpravljanje, ali je to bivši, vase zaverovani režim delal načrtno ali pa mu je nehote spodrsnilo, ker ni upošteval pomembnosti te vzgoje. Čudil sem se temu še toliko bolj, ker sem maloprej, na svoji koži, moral prestajati podoben totalitarni režim, namreč nacistični. Vendar se ta ni odrekel latinščini.

vzelo sapo; vsaj za moški del kolektiva smem to trditi. Ne imejte v mislih kake izzivalno krivuljaste in naličene ženske, bog obvaruj! Na pogled je je bila ena sama milina. Vendar je s svojim šarmom razorožila in ugnala, ter k učenju latinščine prisilila, še tako razborite dijake tistega časa; mnogi se namreč še niso umirili po pravkar minuli drugi svetovni vojni, revolucija pa je bila itak šele v kulminaciji. Prav v tem času so se latinščini začeli očitati grehi, ki jih, kot sedaj vemo, nikoli ni zagrešila.

No, vrnimo se k opisu profesorice Marice. Čul sem praviti, da jo je, ko je prvič prišla k nam, pričakal na železniški postaji sam častitljivi ravnatelj in ji nesel prtijago v njeno tukajšnje bivališče. Ur latinščine pa je bilo vedno manj, saj je imela takrat gimnazija kvečjemu po dva paralelna razreda; oblast je namreč začela ukinjati klasično izobrazbo. Ko je Hrastnikova začutila, da postaja nepotrebna, je odšla. Vsem nam je bilo žal.

Stari ravnatelj, oprostite! takrat niti še ni bil tako star, je staknil novo profesorico za antične jezike. Marjano Andrič. Desetletja mi je bila leva soseda v zbornici in toliko lepega sva se pogovorila. Bila mi je prava

LATINSKI JEZIK NA RAVENSKI GIMNAZIJI

Kot na dlani mi je vsa agonija (smrtni boj) latinščine na ravenski gimnaziji, kjer sem služboval polnih 40 let. Čisto na začetku gimnazije, med leti 1947 in 1952, ko je veljal v glavnem še predvojni gimnazijski koncept, je bila za profesorico latinščine nastavljena Marica Hrastnik. Pero mi zastaja, ko želim naslikati njen portret. Slehememu, ki jo je pogledal, je

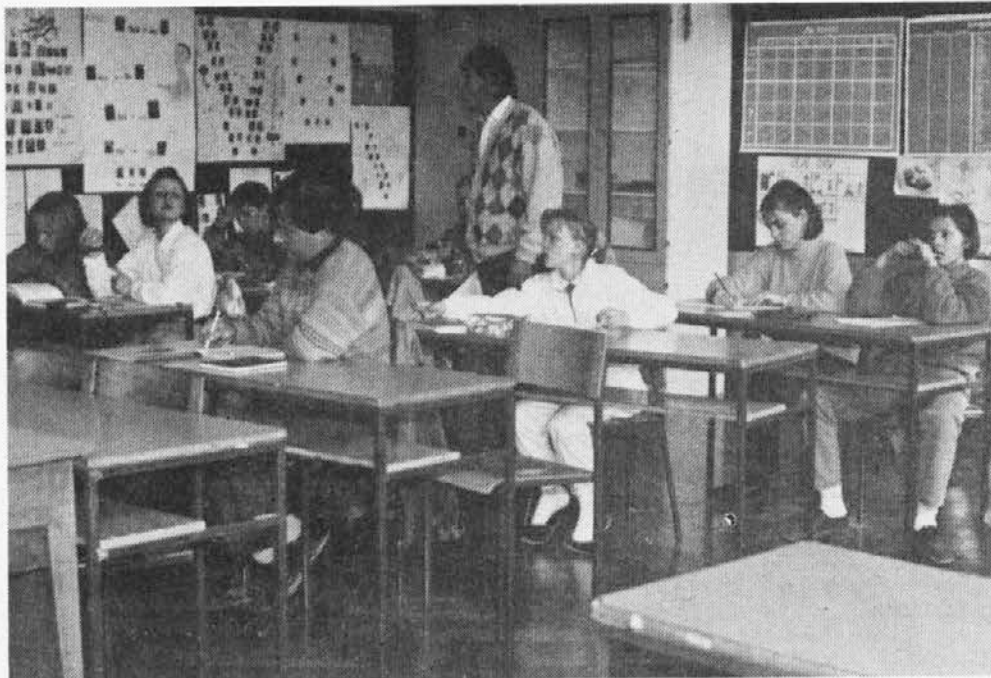

vsestranska mentorica, čeprav se najina poklica nista pokrivala. (Za njenega moža, ki je bil tudi član gimnazijskega profesorskega zbora, bil je filozof in zgodovinar, so dijaki rekali, da je "pobjeglica" ali pa "turek". Ko je opazil moj mehki pristop do dijakov, mi je zagotavljal, da bom, ko bom nekoč doživel veliko razočaranje, postal zelo strog vzgojitelj. Šele takrat bom menda dober. Takrat sem si zabičal, da se ne bom pustil tako spodnesti.) Ko je latinščine zmanjkalo, so Marjano zaposlili s poukom slovenščine v nižjih razredih gimnazije, pozneje pa v osemletki. Osemletno gimnazijo so namreč takrat ukinili. Gospo Andričovo so morali imeti otroci zelo radi. To sklepam iz tega, ker so ji kar naprej nosili spominske knjige, v katere naj bi jim vtisnila svoj spomin. Ker pa je moja prej omenjena leva soseda odkrila v meni nekaj risarskega daru, mi je stalno podtikovala te knjige spominkov, da sem se v njih likovno izživljal.

Nimam pregleda nad tem, kako je ponovno, za kratek čas, spet prišlo do potrebe po učitelju latinščine. Verjetno je našel ravnatelj v paragrafih, ki so iztebljali latinščino iz srednje šole, luknjo in je spet ustanovil klasično paralelko kakega razreda. Tako meteorsko epizodo latinščine je zapolnil profesor Justin Stanovnik; iz Horjula, je rad pristavil, kadar se je predstavljal. Ne bom pozabil, kako mi je pomagal kositi neke težavne železniške škarpe. Še ni dolgo, kar mi je pisal, kako natančno se spominja vseh tistih dni, ki jih je prebil pri nas na Koroškem. Tudi večino svojih takratnih učencev ima še živo pred očmi, je zatrdil.

Včasih razmišljam, ali je imel takratni ravnatelj instinkt ali srečo, da je za tiste maloštevilne učne ure, ki so bile dovoljene klasični izobrazbi, priskrbel šoli vedno močne osebnosti, ali pa, nasprotno, študij teh predmetov na univerzi človeka tako močno prevlasi, da je sposoben potem vse življenje žarčiti nek poseben fluid, ki ga druge profesije, pa naj bodo še tako težke, ne dajo.

Še o nečem moram razmišljati v tem okviru. Iz teh čisto zadnjih latinskih razredov naše gimnazije je izšla cela vrsta raznih strokovnjakov, ki so sedaj na vrhuncu svoje ustvarjalnosti. Izšli pa so tudi visoki politični funkcionarji bivšega vladajočega enostrankarskega režima. Takratna oblast jih je producirala, kolikor so narekivale potrebe. Na obletnih srečanjih ne eni ne drugi niso vedeli in ne vedo slabega povedati o latinščini ali njenih profesorjih. Nerazumljivo mi je, zakaj je ideologija, kateri so zapisali svojo dušo, tako nepravilna in alergična na pred-

Pouk latinščine na prevalski osnovni šoli leta 1993

met, ki jim je pripravljaval najboljši kader.

Vrst profesorjev latinščine na ravenski gimnaziji je okoli leta 1963 zaključil Jože Milinarič. Da bi pomagal ovreči čisto krivično mnenje o profesorjih antičnih jezikov, češ, to so nemogoči ljudje, z zastarelimi nazori, naj povem, da je imel nazadnje omenjeni profesor od vseh profesorjev na Ravnah prvi avto.

Več kot dvajset let je moralo oddlej preteči, da se je na gimnaziji vnovič nabrala skupina latinskega pouka željnih dijakov, ki jih je fakultativno poučevala gospa Simonitjeva iz Slovenj Gradca. Skupina je delovala dokaj neopazno in kratko. Iz lastne prakse, tudi kot učenec nekdanje klasične gimnazije, pa vem, da latinščina začne kazati svoje učinke šele po tisočih urah ukvarjanja z njo.

LATINŠČINA PONOVO V ŠOLAH - ZAKRAT LE POSKUSNO

Klasični zanesenjaki v vrstah šolnikov, kako redki so postali po polstoletni tovrstni izobraževalni sušil skušajo najti latinščini v šoli ponovno prostor.

Ker šolskih sistemov ni priporočljivo spreminjati "na vrat na nos", so začeli zaenkrat poskusni projekt treh modelov:

1. Enoletni ali dveletni fakultativni pouk v osnovnih in srednjih šolah

2. Štiriletni redni pouk v srednji šoli

3. Osemletna veriga: štiri leta rednega pouka v osnovni šoli in štiri leta rednega pouka v srednji šoli.

Pri tem pomeni izraz fakultativno prosto, neobvezno, na izbiro ponujeno možnost, podobno interesnemu krožku. Pouk je izven rednega urnika, tako, da je omogočena udeležba učencem različnih razredov in tudi različnih starosti.

Izraz reden pouk pomeni, da je predmet v rednem urniku in obvezen za vse učence nekega razreda.

Ni dvoma, da se le s tretjo varianto morejo doseči vsi jezikovni in kulturno-civilizacijski cilji, ki si jih pouk latinščine zastavlja. Skladno s spreminjanjem sposobnosti učencev med 10. in 20. letom starosti more učitelj spreminjati tudi etapne cilje: Najprej se mu spleča maksimalno izkoristiti spominske sposobnosti učenca, šele pozneje pa računati tudi na sposobnost abstraktnega mišljenja.

Če se spomnim lastnega šolanja, si ne morem predstavljati, da bi se začel učiti latinščino šele v petem razredu gimnazije (zdajšnji prvi razred). Res je, da smo v štirih nižjih razredih napredovali počasneje, a ravno zato, in še zaradi količine ur, latinščino smo imeli petkrat na teden! se je dosegla neka vrsta latinske refleksnosti, to je podzavestne odzivnosti. Pridobili smo si tudi tolikšen besedni zaklad, da se pri razvo-

lavanju latinskih besedil v višjih razredih ni bilo treba zamujati pri vsaki drugi besedi s slovarjem.

Osnovna šola na Prevaljah, katere vodstvo in svet staršev sta se zavedla potrebe po uvedbi latinščine - vsa čast obema je v šolskem letu 1992/93 mogla uporabiti le možnost prvega modela pouka latinščine, to je fakultativnega. Čeprav je ta oblika prvi hip zelo optimistična, češ, k pouku prihajajo le tisti, ki jih stvar res zanima, kar je delno res, so v praksi bolj dominantne slabosti tega tipa: Težko je učitelju oblikovati uro, ki bo koristna desetletnemu petošolcu in hkrati petnajstletnemu osmošolcu, da ne govorim o kakem profesorju ali učitelju, ki sta navadno najbolj prizadevna odjemalca latinske učenosti. Prav na zadnji uri se mi je drobno bitje upiralo; da se latinsko ne bo moglo nikjer pogovarjati, je trdilo. Seveda sem imel na jeziku cele litanije razlogov, zakaj je pametno učiti se latinščine, prav toliko pametno kot si čistiti zobe ali pa pred športno ekshibicijo z navidezno nekoristnim razglabavanjem in mahanjem okončin ogreti si telo. Ker pa sem imel pred seboj tudi druge, bolj ukaželjne učence, se mi je zdelo škoda časa za tako razpravo. Uporno bitje sem poškrpil le z ugotovitvijo, da mama, ki je profesorica, že ve, kaj je pametno, da dela njen desetletni otrok.

S tem zadnjim primerom hočem predvsem pokazati na resnico, da se predvsem starši zavedajo vrednosti fakultativnih možnosti izobraževanja otrok.

MEDNARODNA MATURA

NOVOST V NAŠEM ŠOLSTVU

Tina Verovnik

Pred nekaj leti so v Sloveniji prvič začeli resno razmišljati, da bi uvedli program mednarodne mature tudi v naše srednješolsko izobraževanje. Zrelostni izpit po mednarodnih kriterijih bi za naše šolstvo predstavljal primerjavo uspešnosti dela z drugimi narodi, hkrati pa tudi priznanje teh rezultatov v mednarodnem prostoru. Drugi pomemben vidik je bila neposredna vključitev v mednarodno delitev dela na področju vzgoje in izobraževanja na srednješolskem nivoju, kar bi pomenilo dragocen pretok znanja na tem področju in vsaj eno izmed mnogih vezi, ki naj bi nas povezovala z zunanjim svetom.

Ideja je postajala vse močnejša in nekaj zanesenjakov, med njimi je vsekakor treba omeniti ravnatelja obeh naravoslovnih šol, mariborske in ljubljanske, ki sta kasneje prevzeli izvajanje programa mednarodne mature, se je lotilo priprav. Treba je bilo izbrati predmete, ki bi jih v programu poučevali, dodatno izšolati učitelje, zagotoviti sredstva in pritegniti k sodelovanju čim več strokovnih institucij. Čeprav je način vzgojno-izobraževalnega dela v veliki meri odvisen od izvajalca programa, pa mora količinsko in kakovostno biti podrejen zahtevam International Baccalaureate Office.

Leta 1990 so bili vsi pogoji izpolnjeni in nadarjenim slovenskim srednješolcem, ki so do takrat lahko kandidirali le za šolanje v nam najbližji mednarodni šoli v italijanskem Devinu, je bila ponujena možnost množičnejše vključitve v program - tokrat kar doma. Seveda so se zdaj začeli oglašati tudi nasprotniki alternative, več ali manj z neupravičenimi očitki, ki so izhajali iz pomanjkljivega ali pa nikakršnega poznavanja koncepta in ciljev programa. Nekateri je motil učni jezik, angleščina, vendar o tem več v nadaljevanju; drugi so se ustavljali ob stroških izvajanja mednarodne mature, ki pa, mimogrede povedano, našega šolstva ne stane nič več kot kakšna strokovna srednja šola; tretji so bili pa sploh proti vsemu, češ da gre za uvajanje nekakšne elite šole - verjetno nostalgichen ostanek razmišljanja v duhu enakopravnosti, ki s stroko pač nima nič skupnega.

Kakorkoli že, navdušenje je zmogalo nad skepsno in mednarodna matura je dobila zeleno luč. Prva generacija, kamor tudi sama sodim, jo je po dvehletnih pripravah uspešno opravila. Pot od kandidiranja za

sprejem v program do diplome je bila vse prej kot lahka in tako učitelji kot učenci smo jo dobesedno pregarali. Ves čas nas je spremljal občutek, da smo le poskusni zajci, ob katerih vsi nabirajo izkušnje za naslednje generacije, pa smo vseeno zdržali - in uspeli. To ni bil le uspeh programa mednarodne mature, temveč tudi dokaz, da imamo kljub vsemu dobro srednje šolstvo, ki nam je dalo dovolj kvalitetno predznanje.

Mednarodna matura zdaj počasi dobiva svoj prostor v slovenskem izobraževalnem sistemu, vendar pa jo pozna še vse premalo ljudi. Veliko se je pisalo o njej v strokovni

literaturi, v splošninformativnih občilih pa je le občasno izšel kakšen članek, ki povprečnemu Slovincu ni kaj prida pomagal pri ustvarjanju podobe o tej noviteti. Tudi moj sestavek stajnja verjetno ne bo bistveno izboljšal, bo pa mogoče vsaj pomagal pri odločitvi kakšnega ravenskega gimnazijca, ki ga mika malo drugačna srednja šola.

Zrelostni izpit z uradnim nazivom International Baccalaureate (Baccalaureate) je prva, najnižja stopnja akademskih časti na vseučilišnih v zahodni Evropi oziroma višji zrelostni izpit) je bil vpeljan drugod po svetu v začetku sedemdesetih let. Namen uva-

janja mednarodne mature je v tem, da se omogoči učencem v starosti med 16. in 19. letom opravljati zrelostni izpit, ki predstavlja zaključek dveletnega učnega procesa, zasnovanega na mednarodno zastavljenih vsebinah dela, neodvisnih od jezikovnih, kulturnih in ideoloških ozadij v posameznih deželah. Pouk poteka v angleškem, francoskem ali španskem jeziku. Izpite pripravljajo profesorji z vsega sveta, redakcijo pa opravi posebna komisija v Ženevi, kjer je tudi sedež mednarodne mature.

Učnih oziroma izpitnih predmetov je šest. Obvezni so materinščina, prvi tuji jezik in matematika, po enega je treba izbrati iz skupine družboslovnih oziroma naravoslovnih predmetov, šesti pa je poljuben. Polovico predmetov (torej tri) študira učenec na višji zahtevnostni ravni (Higher level), polovico pa na nižji (Subsidiary level). Višja raven pomeni poglobljeno delo na določenem področju, manj zahtevna raven pa ustreza preglednemu znanju.

Uspešno opravljen zaključni izpit pa ni edini pogoj za pridobitev diplome. Vsak učenec mora izdelati še seminarsko oziroma raziskovalno nalogo (Extended essay), opraviti seminar iz predmeta Teorija spoznavanja (Theory of knowledge), se dodatno udeleževati v vsaj eni interesni dejavnosti in redno opravljati socialno delo. Tudi sistem ocenjevanja se precej razlikuje od našega. Največja razlika je v tem, da učiteljev delež pri končni oceni učenčevega znanja ne more presežati 15 %; poudarek leži torej na zaključnem izpitu. Lestvica ocen ima razpon od 1 do 7, dodatne točke lahko prineseta dobra raziskovalna naloga in dober

Zrelostni izpit (International Baccalaureate) so v svetu vpeljali v začetku 70. let. Učenci v starosti med 16. in 19. letom ga opravljajo po dveletnem učnem procesu, zasnovanem na mednarodno zastavljenih vsebinah dela, neodvisnih od jezikovnih, kulturnih in ideoloških ozadij v posameznih deželah. Pouk poteka v angleškem, francoskem ali španskem jeziku. Izpite pripravljajo profesorji z vsega sveta, redakcijo pa opravi posebna komisija v Ženevi.

dosežek pri predmetu Teorija spoznavanja, ki v nasprotnem primeru točke seveda odbijata.

VSAK ZAČETEK JE TEŽAK

To je torej koncept mednarodne mature - kako pa je v resnici pri nas? Zame se je vse začelo z razpisom, ki je prišel na ravensko srednjo šolo, kjer sem bila vpisana v pedagoško-družboslovno smer. Ideja, da bi

nška) v Mariboru. Tam je celotna stvar dobila določeno podobo - ljudje, s katerimi sem nato na tej šoli preživela dve leti, so dobili obraze, predstavljen pa je bil tudi predmetnik, ki je bil edino, nad čimer nisem bila pretirano navdušena. V svetu obstajata namreč dve vrsti šol, ki izvajata program mednarodne mature. V prvih se izvaja program v celoti in ima učenec možnost sam izbirati med celo vrsto predmetov, takšna šola je United World College v Devinu, v drugih pa so predmeti ponujeni glede na

in dal zadevi močan občutek resnosti, učitelji pa so nam že kar takoj naložili kup obveznosti. Pritiski so bili tako močni, da smo že po prvem tednu vsi obupavali, hkrati pa tolažili drug drugega z oguljeno frazo, češ da je vsak začetek težak. Dodatno je vso stvar oteževalo dejstvo, da smo se znašli po dveh letih srednje šole spet v popolnoma novem okolju, kjer smo si morali svoj položaj šele izboriti. No, učitelji so priznali, da je bil ta začetni naval napaka, in pouk je tekel dalje z nekoliko zmanjšano hitrostjo.

na izpit, torej dveletno delo pri pouku, je temeljila na samostojnosti, kar je sploh princip učenja v programu mednarodne mature. Učitelji tu niso več ocenjevali, ampak pripravljali in naš uspeh na maturi je bil hkrati tudi potrditev kvalitete njihovega dela. To seveda ne pomeni, da preverjanj znanja dve leti sploh ni bilo. Kontrolne naloge smo pisali ravno tako kot naši vrstniki v rednem programu, s to razliko, da negativnih ocen ni bilo treba popravljati in da na koncu polletij, pa tudi na koncu prvega leta, nismo dobili spričevala. Vsak od nas je dobil le splošno oceno svojega dela, s katero so bili seznanjeni tudi starši.

Najbolj strah nas je bilo seveda matematike. Program, ki smo ga morali predelati v dveh letih, je približno obsegal snov štirih let naše srednje šole, po težavnosti pa se je ujema z matematiko naravoslovne šole in jo ponekod celo presega. Ocena je bila v celoti odvisna od mature. Ostali trije naravoslovni predmeti - fizika, biologija in kemija so bili močno podkrepjeni z eksperimentalnim delom, ki je predstavljalo skoraj 50 % celotnega pouka in so ga tudi ocenjevali. Namenjeno pa je bilo uporabi in utrjevanju teoretičnega znanja, ki smo ga morali pokazati pri zaključnem izpitu.

Tako kot smo se pri slovenščini posvečali le književnosti, smo se pri geografiji ukvarjali predvsem z družbeno geografijo, čeprav tudi fizikalne geografije nismo popolnoma zanemarili. Pouk je bil tematsko razdeljen na šest večjih poglavij in ob koncu obravnave vsakega od teh poglavij smo morali napisati krajšo problemsko seminarsko nalogo. Pouk je bil pri tem predmetu najbolj razgiban, saj je bilo klasičnega poučevanja zelo malo, veliko pa je bilo diskusij, granja vlog (metoda, znana pod imenom "role playing") in samostojnega reševanja problemov iz svetovne demografije.

Tudi pouk angleščine je bil zelo razgiban, saj poleg obvezne obravnave dveh literarnih del učni program ni vseboval druge zahteve kot to, da morajo biti učenci po dveh letih sposobni opraviti zaključni izpit v tem jeziku. Tako smo se poleg slovnice posvečali še celi vrsti drugih stvari, ki so nam pomagale bogatiti besedni zaklad - od branja najrazličnejših aktualnih člankov, pesmi, strokovnih besedil pa do raznih diskusij o za nas zanimivih temah.

Angleščina je bila poleg slovenščine tudi naš učni jezik. Nekateri so videli to uvajanje tujega učnega jezika v določene srednje šole kot izrazito protikulturno dejanje, češ da gre za prekinjanje naravnega razvoja (dograjevanja) mišljenja v maternem jeziku. Vendar je res-

Bo mednarodna matura izziv še kateremu ravenskemu gimnazijcu?

šolo končala z mednarodno priznanim izpitom, mi je takoj postala všeč. Privlačil me je tudi način dela, ki temelji na tem, da si učenec o vsakem problemu ustvari lastno mnenje in ga nato v diskusiji argumentira. Verjetno najpomembnejšo vlogo pri moji odločitvi pa je odigralo dejstvo, da je učni jezik v programu angleščina, ki sem se je že od nekdaj želela res dobro naučiti. Po kratkem premisleku sem sprejela izziv in se prijavila na razpis. Pogoji za izbiro kandidatov so bili vsaj prav dobra ocena iz znanja angleščine ter čim višji splošni učni uspeh v prvih dveh letnikih srednje šole, zaželeno pa je bila še kakšna uspešno opravljena raziskovalna naloga ali pa uspeh na katerem od tekmovanj iz srednješolskih znanj.

Končno izbiro je opravila republiška komisija, ki je izbrala 40 učencev in jim ponudila šolanje v Ljubljani oziroma v Mariboru. Med temi dijaki sem bila tudi sama in tako sem se junija leta 1990 znašla na informativnem dnevu na Drugi gimnaziji (takrat še Srednji naravoslovni šoli Miloša Zida-

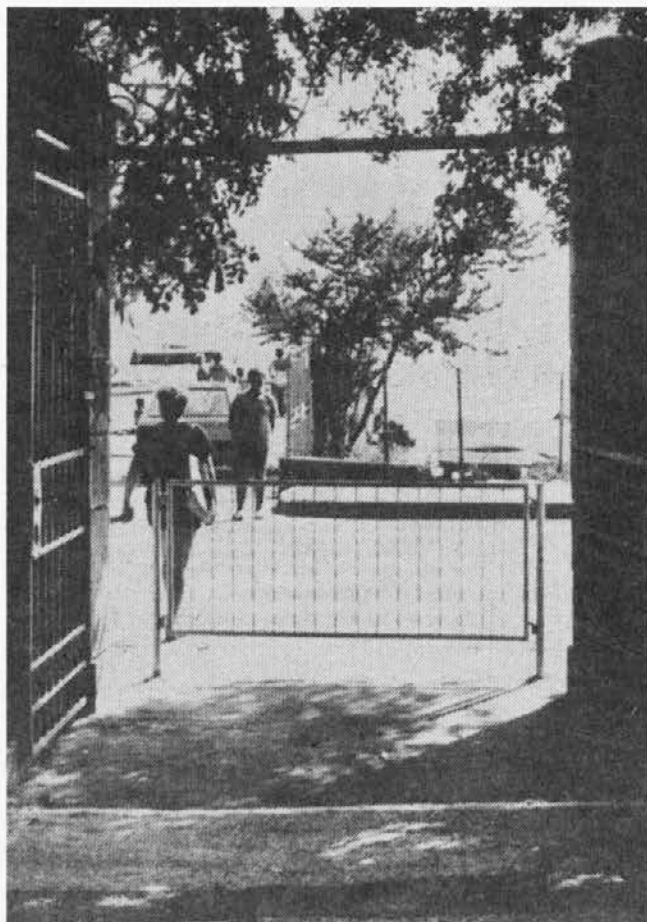
trenutne zmožnosti profesor-skega kolektiva, saj se program izvaja le v majhnem številu oddelkov, kot nekakšen dodatek k osnovnemu programu določene šole. Pri nas je bil uveden drugi tip, tako da je bil predmetnik že vnaprej pripravljen in na mariborski šoli izrazito naravoslovno obarvan. Na višjem nivoju je bila omogočena izbira med biologijo in kemijo, ostala dva predmeta sta bila matematika in slovenski jezik; fizika je bila ponujena na obeh nivojih, vendar se nas je večina odločila za nižjega, na katerem so poučevali še angleški jezik in geografijo. Pomanjkanje izbire me je sicer nekoliko razočaralo, vendar pa sem ostala pri odločitvi, da z novim šolskim letom odidem v Maribor.

Jeseni 1990. se je začelo zares. Začetek sicer ni bil kaj preveč spodbuden, saj so nas že prvi dan otovorili z zajetnimi učbeniki, pisanimi v angleščini, ki niso vplivali optimizma. Poleg tega nas je g. Ivan Lorenčič, ravnatelj šole in koordinator programa mednarodne mature ter eno leto naš razrednik, uvodoma nagovoril v angleščini

PESTER PREDMETNIK

V podrobnosti učnih metod se ne bom spuščala, vseeno pa bi rada vsaj približno orisala potek pouka pri posameznih predmetih. Slovenski jezik je bil v bistvu pouk književnosti, vendar bolj poglobljen kot v naših srednjih šolah. Zelo podrobno smo obdelali skupino literarnih del s skupno problematiko (pri nas je bila to ujetost človeka), vzporedno smo kronološko obdelali razvoj literarnih smeri, nekaj časa pa smo se ukvarjali tudi z literarno teorijo, ki smo jo potrebovali pri pisanju komentarjev in esejev. Dva eseja sta bila ocenjena eksterno in sta predstavljala del končne ocene. Drugi del je prinesel ustni izpit, ki je preverjal naše poznavanje slovenskih literarnih ustvarjalcev, tretji del pa je bila matura, tema katere je bila sodobna dramatika, poleg tega pa smo pisali še komentar nam prej neznanega besedila. Priprava

nica čisto drugačna - slovenščina v našem šolanju v mednarodni maturi ni bila nikoli zapostavljena, saj je bila vsekozi prisotna zavest, da nas bo večina nadaljevala študij na slovenskih fakultetah, kjer je

brezhibno znanje materinščine še kako potrebno. Da pa smo razvili sposobnost abstraktnega mišljenja še v enem jeziku, torej v angleščini, je za nas kvečjemu prednost.

Poleg rednih predmetov smo

poslušali še predmet Teorija spoznavanja, ki je v sebi združeval prvine psihologije, sociologije, filozofije (predvsem spoznavne teorije) in še nekaterih drugih področij znanja. Za nas je bila to dokaj neobičajna stvar, saj je njen namen pokazati človeku, da lahko o pojavnostih okoli sebe razmišlja še kako drugače, in ga prisiliti, da to tudi stori. Ker pri nas še ni ljudi, ki bi bili usposobljeni za poučevanje česa tako nenavadnega, sta nas en semester, in to ob sobotah, poučevala naša edina tuja učiteljica, sicer Angležka, ki pa drugače delata v programu mednarodne mature na Dunaju.

Tretji del programa pa so predstavljale t.i. CAS-dejavnosti, ki so združevale šport, kreativne in socialne dejavnosti. Športno smo se več ali manj udeleževali kar v šolski telovadnici, interesne dejavnosti smo si izbrali po lastnih interesih, pri socialnem delu pa nam je bilo ponujeno delo z ostarelimi in slepimi ljudmi ali pa z zapuščenimi otroki in mladino.

pisnega še ustni izpit. Vse skupaj je trajalo več kot 14 dni, z nekajdnevnimi prekinitvami. Naše izpite so s šole takoj poslali zunanjim ocenjevalcem, na vse možne konce sveta, in nato nam je preostalo le še čakanje na rezultate. Po več kot enem mesecu so le-ti končno prispeli, v naše vsesplošno olajšanje in tudi veselje ob doseženem uspehu.

Kar se tiče študija, nam je že kar hitro postalo jasno, da mednarodna matura odpira vrata na vse tuje univerze samo teoretično. Velik problem je namreč financiranje takega študija in čeprav si je vodstvo šole, včasih tudi ob podpori časopisja, večkrat prizadevalo zagotoviti štipendije vsaj za nekatere, mu to ni uspelo. Za večino, tudi za zavod za šolstvo, smo bili pač samo poskus, s katerim se ne spleča resno ukvarjati. Večina nas je tako začela s študijem na naših fakultetah v Ljubljani in Mariboru, ena učenka je odšla na študij v Anglijo, ena pa v Zagreb.

In kaj je mednarodna matura prinesla meni? Predvsem mnogo dragocenih izkušenj, ki mi bodo verjetno olajšale marsikatero situacijo v življenju, dobro znanje angleščine, široko obzorje ostalih znanj in nova znanstva. Nenazadnje je pomenila zame tudi odhod od doma in življenje v internatu, ki ga sicer res omenjam šele na koncu, ima pa zame posebno vrednost zaradi ljudi, ki so me tam obkrožali in mi pomagali preživeti marsikatero hudo uro moje mednarodne mature.

MATURA - SKLEPNO DEJANJE

Poskusno smo jo opravili že marca 1992, prava pa se je začela 4. maja. Izpiti so bili pri vseh predmetih razdeljeni na več delov, pri angleščini in slovenščini smo opravljali poleg

SLOVO OD STARE ŠOLE

S tem skupinskim posnetkom so se v Mežici 8. 10. 1926 učenci, učiteljski zbor in takratna občinska vlada poslovili od stare šole (zgrajene že leta 1881). Vselili so se v moderno osnovno in meščansko šolo, posvečeno Antonu Janežiču.

Franc Gornik

PRED JUBILEJEM RAVENSKE GLASBENE ŠOLE

Marijan Mauko

Sprva sem želel le čestitati godalni skupini, ki je ob obisku slovenskih pesnikov in pisateljev 18. februarja 1993 zaigrala v ravenskem Titovem domu. Po obisku glasbene šole pa sem se odločil, da na kratko predstavim tudi njen dosedanj razvoj.

Že leta 1964 je Koroški fužinar (št. 5-6, str. 5) objavil članek Prvi nastop gojencev glasbene šole, v katerem beremo:

- dobro leto je od tega, kar je bila na Ravnah ustanovljena Nižja državna glasbena šola
- danes ima že 60 učencev
- šolo vodi ravnatelj Marijan Tancik, na njej poučuje sedemčlanski učiteljski zbor

- na prvem javnem koncertu so pod taktirko Mire Stresove igrali gojenci prvega in drugega letnika odlomke iz del Škerjanca, Mozarta, Schumanna, Verdija, Webra, Milloeckerja, Dvoržaka, Haydna in drugih. "Talenti so se pokazali predvsem na klavirju, violini, flauti in klarinetu."

Glasbena šola Ravne na Koroškem za svoj uradni začetek šteje 1. september 1956, ko jo je z odločbo ustanovila skupščina občine Ravne.

Leta 1967 je takratni ravnatelj Ivan Gradišek opozarjal, naj ne ukinejo glasbene šole, češ,

Zaključni koncert šolskega komornega orkestra junija 1992 (dirigentka Majda Gunžer, igrajo: Janez Gorjanc, Dominika Švarc, Polona Senica, Maja Pučl, Dragana Jekič, Irena Dobrodel, Nina Grošelj, Veronika Pečnik, Maja Brložnik, Jože Lesjak, Špela Šavc, Andreja Rek, Darja Sagernik)

"zadovoljni smo, ker lahko delamo, pa čeprav pouk poteka od osme ure zjutraj do dvajsete, včasih tudi do enaindvajsete ure zvečer. Poučujemo dopoldne in popoldne, saj se moramo kljub stiski s prostori ravnati še po urnikih osnovnih in drugih šol" (Koroški fužinar, št. 2, 1967, str.

43). Danes, kot je povedal sedanjí ravnatelj Lojze Lipovnik, glasbena šola obiskuje 300 otrok. Poučuje jih 20 učiteljev, večina jih je iz vrst nekdanjih učencev.

Glasbena šola je vzgojila mnogo glasbenikov, ki se tudi kot člani Pihalnega orkestra

ravenskih železarjev uspešno kosajo z najboljšimi na svetu. Vseskozi pa njeni gojenci igrajo kar v šestih pihalnih orkestrih - trije so v občini Ravne in prav tako trije v Dravogradu. Nekateri nekdanji slušatelji ravenske glasbene šole so se povzpeli v svetovni vrh - kot dirigenti, profesionalni instrumentalisti, pedagogi in solisti.

Na glasbeni šoli mladi glasbeniki muzicirajo v različnih skupinah. Te so: trio harmonik, trobilni kvintet oz. kvartet, komorna skupina kitar itd., tisti, ki igrajo na godala, pa sestavljajo: trio, kvartet in šolski godalni orkester. Le-ta nastopa že četrto leto, največkrat na literarnih večerih ali na otvoritvah razstav v Likovnem salonu. Tudi letošnji koncert violinskega tria v Dravogradu je bil imeniten kulturni dogodek. Njihova učiteljica je Majda Gunžer, ki vsako leto poučuje okrog 20 mladih umetnikov. V zadnjih petih letih se lahko pohvalijo z vsaj 35 javnimi nastopi v Črni, Mežici, Dravogradu, Slovenj Gradcu in na Ravnah.

Do 40-letnice ustanovitve ravenske glasbene šole manjkajo še tri leta - takrat bo prava priložnost za prvostvorni praznik in morda zide tudi zbornik o njenem delu. Šola bo štiridesetletnico obstoja pričakala tudi v novih prostorih, saj se bo v kratkem preselila v osnovno šolo na Javorniku.

Nastop violinskega kvarteta na kulturnem tednu v Dravogradu leta 1990 (Janez Gorjanc, Tjaša Sagernik, Polona Senica, Dominika Švarc)

ALEKSANDER PRAPER

Fant, ki si odpira vrata v svet

Mojca Potočnik

Živimo v težkih časih, ko si marsikdo ne upa pogledati v oči prihodnosti. Prav blagodejno je, če zveš za koga, ki ima jasen življenjski cilj in tudi sposobnost ter voljo, da si sam krči pot do njega. Tak je Aleksander Praper iz Mežice, dijak tretjega letnika gimnazije na Ravnah. Z učenjem nima težav, čeprav veliko časa porabi za dejavnost, ki ji je zvest že od ranih otroških let in ki ji želi nameniti tudi svojo prihodnost - konstruiranju avtomobilov.

SODELOVANJE Z BMW

Za avtomobile se je Aleksander zanimal že, ko je hodil še v vrtec. Poznal je znamke avtomobilov, njihovo obliko in druge značilnosti. Začel jih je risati in pri tem razmišljati, kako bi kak model izboljšal, izpopolnil, ustvaril drugačnega, novega. Poslal je nekaj svojih risb tovarnam Fiat, Volkswagen in BMW. Od vseh je dobil prijazne odgovore in šope prospektov, najbolj vesel pa je bil odgovora iz razvojnega oddelka tovarne BMW. Pisali so mu, da so jim njegove risbe všeč in da želijo spremljati njegov nadaljnji razvoj.

Sprejel je povabilo in zdaj si z gospodom Braunom, vodjem razvojnega oddelka BMW, dopisuje že dve leti. Pošiljajo mu prospekte in pripomočke za risanje. Aleksander si je v začetku želel, da bi mu svetovali, kako naj dela, kaj je pri njegovih risbah narobe in kako naj jih izboljša. Vendar tega niso storili, želeli so, da sam išče svojo pot in oblikuje svoj stil. Lani so ga povabili v razvojni oddelek tovarne v Münchnu. Videl je, da njihovi razvojniki delajo drugače kot on. Reklji so mu: "Nikar jih ne posnemaj. Nam je všeč tako, kot delaš ti. Ostanj pri svojem."

In kako dela on?

Izvede samo zamisli, ki so mu všeč. Če mu osnovna oblika avtomobila, ki ga je narisal, ne ugaja, risbo zavrne. Ko si izbere avto - poznati mora stil tovarne, značilnosti prejšnjega modela in velikost avta, ki naj bi ga konstruiral - riše od točke do točke, od črte do črte, tako da sproti ustvarja končno obliko. Skratka, ne eksperimentira, ne preizkuša različic, ne prečrtava, temveč vodi svinčnik naravnost po poti svoje zamisli. Kot pravijo v BMW, so njegove zamisli dobre, a sam avtor z nobeno dokončano risbo ni povsem zadovoljen. Vedno najde pomanjkljivosti, ki bi jih bilo treba odpraviti, ali ugotovi, da bi bilo treba zamisel že v osnovi spremeniti. To je povod, da znova sede k risanju pa spet riše ure in ure...

Z MODELOM V MÜNCHEN

V Beemveju so želeli, da Aleksander katerega svojih narisanih modelov oblikuje v tridimenzionalni obliki. Poslali so mu industrijski plastelin in navodila za izdelavo modela. Kar nekaj mesecev je trajalo, da je bil gotov. Ko sta z mamo konec avgusta odpotovala v München, sta model v lepi, kovinsko modri barvi peljala s seboj. Gospod Braun je bil z izdelkom zadovoljen. Zanimal se je, kakšne so možnosti nadaljnega šolanja v Sloveniji. Aleksandru je svetoval, naj sodeluje na natečaju, ki ga razpisuje ena od treh elitnih šol za oblikovanje v Evropi - Art Center College of Design (Europe) v Švici; tam je namreč tudi oddelek za oblikovanje avtomobilov.

FINALIST
MEDNARODNEGA NATEČAJA

Ker je zelo pozno izvedel za razpisne pogoje, je Aleksander pripravil risbe za natečaj v veliki časovni stiski, toda vseeno je uspel. Dobil je sporočilo, da se je uvrstil med dvajset finalistov izmed 143 sodelujočih iz 34 držav Afrike, Avstralije, Azije in Evrope. Sodelovali so lahko kandidati do 25 let starosti, zato je Aleksandrov uspeh še toliko večji. Pri svojih sedemnajstih letih in s še nedokončano srednjo šolo - ter samouk - ima bistveno manj izkušenj kot tisti, ki jim je oblikovanje že poklic. Da je bilo sodelovanje na natečaju veljavno, je moral opraviti še mednarodni test TOEFL iz znanja angleščine. Opravil ga je v Gradcu, in to nadvse uspešno, s 94 odstotki točk. Ko bi se bil na natečaju uvrstil na eno od prvih treh mest, s čimer bi si pridobil štipendijo za štiri, dve ali eno leto šolanja na šoli za oblikovanje v Švici, bi mu bilo potrjeno o opravljenem testu obvezna vstopnica za vpis na to šolo. Ker je uvrščen slabše (kako daleč od nagrade je bil, ne bo nikoli izvedel, ker finalistov od 4. do 20. mesta niso razvrščali), je s testom le dokazal sebi in drugim, da tudi za mednarodne pojme dobro obvlada angleščino - tudi z mentorji v BMW si dopisuje v tem jeziku. Vendar test velja dve leti in morda mu bo ob naslednjem natečaju še prav prišel.

Svojega prvega mednarodnega natečaja pa se bo Aleksander Praper še dolgo spominjal, saj ga je popeljal v Švico. Organizatorji so ga namreč povabili na avtomobilski salon Pal Expo v Ženevi, kjer so 3. marca razglasili finaliste nagradnega natečaja in jim izročili priznanja. Priskrbeli so mu pokrovitelja - avtomobilistično revijo Avtomagazin (Aleksander je bil edini Slovenec, ki je uspel na natečaju), ki mu je omogočila potovanje in bivanje v Švici. Oglel si je lahko najnovejše modele in prototipe avtomobilskih tovarn z vsega sveta in videl, kam vodijo smeri sodobnega oblikovanja v avtomobilski industriji. To zanj veliko pomeni, še več pa zavest, da si je s svojo nadarjenostjo in delom že začel odpirati vrata v svet svojih sanj.

FRANJO GOLOB - slikar in restavrator

Greta Jukič

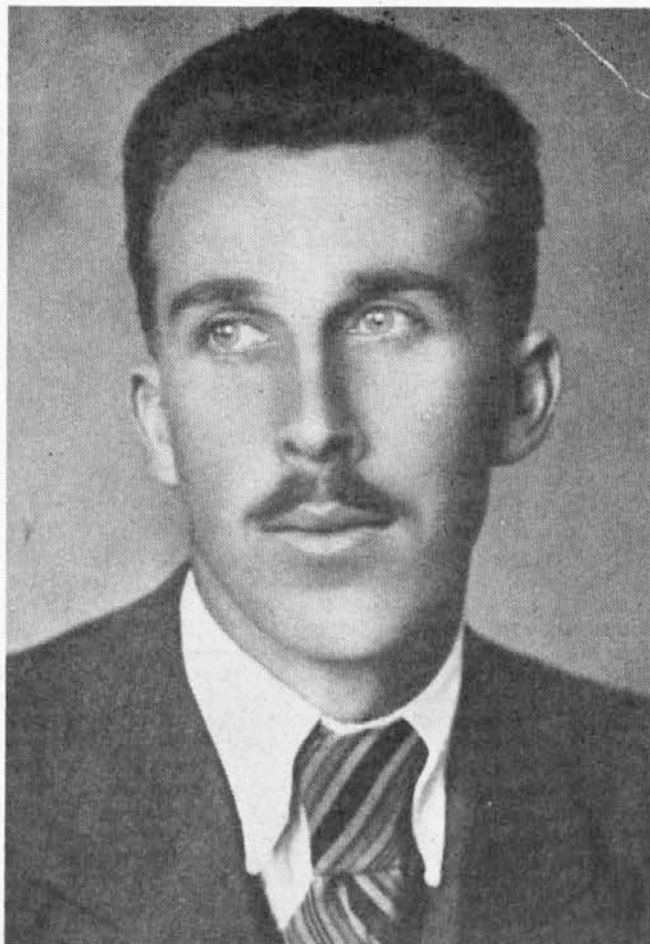
Že 30 let mineva, odkar se osnovna šola na Prevaljah imenuje po Franju Golobu (22.dec.1963). Naj bo ta zapis, ki je nastal po pogovoru z njegovo sestro Elizabeto Krajnik, namenjen temu spominu ob 80. obletnici rojstva tega koroškega slikarja in restavratorja. Nove politične razmere in nova spoznanja so marsikje nesmiselna poimenovanja ustanov črtala, a prevaljska šola še naprej s ponosom nosi ime Franja Goloba.

KOROŠKA JE BILA NJEGOVA PRAVA DOMOVINA

Franjo Golob se je rodil na Prevaljah 5. aprila 1913. Njegova mati Elizabeta (Žaže) je bila Prevaljčanka, hči Kolarjeve Neže. Sorodniki še živijo na Prevaljah. Oče je bil izučen mesar, doma iz Novega mesta.

Mati je pogosto pripovedovala, da sam Franjo že kot otrok ni bil razposajen. Vedno se je igral zelo zbrano, najraje si je iz pručk napravil oitar in bili so prepričani, da bo duhovnik. Preboiel je hudo škkratinko in mati je, kot je bila navada, z brinjevimi jagodami pokadila stanovanje, da se še drugi otroci ne bi okužili.

Družina se je selila s Prevalj v Pulj, pozneje v Ptuj in nato v Maribor. Sestra šegavo pripomni: "Selili smo se kot golobi..." Najprej so stanovali v Lekarniški ulici, nato so odšli v Košake, kjer je imel oče mesarijo, ki je propadla, potem pa v Ribniško selo v hišo blizu gozda, kjer so se ustalili. Oče je nazadnje delal kot skladiščnik v tekstilni tovarni "Doktor in drug", tu se je prehladil, zbolel na pljučih in 1944. so ga upokojili. V družini je bilo 7 otrok, trije bratje, štiri sestre. Trije so bili rojeni na Prevaljah, Franjo leta 1913, Marija 1914, Elizabeta 1925, Ivan v Mariboru 1911, Jože 1917. v Pulju, Slava 1921. v Mariboru in Julka 1928. v Ptuju. Franjo je Koroško vedno štel za svojo pravo domovino, "saj je bil po temperamentu in čustvovanju pristen severni Slovenec, lirična sanjava duša kakor mnogi Korošci." (F. Stele)

Nmav čriaz izaro
Nmav čriaz gmajnico,
Tam je biv moj duam
Z mojo zíbalo.
Zíbalø so me
Mamica mojà
Noj prapjævlali:
Haji, hajo.

LETA ŠOLANJA IN UMETNIŠKEGA ZORENJA

Franjo je začel ljudsko šolo obiskovati na Prevaljah in v Mariboru, gimnazijo pa v Ptuj. V drugem razredu je odšel v Maribor ter se posvetil podobarsko-pozlatarski obrti v delavnici podobarja in pozlatarja A. Zorattija.

Po pomočniškem izpitu je pomagal mojstru Zorattiju pri prenovi minoritske cerkve v Ptuj. Tu je spoznal čar restavradorstva in se za to vrsto umetnosti zelo navdušil. Za njegovo nadaljnjo usodo je bilo pomembno, da se je tu srečal s prof. Steletom in restavratorjem M. Sternem.

Tako je zapisal prof. Stele: "Nepozabno je zame, kako je nekega dne stopil k meni mlad, od dela zaprašen pozlatarski pomočnik, in mi pred pravkar odkrito, dotlej najstarejšo znano stensko sliko Kristusa kralja iz srede XIII. stoletja razodel prošnjo, naj mu pomagam v šolo, ker bi tudi on rad delal reči, kakršne dela M. Sternem." Tu se je začelo njuno prijateljstvo. Profesor Stele je odkril v Golobu velik talent. Tako je ambiciozni Franjo Golob prišel v šol. I. 1931/32 v Ljubljano na Srednjo tehnično šolo - kiparski oddelek, ki ga je vodil prof. France Kralj. Tu je spoznal Lojzeta Šušmelja, s katerim sta postala nerazdružljiva. V Ljubljani je dr. Stele našel svojemu varovancu skromno sobico z zajtrkom na Rudniku pri dr. Francu Logarju, za kosilo in večerjo je bilo poskrbljeno pri Steletovih znanjih. Iz tega obdobja so še ohranjene risbe.

Golob je tudi po odhodu v Zagreb ohranil stike s profesorjem Kraljem. Šolanje je nadaljeval na kiparskem oddelku Umetno-obrtno šole v Zagrebu, kjer je začel tudi slikati: Štipendijo mu je priskrbel prof. Stele.

Zaupal je v njegovo nadarjenost in pri njih je bil kot član družine. Predlagal mu je, da naj se obrne še na družino Brej v Ljubljani, ki je tudi rada pomagala mladim obetavnim umetnikom.

Z Golobom je ostal močno povezan vse do svoje smrti, pogosto je obiskoval tudi domače.

Franjo je zavzeto pomagal tudi Lojzetu Šušmelju pri pripravah na izpit na akademiji. Takrat je bila zagrebška akademija edina v državi in sprejeli so le pet do šest kandidatov. Tako je postala njuna pot še bolj povezana. Z izjemnim ognjem sta se prebijala skozi študij.

Stanovala sta na podstrežju zagrebške llice št. 31 pri ruskem emigrantu Pavlu Panemarevu. Bilo je zelo bedno stanovanje, pravzaprav podstrežje s staro šaro. Vrata sta privezovala z vrvjo, saj kljuka ni bilo, omare nista imela, edino okno je bilo na poševnem stropu; če sta pozabila zapreti lino, je deževalo in snežilo v sobo... Povsod okoli njiju je bilo polno risalnega pribora. Na steno je Golob narisal moža s križem s pripisom: "Ta mož sem jaz, križi pa so moje težave..."

Tu je bila ustanovljena 1938 likovna skupina Gruda (Avgust Cesarec, Pavle Zaucer, Tone Tomšič, Krsto Hegedušič... enkrat tudi Božidar Jakac). Razen v društvu slovenskih akademikov Triglav sta našla številne kolege naprednega gledanja tudi na akademiji. Doživela sta tudi dejavnost hrvaške skupine Zemlja. Golob se je v času študija v Zagrebu udeleževal različnih predavanj, hodil na koncerte, veliko bral in študiral. Domov je med študijem malo zahajal, vsake počitnice pa je porabil za delo pri odkrivanju srednjeveških fresk, kjer ga je zaposloval Spomeniški urad na pobudo dr. Steleta. Restavratorsko delo je Goloba povsem osvojilo, zato je vpliv na njegovo slikarsko delo precejšen. "Sanjaril je o svojem bodočem poklicu, kako bo živel med preprostimi ljudmi na kmetih, študiral njihovo dušo in življenje, slikal in sanjaril, zraven pa odkrival in raziskoval stare umetnostne spomenike" (dr. Stele).

Dela z Akademije so se ohranila pri dr. Steletu, kjer jih je Golob najbrž shranil po vrnitvi iz Zagreba. Danes jih hrani Umetnostna galerija v Mariboru.

Med počitnicami v letu 1936 je potoval po Italiji, saj se je navduševal nad srednjeveško in renesančno umetnostjo. V Vatikanu je bil celo sprejet pri papežu Piju XI., o čemer priča dokument. Zarj in za družino je bil to izjemno pomemben dogodek, saj je bil v tistih časih sprejem pri papežu redkost.

Leta 1937 je diplomiral na Akademiji v Zagrebu, zatem je šel služiti vojaščino v Gorazde. Med služenjem v Gorazdu je dokončno razvil idejo o lesorezih na temo koroških ljudskih pesmi. Gotovo je bilo pomembno prijateljstvo s starejšim vplivnim kolegom, slikarjem Mihom Malešem, ki je Goloba zelo cenil. Pri njegovi Bibliofilski založbi je izdal lesoreze Nmač čriez izaro. Odločil se je za ilustracije koroških ljudskih pesmi, da bi pokazal na svoj izvor, obenem pa opozoril na ljudsko dediščino. Izdajo je opremil Miha Maleš, zelo lepe uvodne besede pa je prispeval France Stele. Delo priča o Golobovi ganljivi navezanosti na rodno Koroško. Gre za dvesto numeriranih in signiranih izvodov luksuzne izdaje, vezane na modni

Družina Franja Goloba leta 1929

japonski način. Knjigo uvaja lesorez, ubran na prvi verz koroške pesmi "Liepa je kranjska dežleva", sledijo mu sproščene ilustracije pesmi "Nmač čriez izaro", "Letni čas", "Želje", "Smo puobči Podjunci" in "Ljubljenje"; vsega osemnajst rezov. Ohranjenih je tudi več različic posameznih prizorov, ki jih je Golob izdelal. Golob se je skušal zavestno približati najpreprostejšemu in najiskrenejšemu ljudskemu načinu izražanja - na izviren način, ki ga je leto dni po končani akademiji povsem oddaljil od kakršnihkoli sočasnih vzorov. Knjiga je naletela na ugoden, celo navdušen sprejem pri kritiki "...najdragocenejša knjiga, kar jih pozna naša bibliofilistika..."

Naslednje leto je s prijateljem Šušmeljem sodeloval pri organizaciji narodno-obrambnega tabora na Kozjaku. Obrambni tabori so se v desetletju pred vojno vrstili zlasti na občutljivem območju ob državni meji, kjer so že odmevali zlovesči glasovi z druge strani. Organizirale so ga študentske organizacije iz Ljubljane. Franjo Golob in Šušmelj sta študente obiskovala vsako nedeljo in predavala o umetnosti.

Toda Golob je svoje ambicije najprej skušal uresničiti v Ljubljani. Stanoval je na Aleksandrovi cesti nad Dač-Damom. Jeseni 1938 se je vpisal kot izredni slušatelj na oddelek za umetnostno zgodovino na Univerzi v Ljubljani. Hotel je svoje znanstveno delo postaviti na trdne temelje. Na Dunaju je opravil restavratorski tečaj v restavratorskem zavodu prof. R. Eigmbergerja. Po vrnitvi v Maribor se je zaposlil pri prof. Bašu v Pokrajinskem muzeju kot restavrator.

Študij v Ljubljani je moral zaradi pomanjkanja denarja prekiniti. "Odslej je pogosto prihajal domov. Kadar je prišel, je doma zasijalo sonce, z njim je prihajalo veselje. Vedno se je zanimal za vse, kako živijo, kaj počnejo, bil je v resnici čuteč človek... Vsem je pomagal.

Praznovali smo njegovo 25-letnico. Bil je izjemno dobre volje, objel je mamo in z njo zaplesal po kuhinji: "Mama, samo enkrat sem star 25 let," se je veselil.

"Spominjam se njegove razstave v Unionski dvorani. S sestro sva nosili slike od doma in seveda tudi nazaj. Vem samo to, da je takrat izginilo ogromno del. To se je dogajalo tudi po bratovi smrti, saj je mama rada posojala za razstave. Družina (sestre živijo v Mariboru) ima prav malo njegovih del v svoji lasti," je povedala sestra.

Leta 1940 je skupaj s Šušmeljem organiziral "Kobansko društvo", ki pa je ostalo ilegalno.

Do pričetka vojne je Golob razstavljal od Ruš do Maribora, Celja in Ljubljane ter ves čas mislil na dostojno razstavo vseh grudašev, ki jih je bilo s samouki vred trinajst. To razstavo sta načrtovala za jesen 1941. Zanj je imel Golob pripravljenega Popovega Terca, Kosca, Viničarsko družino, v zamisli in deloma že v osnutkih pa je imel ravenskega železarja, gozdnega delavca, nezakonsko mater in vrsto podobnih motivov.

Ves prosti čas je posvetil risanju in slikanju in se vse bolj osredotočal na socialno motiviko. Monumentalna je upodobitev viničarske družine; slika pomeni vrh Golobovega socialnega angažmaja. To so bila njegova hotenja, izžareval je izjemno voljo, izjemno delavnost in socialno občutljivost do okolja. Svetovno-nazorsko je bil sicer veren katolik, v njegovih zapisih pa najdemo tudi misli nekaterih modernejših filozofov. Prebiral je Dostojevskega, Gogolja in ostala dela psihološko poglodbene literature.

PRVI TALEC MED UMETNIKI

Konec leta 1940 so ga poklicali na orožne vaje v Bohinjsko Belo; po razsulu jugoslovanske armade za veliko noč 1941 se je vrnil k svojim v Maribor. Misel, da bo bolj varen med kobanskimi in koroškimi kmeti, ga je vodila na Koroško.

Poleti se je zadnjič oglasil doma. Nervozen, nemiren, redkobeseden, živčen je bil. Bil je doma samo dve uri in že se je odpravil. Družina ga je pospremila in mati se je poslovila z besedami: "Franci, pazi se!" "Mama, nič ne skrbi, nas bodo spoštovali šele po smrti," je zamahnil z roko in šel čez travnik do gozda, ni si več upal na cesto. Z balkona domače hiše so si še pomahali. To je bilo njihovo poslednje srečanje.

Odkrili so ga v Dravogradu, kjer je stanoval pri Klančnikovih v Podkiancu in delal pri Simens Unionu, gradbenem podjetju. Izdali so ga ruski ujetniki, da bi se Nemcem prikupili. Opravljal je delo skladiščnika in pričel ilegalno delati za OF. 13. julija je bil navzoč na sestanku skupine ilegalcev, kjer so se odločili, da gredo takoj v partizansko enoto, saj so sumili, da zanje ve gestapo.

Franjo in brat Jože sta ostala, nekateri so odšli v Molniško četo. Franja so aretirali v Črnečah. Odpeljali so ga na Prevalje, kjer so bili v kleti njegove hiše zapor.

Na Prevaljah so živeli njegovi sorodniki, tako ga je teta Ida Vivod, mamina sestra, ki je znala dobro nemško, lahko obiskovala, mu nosila priboljške in sveže perilo.

Ona je tudi prva od sorodnikov izvedela, da so Franja kot talca ustrelili 3. septembra v Domžalah, in to sporočila staršem.

Njegov prijatelj ter umetniški in umetnostni tovariš Lojze Šušmelj ga ni preživel niti za leto dni. Junija je bil med talci ustreljen tudi on.

Pred ustrelitvijo je bil Golob zaprt v begunjskih zaporih v celici 2. Na vratih celice je še danes izrezana podoba nemškega oficirja, ki jo je izrezal Franjo, vsaj sestra je o tem prepričana.

NEIZŽIVETI TALENT

Gotovo je Franjo Golob kljub svoji mladosti in kratkemu umetniškemu ustvarjanju zapustil bogato zapuščino, ni pa zapustil kakih izjemno pomembnih del. "Preveč je še vrelo v njem mlado vino bujnega talenta, da bi mogel najti svoj končni izraz" (dr. Stele). Kot umetnika ga dobro označuje grafično - bibliofilska izdaja "Nmv čriez izaro."

Da bi skoro vigred b'la,
Da bi se hribci prekopneli.

Čeprav se je Franjo Golob odločil za življenje v provinci, je smelo zakoračil v slovensko likovno življenje v desetletju pred drugo svetovno vojno. Golob je v svojem avtobiografskem zapisu - kot bi slutil svojo usodo - dejal: "... v svojih delih nisem nikoli stremel, da dosežem popolnost tehnične strani; navdse važnejši mi je bil duhovni izraz življenja objekta, ki ga slikam. Hrepenenje iz teme k svetlobi-edino tako bi vam lahko razložil svoje hotenje po močnih barvah. Resnični umetnik vedno razstavlja iz svoje notranjosti..."

RESTAVRATORSKO DELO IN POSLIKAVE

1934. PLEŠIVICA PRI ŽUŽEMBERKU, Sv. Katarina, odkrival freske na slavoloku in v presbiteriju.

ŽUŽEMBERK, pritličje gradu, odkril ostanke baročne stenske slikarije z lovskimi prizori.

ŠMIHEL PRI ŽUŽEMBERKU, poslikal kapelico, izdelal osnutke za poslikanje presbiterija ž. c. v Šmihelu.

Obiskal in si "z restavratskim očesom" ogledal naslednje spomeniške objekte:

Sv. Marjeta, šmihelska podružnica,

Sv. Jožef pri Šmihelu,

Sv. Filip in Jakob v Višnjah, cerkev na Muljavi (10. avgusta 1934)

Stična, cistercijski samostan in cerkev.

(Podatki v "Osebnem dnevniku").

SOPOTNICA, sv. Florijan, podružnica, odkrival freske na fasadi in v notranjščini.

SV. LOVRENC PRI ŠKOFJI LOKI, odkrival freske v lopi in v notranjščini

("Osební dnevnik" in dokumentarne skice ter akvareli, ki jih hrani Zavod za spomeniško varstvo RS v Ljubljani.)

1935. CRNGROB, odkril obsežne freske v notranjščini in na zunanji južni steni.

1936. JAMNIK NA GORENJSKEM, podružnica, odkrival freske v presbiteriju. Podatki: ZUZ, XV, 1938, str. 67.

1937. PLANINA PRI SEVNICI, župna cerkev, preiskava presbiterija, odkril ostanke fresk.

Samostojno in po svoji zamisli poslikal oboke presbiterija s podobami štirih čednosti: Modrost, Pravičnost, Srčnost in Zmernost.

1938. STIČNA, cistercijski samostan, križni hodnik, odkrival freske na obokih hodnika, konzole (odkril vzhodni krak).

1940. SV. JANŽ NA SPODNJI MUTI, romanska rotunda, odkril freske v presbiteriju in poznogotski poslikani strop.

Prav v vseh naštetih krajih je Golob mnogo risal in akvareliral. V ohranjenih risalnih blokih so skice kmetov pri delu, živine, pokrajinskih značilnosti itd. Posebno v Planini se je od leta 1935 počutil povsem doma in vse do leta 1939 je večkrat obiskoval znance in prijatelje v tej vasi. Napravil je tudi načrt za družinsko grobnico Španovih na planinskem pokopališču. Sam je slikal fresko te grobnice, ki pa je močno poškodovana. Fotografijo hrani Umetnostna galerija v Mariboru.

SEZNAM DEL

Dela Franja Goloba je med prvimi popisal Andrej Ujčič v katalogu Umetnostne galerije v Mariboru 1961.

Tu je naštet obširen Golobov opus: 14 olj, 14 akvarelov, 53 grafik, 12 risb.

Na imenitno pripravljeni razstavi v Galeriji likovnih umetnosti v Slovenj Gradcu v marcu 1992, pripravil jo je umetnostni zgodovinar Marko Košan, smo si nekaj njegovih del lahko ogledali.

1. Moški akt, olje, 1934
2. Dekliška glava, olje, ok. 1936
3. Madona, olje, 1936
4. Mati z otrokom, olje, ok. 1937
5. Planina nad Sevnico, olje, 1937
6. Portret dr. Roberta Hlavatya, olje, 1937
7. Portret Borisa Kranjca, olje, 1938/39
8. Topol, olje, 1939
9. Hiša med drevjem, olje, 1939
10. Kamnica, olje, 1939
11. Pod klancem, olje, 1939
12. Krajina pri Treh ribnikih, olje, 1939
13. Popov Terc, olje, 1939
14. Koča pri Treh ribnikih, olje, 1939
15. Viničarska družina, olje, 1940
16. Kosec, olje, 1940
17. Ribniško selo, olje, 1940
18. Rudarji, olje, 1940

19. Šmihel ob Krki, akvarel, 1934
  20. V podnajemniški sobici, akvarel, 1936
  21. Katedrala v Zagrebu, akvarel, 1936
  22. Krajina (Dolenjska), akvarel, 1936
  23. Motiv z Gorenjske, akvarel, 1936
  24. Planina nad Sevnico, akvarel, 1936
  25. Motiv z Dolenjske, akvarel, 1937
  26. Stare Prevalje, akvarel, 1939
  27. Ruše, akvarel, 1940
  28. V cerkvi Sv. Duha v Slovenj Gradcu, akvarel, 1940
  29. Avtoportret, litografija, 1936
  30. Planina nad Sevnico, litografija, 1936
  31. Mati, litografija, 1937
  32. Vstajenje, litografija, 1937
  33. Drevo modrecev, litografija, 1937
  34. Crngrob, lesorez, 1935/37
  35. Okamenela solza, lesorez, 1936
  36. Kažipoti padajo, lesorez, 1936
  37. Rože, lesorez, 1936
  38. Simfonija ceste, lesorez, 1936
  39. Popotniki, lesorez, 1936
  40. Mati z otrokom, lesorez, 1937
  41. Ogledalo, lesorez, 1937
  42. Samostan, lesorez, 1938
  43. S Kobanskega, lesorez, 1938
  44. Liepa je kranjska deževa..., lesorez
  45. Nmvav čriez izaro..., lesorez
  46. Sem puobič rastov tam..., lesorez
  47. Hiša očena..., lesorez
  48. Ušno je na sviet..., lesorez
  49. Ušno je vigred..., lesorez
  50. Ušno je polet..., lesorez
  51. Prišva je jesien..., lesorez
  52. Zima mi je tudi všeč..., lesorez
  53. Pri nas je padel velik sneg..., lesorez
  54. Zapadel je devet vesi..., lesorez
  55. Se ne vidi drugega..., lesorez
  56. Tam gor sedi črni kos..., lesorez
  57. Da bi skoro vigred bla..., lesorez
  58. Da bi rastle jagodice..., lesorez
  59. Da bi dečle prišle trgat je..., lesorez
  60. Moja dečva je mvada..., lesorez
  61. Da bi rastle jagodice (varianta), lesorez
- Op.: lesorezi od št. 44 do 61 so iz zbirke ilustracij Nmvav čriez izaro 1938.
62. Nmvav čriez izaro (varianta), linorez
  63. Par, linorez, 1934
  64. Postavi, linorez, 1934
  65. Žene s košarami, linorez, 1934
  66. Drevo, linorez, 1934
  67. Roke (Hrepenenje), 1934
  68. Tiha solza, linorez, 1936
  69. Planina nad Sevnico, linorez, 1936/37
  70. Portret dr. Franceta Steleta, linorez, 1938
  71. Pastirček, linorez, 1938
  72. Zagrebški motiv, tuš, 1933
  73. Ljubimca, tuš
  74. Čevljar, tuš
  75. Katedrala v Zagrebu, tuš, 1933
  76. Grad Celje, tuš, 1935
  77. Risba, tuš, 1935
  78. Portret mladeniča, oglje, 1934
  79. Portret moža, oglje, 1935
  80. Velikani, svinčnik, 1937
  81. Vstajenje, svinčnik, 1937
  82. 6 osnutkov poslikave ž. cerkve v Šmihelu, 1934
  83. Risba - osnutek za freske, 1934
  84. Risba - osnutek za poslikavo sobice v Zagrebu (Arhiv Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Republike Slovenije)
  85. Sv. Florijan, akvarel, 1934
  86. Sv. Lovrenc, akvarel, 1934
  87. Sv. Katarina na Plešivici, akvarel, 1934
  88. Sv. Florijan, Sopotnica, akvarel, 1934
  89. St. Vid, Planina - oltar, akvarel, 1934
  90. Sv. Katarina na Plešivici - Kristus, akvarel, 1934
  91. Sv. Katarina na Plešivici - interier, akvarel, 1934
  92. Sv. Katarina na Plešivici - Vstali Kristus, risba, 1934
  93. 11 risb iz križnega hodnika v Stični, tuš, 1938

Viri:

- Marko Košan: Katalog Franja Goloba in Lojzeta Šušmeja ob razstavi 1992
 France Stele: Franjo Golob, slikar in restavrador, Zbornik za umetnostno zgodovino, 1951, str. 199-200
 Boris Kranjc: Franjo Golob, Mariborski vestnik, 1948

Moj spomin sega v gimnazijska leta, ko še nismo govorili o Grošlju kiparju, Grošlju slikarju, ampak o Andreju, s katerim smo se srečevali na literarnem krožku. Mogoče se mi samo zdi, da so njegovi sestavki bile risbe, osnutki, vinjete. Ampak na okolico, na stvari je gledal drugače, globlje. Tudi ni čudno, da je bila že njegova prva razstava l. 1966, še dijaška, na gimnazijskem hodniku, odmevna med dijaki in profesorji. Normalno je tudi nadaljevanje - najprej Pedagoška akademija v Ljubljani, uspešno opravljen sprejemni izpit na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, leta 1972 diploma in končan študij kiparstva pri profesorju Slavku Tišču. Leta 1970 je dobil študentsko Prešernovo nagrado.

In kadar potem zbiraš gradivo o ustvarjalcu, ki že več kot dvajset let živi v tvojem okolju in zanj sicer veš, da dela, si vseeno presenečen, kdaj je uspel toliko narediti, posebno še, ker je med njimi nekaj monumentalnih spomenikov (spomenik NOB v Šentanelu, spominsko znamenje v Kokarjih, doprsni kip Primoža Trubarja za osnovno šolo Laško, skulptura Janeza Trdine, doprsni kip Marjana Kozine v Novem mestu, rudar na Lešah, Mavrel na Strojni ...). Zdi se mi, da sta mu les in kamen še posebej ljuba elementa. S šentanelskega obeliska zrejo obrazi kmečkih ljudi, grče, v teh podobah je zapisana vsa elementarnost človeka v nenehnem spopadanju z naravo. Osnovna tema sta kmečki človek, kot sinonim za Koroško, in delavec, ki se ga ravno tako drži zemlja. Obrazi rodov, ki tod živijo že stoletja. Tu je vidna velika avtorjeva izrazna moč, ko more iz enega kosa žlahtnega debla izklesati koroško dušo, ki je rasla iz zemlje, z zemljo; kot da nam stopajo pred oči Prežihovi Gasperji, Voruhi in Munki, kot da nam nenehno zveni v ušesih njegova beseda, pa se je še tako branimo, se vedno znova znajdemo v krogu njegovih junakov. Posebej impresiven je tatman, ki zre z neko pogansko jezo. V njem je umetnik združil staro ljudsko modrost, ki se podeduje iz roda v rod, v njem je izkazana moč narave, praelementarnost, božanstvo, ki je včasih dobrotljivo, že v naslednjem hipu pa izbruhne z jezo, da se zatrese Peca.

Pravo nasprotje čokastim obrazom so vitke figurice, lahke kot sanje, nežne kot dih, lahke kot semenke, ki plavajo z vetrom. Spodaj so zaobljene, krilatih oblik, v sebi nosijo ravnoležje med navpičnim vzgonom in poudarjeno zemeljsko težnostjo. Njihova vitkost je zglačena z nežnostjo, poudarjena žlahtnost jesena ali javorja

ANDREJ GROŠELJ

Silva Sešel

Andrej Grošelj, akademski kipar, slikar in najbrž še kaj, je bil rojen 1947. leta na Lešah. Osnovno šolo je obiskoval na Prevaljah, gimnazijo pa na Ravnah. Biografski podatki. Skopi. Enciklopedični. Povedo nekaj malega o umetniku, tudi umetninah, o človeku ničesar.

ali hrasta, kjer je še vidna rast. Sloke oblike, najgloblje misli, umetnikovo hrepenenje, dotik z nebom, lahkotna igrivost z nadihom erotike. V njih je uspešno povezal reprodukcijo resničnosti z abstraktno likovno govorico in ravno s stilizacijo drevesnih semen je odkril čiste kiparske oblike, ki jih najdemo tudi pri nekaterih - redkih

portretih iz kamna. Posebna milina sije iz okroglih otroških glav, saj sta bila modela lastna otroka.

In še je tu tretji material - glina, v kateri je oblikoval tudi uporabne predmete (vaze, posode). Izstopajo glinene figurice, kot bi nastajale mimogrede, kot trenuten navdih, kot oddih med velikima

projektoma, vendar pa s seboj nosijo alegoričnost - grotesknost vsakdana.

Vsekakor je Grošljeva največja izrazna moč ravno v kiparstvu in njegova večja dela bi lahko primerjali z znamenji v ljudski plastiki. Znamenje namreč funkcioniira kot kažipot, kot akcent pomembnejšega vaškega prostora, kot simbol bogatejše domačije, kot oznaka prostora, kjer se je odvijal kak pomembnejši ali skrivnosten dogodek, znamenja imajo tudi funkcijo spomenika, obeležja, kar pa Grošljevi spomeniki tudi so.

Čeprav je Grošelj kipar, se pogostokrat izraža tudi s slikarstvom, saj je glavno orodje likovniku ravno linija. Linija je tisto umetnostno izrazilo, ki vrača razkrojenemu predmetu trdnost in jasno razvidnost. In pri njem se pojavljata dva motiva: cvetlice (navadno v vazi) in tihožitja. Med cveticami prevladujejo tiste, ki imajo dolga stebila in katerih cvetovi se dajo lepo prenesti v ploskev. Lilija - lilija, visoka ozkolista, je zapel Kette, irisi - perunike, rože, ki imajo tudi v ljudskem izročilu simbolični pomen. Rože, ki so bile ena izmed prvin nove romantike, rože z lesene skrinje. Ampak ti akvarelni šopki so v vazah in vsaka vaza je drugačne oblike, po spoznanju iz drugačnega materiala. Spet ne more skriti svoje kiparske duše, saj ima občutek, da je vaze najprej naredil, šele nato naslikal. Zadnje čase dela akvarele na mokro in taka tehnika daje vtis pastelnosti, žametnosti. V cvetnih tihožitjih se predaja intenzivni barvitosti. Z izbranimi kolorističnimi poudarki, kjer prevladujejo rdeči, zeleni, modri in vijoličasti toni, povezuje potrebno dramatično oblik in kontrastov s smislom za kompozicijo, medtem ko v realno poudarjeni zaznavi velikodušno razgrinja pred gledalca vsebino svojih občutkov.

Tihožitja so klasična. Pri razvrstitvi predmetov prihaja do izraza tradicionalna formula, ki vsebuje tisto posebno atmosfero in spoznanje, da se morajo na slikah iskriti predvsem čiste barvne površine, npr. oranžne bučke.

Ogromen je umetnikov opus, kjer je izkazana raznovrstna motivika, različni materiali, ki se različno odzivajo na oblikovanje. Njegova dela krasijo marsikateri prostor, umetnik je razstavljal več kot štiridesetkrat v različnih krajih Slovenije (Ljubljana, Maribor, Novo mesto, Kostanjevica, Kranj, Koper ...) kot tudi v tujini - na Švedskem, v Avstriji (Tinj) in mnogih krajih bivše Jugoslavije. Grošljeva dela odlikujejo preprosta oblika, jasna vsebina, prvinska izraznost, čiste linije in barve ter so sestavni del nekega časa in dobe.

DATI ŽIVLJENJU SMISEL - STOPITI V SVET ZMAGOVALCEV

25 let Centra za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem

Irena Nagernik

Leta 1968 je v Črni začel poslovati Zavod za delovno usposabljanje mladine. "Brez izkušenj, znanja in pripomočkov, ampak z veliko mero usmiljenja so pričeli izpolnjevati temeljno poslanstvo svojega dela - osmisli življenje prizadetih oseb.

Neprestano iskanje nečesa novega in nezadovoljstvo z doseženim stanjem sta vsa ta leta krojila razvoj zavoda in povzročala, da se je v zavodu ves čas nekaj dogajalo. V procesu usposabljanja so si postavili zelo nedvoumen cilj: ustvarjati šolo, delo, prosti čas, zabavo, življenje...bivanje po predstavi in potrebi osebe s prizadetostjo", so zapisali v svojih biltenih.

O življenju, delu in načrtih zavoda sem se pogovarjala z ravnateljcem Marijanom LAČNOM.

OSNOVNE DEJAVNOSTI IN STATUS ZAVODA

Zavod za delovno usposabljanje mladine v Črni ima v okviru svoje dejavnosti organizirane naslednje programe:

- domsko varstvo otrok in mladostnikov z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju v procesu usposabljanja

- dnevno varstvo otrok in mladostnikov z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju v procesu usposabljanja

- domsko varstvo odraslih oseb z zmerno in težjo motnjo v duševnem razvoju v varstveno delovnem centru

- dnevno varstvo odraslih oseb z zmerno in težjo motnjo v duševnem razvoju v varstveno delovnem centru

- varstvo in vodenje odraslih oseb s težjo in težko motnjo v duševnem razvoju

- preizkus delovne zmožnosti za absolvente OŠ s prilagojenim programom oz. drugih teže zaposljivih oseb

- zdravstvena dejavnost za vse otroke, mladostnike in odrasle osebe.

Smoter usposabljanja otrok in mladostnikov ter zaposlitev odraslih oseb je optimalni razvoj mentalnih in telesnih dispozicij.

"Usposabljanje je naš nosilni program; vanj so vključeni mladostniki z zmerno, težjo in najtežjo motnjo v duševnem razvoju in otroci z več motnjami. Otroci živijo v prostorih, ki so prijetno opremljeni in jim nudijo toplino in družinsko vzdušje. Sami jih lahko krasijo in nameščajo pohištvo po svojem okusu in potrebah. Za usposabljanje so na voljo sodobno opremljeni kabineti: učna kuhinja, likovna delavnica, glasbena soba, učne delavnice,

telovadnica, bazen, zunanja igrišča ter igrala za najmlajše.

Z otroki delajo specialni pedagogi, delovni terapevti in varuhinje, poleg njih pa še cela skupina individualnih delavcev; od medicinskih sester, psihologa, socialnega delavca, logopeda, fizioterapevtov do korektivnega gimnastika. Občasno pa prihajajo v center tudi različni specialisti: pediater, pedopsihiater, psihiater, nevrolog, dermatolog, ginekolog in ortoped.

Za vsakega otroka v usposabljanju izdelava strokovna skupina individualni načrt usposabljanja, ki upošteva otrokove posebnosti in njegove razvojne možnosti. Otrokov matični pedagog skrbi, da se program izvaja in redno dopolnjuje.

Varstveno delovni center deluje v okviru našega centra od leta 1981 in nudi zaposlitev in bivanje. Varovanci se vključujejo v različne proizvodne programe, ki jim dajejo možnost primerne zaposlitve in samopotrditve.

Odrasle osebe bivajo v štirih bivalnih skupnostih, ki so manjše zaključene celote in omogočajo njihovim prebivalcem najvišjo možno mero samostojnosti in vključitve v kraj.

Od leta 1987 pa izvajamo program predpoklicnega usposabljanja za potrebe absolventov osnovnih šol s prilagojenim programom, ki težko najdejo zaposlitev. Skupina strokovnih delavcev izdelava za vsakega učenca habilitacijski program, v katerem je poseben poudarek na pridobivanju znanj in

sposobnosti, potrebnih za vključitev v delovni proces."

Zavod je samostojna delovna organizacija, ki opravlja dejavnost posebnega družbenega pomena in njegov status se, kot je povedal ravnatelj Marijan Lačen, s samostojnostjo Slovenije ni bistveno spremenil. "Spemembe pa je prinesel nov Zakon o socialnem varstvu, ki je začel veljati 1.1.1993 in nas razporeja pod Ministrstvo za delo,

družino in socialne zadeve, medtem ko smo prej sodili pod Ministrstvo za šolstvo. Vsebina našega dela se s tem ni spremenila, spremenilo pa se je financiranje. Občine tako niso več dolžne financirati oskrbe in bivanja na usposabljanju, prav tako pa tudi ne varstva v delovnem centru - vse to sedaj financira republika oz. država. Tudi participacija staršev ni več potrebna. Oseba, ki je priza-

deta, ima pravico, da se usposablja, da je na delu in v varstvu - to je postal zagotovljen program, za katerega poskrbi država.

Za odrasle osebe po 21. letu starosti pa velja Zakon o družbenem varstvu duševno

prizadetih oseb, ki jim daje status invalida in s tem upravičenost do invalidnine. To pa kot participacijo prispevajo zavodu - starši tako tudi pri tem programu nimajo finančnih obveznosti."

gibanje "special olympics" je danes močno razvito prav po naši zaslugi.

To so glavni dosežki našega zavoda, na katere smo še posebej ponosni, namen vseh pa je doseči čim bolj kvalitetno življenje teh oseb. Zelo pomembno je, da se danes pogled na duševno prizadete in odnos do njih spreminjata. Gre za proces osveščanja ljudi glede tega vprašanja. Seveda pa odnos ljudi in širše družbe do prizadetih še ni idealen,

treba bo še marsikaj spremeniti. Duševna prizadetost je pojav, ki se lahko zgodi vsakemu, je sestavni del družbe, narave, človeške rase, in ta pojav je treba kot takšen tudi sprejeti.

Izraz "duševno prizadet" je postal preveč negativno obeležujoč za te osebe, zato se danes v stroki uporablja termin "osebe z motnjo v duševnem razvoju", ki ni tako simptomatičen v negativnem smislu."

GLAVNI DOSEŽKI NA 25 - LETNI POTI

Veliko je dosežkov, uspehov in sprememb, ki so jih v zavodu uresničili v teh letih, ravnatelj Marijan Lačen je naštel le nekatere najpomembnejše, ki so pomembni za celoten slovenski prostor in se po njih zgledujejo tudi drugi:

"Velik korak smo naredili pri izboljšanju materialnih pogojev - zavod smo kar nekajkrat obnovili, nazadnje leta 1988, tako da je stavba, ki ni bila namensko grajena za tako obliko dela, temu danes maksimalno prilagojena. Življenje in bivanje v teh prostorih smo, kolikor je bilo možno, približali strokovnim defektološkim izhodiščem.

Naslednje področje, kjer smo dosegli pomemben napredek, je področje kadrov - predvsem s študijem ob delu smo oblikovali ustrezen strokovni kader. Tako smo iz kadrovske ničle prišli do visoko strokovnega teama, ki v slovenskem pa tudi širšem prostoru dosega vidne in zelo kvalitetne rezultate.

V vseh teh letih smo iskali nove oblike, vsebine in metode dela, pojavljale so se v nekakšnih ciklikih. Tako smo že pred 15 leti uvedli družinski sistem vzgoje in dela, katerega bistvo je v tem, da ima vsaka enota svoje življenjske in delovne prostore, v katerih se odvija njihovo življenje in delo.

Pomemben dosežek je tudi uvajanje usposabljanja težko prizadetih oseb, ki so bile prej deležne le nege in varstva. Mi pa smo zanje uvedli tudi usposabljanje - z njimi delajo strokovni delavci, defektologi, fizioterapevti, delovni terapevti in drugi. Danes dosegamo pri njihovem razvoju povsem druge, optimalne rezultate.

Pomemben je tudi razvoj domačega varstva v varstveno delovnem centru. Prvi smo ustanovili t. i. bivalne skupnosti - to sta dve naši dislocirani stavbi, pri Brunetu in Kovaču. Pri tem smo natančno sledili svetovnim trendom in dosegli normalizacijo življenja odraslih prizadetih oseb. Varovanci v teh dveh hišah živijo, v skladu s svojimi sposobnostmi, popolnoma normalizirano življenje - tudi po parih, če se imajo radi, vključujejo se v življenje v kraju

- skratka, živijo normalizirano življenje.

Pojem normalizirano je pri tem zelo pomemben, saj oni niso nič posebnega, drugačnega, tudi oni so ljudje, le da so njihove intelektualne sposobnosti zmanjšane.

Še zadnja stvar, ki bi jo še posebej rad poudaril in nekaj pomeni v slovenskem prostoru, je razvoj gibanja "special olympics". Slovenija se je kot 32. država vključila v mednarodno specialno olimpijsko gibanje in dosegla že tudi nekaj uspehov - najvidnejše letos marca v

OLIMPIADA - NAJVEČJI DOGODEK V LETU 1993

Slovenski športniki in športnice so marca sodelovali na specialni olimpiadi v Schladmingu, kjer so dosegli lep uspeh. Med njimi so bili tudi Ignac Levačič, Zvonko Fanežl in Najda Mešič iz zavoda v Črni.

"Olimpiada v Schladmingu, na kateri smo sodelovali, je bila res čudovito doživetje, saj je or-

petih zveznih držav ZDA.

Pomen tega gibanja "special olympics" in specialne olimpiade je, da prizadetim osebam daje možnost potrjevati se na enem izmed področij, kjer to možnost imajo - in to je šport. Prizadetim osebam daje možnost, da se v športni borbi pomerijo s sebi enakimi in s tem v bistvu

Schladmingu. Tako smo prek športne aktivnosti dvignili kakovost življenja prizadetih oseb na višjo raven. Prek športa dosegajo svojo potrditev, svoj intelektualni, emocionalni, socialni in telesni razvoj. Začelo pa se je pri nas v Črni, ko smo pred šestimi leti organizirali prve igre. Potem je ta ideja počasi preplavljala Slovenijo in

organizacijsko, materialno, finančno in kadrovsko povsem enakovredna t. i. rednim olimpiadam. Sodelovalo je 1600 športnikov iz 63 držav. To je fantastično široko gibanje, katerega ustanoviteljica je sestra pokojnega Johna Kennedyja, ki je leta 1966 organizirala prve igre, na katerih je sodelovalo 160 športnikov iz

potrdijo samega sebe - ne samo v športnem smislu, ampak v najširšem socialnem, družbenem... Pomembna je univerzalnost olimpijske ideje; olimpiada se odvija pod naslovom "pridružite se svetu zmagovalcev", saj je v specialnem olimpijskem gibanju vsakdo zmagovalec. Pa ne s tem, da dobi zlato medaljo, ampak

zmagovalc v tem smislu, da premaga sebe, svoje težave in probleme. Če pa dobi še medaljo, potem je dvojni zmagovalec. Prisega olimpijskega gibanja se glasi: "Pustite mi zmagati; če ne morem zmagati, naj bom ponosen v svojem poskusu". Poudarja torej sodelovanje, to globoko željo po spremembi samega sebe, odnosa do samega sebe, do lastne podobe in s tem bolj zadovoljno in kvalitetno življenje.

Na olimpiadi je sodelovalo 12 udeležencev iz Slovenije, 3 med njimi so bili iz našega zavoda. Med 63 državam smo se uvrstili na 12. mesto z 18 osvojenimi medaljami.

Specialno olimpijsko gibanje je širši pojem - imamo slovenske zimske in letne igre, regijske igre, igre ustanov, raznih društev pa vse do svetovne olimpiade, kamor gredo res najboljši. Vendar ne najboljši v absolutnem smislu rezultata, saj se med sabo tako merijo z enakimi; najboljši v smislu

treninga, prizadevanja, vlaganja naporov za doseg rezultata.

Naša usmeritev za naprej je letna olimpiada, ki bo v ZDA in se je bo Slovenija verjetno prav tako udeležila.

Poleg športne aktivnosti pa gojimo tudi dejavnosti na drugih področjih. Sodelujemo na glasbeni reviji, saj imamo svoj pevski zbor in razvito glasbeno dejavnost. Letos bo že tretja revija, in sicer v Prekmurju, na njej bomo sodelovali prav tako, kot smo tudi na prvih dveh.

V našem zavodu pa smo letos dali pobudo za ustanovitev likovne kolonije, ki se bo odvijala 31. maja in 1. in 2. junija pri nas v Črni. Prijavilo se je že prek 40 oseb iz cele Slovenije (udeležbo smo omejili zaradi omejenih kapacitet), prisotni pa bodo tudi številni koroški likovni umetniki, ki smo jih povabili k sodelovanju. S tem bomo pokrili vsa področja, na katerih se prizadete osebe lahko potrdijo - športno, glasbeno in likovno."

zavod ena enota, celota, zdaj pa smo ugotovili, da moramo vse to razbiti na manjše enote, ki smo jih lani že formirali. Vsaka enota bo funkcionirala kot samostojna življenjska skupnost, s svojimi poudarki, vsebinami dela, s svojo dinamiko in utripom. Otroci in delavci bodo tako čutili večjo pripadnost tej enoti, dane jim bodo možnosti zadovoljevanja potreb, socialne varnosti in zadovoljstva na drugačen način.

Pomembna naloga, ki jo načrtujemo, je tudi uvedba računalniško informacijskega sistema. Gre za slovenski projekt šestih zavodov, in sicer za uvajanje računalniško podprtega sistema na pedagoškem, socialnem, psihološkem in zdravstvenem področju. To so dokaj zahtevni programi, saj je treba absolutno upoštevati individualnost vsakega gojenca.

Uresničevati pa smo pričeli še eno pomembno nalogo, ki je tudi naša temeljna usmeritev - ustanovitev invalidskega podjetja za občino Ravne. Veliko ljudi je danes brezposelnih in prav na koncu tega dolgega seznama čakajočih na delo so invalidi, osebe, ki so končale osnovno šolo s prilagojenim programom in druge teže

zaposljive osebe. Podjetje, ki ga bomo ustanovili, bo na lokaciji Železarne Ravne, v nekdanjih prostorih Stavbenika. 1. maja je začelo to podjetje poslovati; na začetku še ne bo imelo statusa invalidskega podjetja, ampak bo organizirano v okviru javnih del. Nismo želeli sprejeti obremenitev, ki jih kasneje ne bi zmogli - čez leto ali dve pa se bo pokazalo, ali smo organizacijsko, finančno in strokovno sposobni voditi takšno podjetje.

To so temeljne usmeritve, ki jih bomo poleg rednih dejavnosti izvajali v letošnjem, nekatere pa tudi še v prihodnjih letih."

Veliko smelih načrtov so v zavodu že uresničili, veliko dela pa jih še čaka. "Najpomembnejše pa je", kot so zapisali v biltenu, da "so globoko prepričani, da je pot, ki so jo prehodili, in tista, ki jih še čaka, prava. Relativno majhno število oseb z motnjami v duševnem razvoju je imelo to srečo, da se je njihovo življenje načrtovalo iz njih in za njih. Tudi danes to še ni dano vsem!"

Prav gotovo pa je dano gojencem in varovancem zavoda v Črni. Le malokje lahko vidiš toliko zadovoljnih, srečnih in nasmejanih otroških obrazov in začutiš tako sproščeno, prijateljsko vzdušje med otroki in delavci kot tu, v njihovem posebnem svetu - svetu zmagovalcev v Črni.

OSNOVNE USMERITVE ZAVODA V TEM LETU

Ravnatelj zavoda Marijan Lačen je poudaril, da 25. obletnica zavoda ne pomeni nekega zaključenega obdobja, ampak je le točka v nepretrganem razvoju. Čaka jih še veliko nalog, začrtali so usmeritve, ki jim bodo v svojem iskanju v bližnji prihodnosti dali poseben poudarek.

"Najprej bomo morali urediti vse potrebno v zvezi z novim imenom in sprejeti nove akte in statut, kot to določa Zakon o socialnem varstvu. Sedaj smo v dokaj brezpravnem položaju - spremenili smo namreč ime naše ustanove. Staro ime - Zavod za delovno usposabljanje mladine - z več vidikov ni več ustrezno; zavod je širši pojem, danes so zavodi vse ustanove na področju družbenih dejavnosti; delovno usposabljanje je le eden izmed programov, ki jih izvajamo; tudi ne usposabljam samo mladine, v varstveno - delovnem centru imamo tudi odrasle osebe. Tako smo ime spremenili v Center za usposabljanje, delo in varstvo Črna na Koroškem. Beseda center pomeni, da smo center družbene skrbi za duševno prizadete; delo, usposabljanje in varstvo pa so vsebine dela, ki se pri nas izvaja.

Novo ime že uporabljamo, čeprav uradno še ni sprejeto, saj še vedno čakamo na akt o ustanovitvi, ki bi ga morali prejeti že decembra.

Naslednja stvar, ki jo načrtujemo, je notranja reorganizacija. Do zdaj je bil

POMOČ LJUDEM V STISKI

Poročilo o delu Centra za socialno delo v letu 1992

Zmaga Prošt

Center za socialno delo Ravne na Koroškem je do konca leta deloval kot občinski zavod, zadolžen za opravljanje dejavnosti socialnega varstva. Ob uveljavitvi novega Zakona o socialnem varstvu konec novembra 1992 je bil Center z odlokom preoblikovan v javni socialnovarstveni zavod za opravljanje dejavnosti socialnega varstva v občini Ravne na Koroškem. Ustanoviteljske pravice je torej z 18.12.1992 prevzela vlada Republike Slovenije.

Na Centru smo opravljali raznovrstne storitve in ukrepe za premagovanje in reševanje materialnih in odnosnih težav in stisk ljudi, torej naloge kurativne narave. Razmahnila in popestrila pa se je naša ponudba posebnih programov, ki pomenijo preventivno in razvojno delo.

Zastavljene cilje in program dela je šestnajstčlanski kolektiv dosegel v celoti. Kljub številnim oviram in težavam, objektivnim danostim sedanjega časa.

Vrsto in število storitev in pomoči prikazujemo za posamezne skupine uporabnikov. Za vsako številko pa se skriva množica srečanj strokovnih delavcev Centra z ljudmi, ki imajo težave ali so v stiski.

OTROCI IN MLADOSTNIKI, PRIKRAJŠANI ZA NORMALNO DRUŽINSKO ŽIVLJENJE

V skladu z določili Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih smo za 1165 otrok in mladoletnikov, prikrajšanih za normalno družinsko življenje, izvajali ustrezno obliko varstva. Gre za otroke brez staršev in za otroke, katerih starši niso sposobni izpolnjevati roditeljskih dolžnosti. Nekateri so rabili našo pomoč zaradi motenj v družinskih odnosih oziroma razveze staršev. Posebno skrb smo namenili tudi zunaj zakona rojenim otrokom.

Pet otrok brez staršev je bilo v stalnem skrbništvu. Posebna skrbništva smo urejali za 11 otrok zaradi zastopanja na zapuščajinskih obravnava in pri sklepanju pravnih poslov.

Za 40 otrok smo opravljali različne storitve s področja rejništva. Pet otrok smo namestili v rejniške družine. Trem otrokom je rejništvo prenehalo, ker so postali polnoletni, vendar so še ostali v oskrbi rejniške družine. Štirje otroci so bili zaradi vedenjskih težav premeščeni v drugo rejniško družino.

Ob novih namestitvah otrok v rejništvo smo si prizadevali, da bi otroci ohranjali stike s starši. Zato smo organizirali različne oblike srečanj otrok s starši, v nekaterih primerih pa tudi srečanja obeh družin: matične in rejniške.

Za rejnike smo organizirali tri strokovna predavanja in individualne oblike pomoči. Družabništvo in medsebojno pomoč pa gojijo v Društvu rejnic in rejnikov Ravne na Koroškem.

Šest zakonskih parov se je oglasilo na Centru z željo, da bi posvojili otroka. Zbrali smo vso potrebno dokumentacijo, se z njimi pogovorili in jih usmerili v Ljubljano, kjer specializirana ekipa izpelje postopek posvojitve. Čakalna doba za posvojitvev otroka je dolga. Izpeljali pa smo postopek enostranske posvojitve za enega otroka.

Za 150 otrok smo opravili postopek priznanja očetovstva. Število zunaj zakona rojenih otrok je za 12 odstotkov manjše kot leta 1991. Večinoma živijo z obema staršema, ki pa nista sklenila zakonske zveze. Sedmim otrokom očetovstvo ni bilo priznано, ker matere niso hotele navesti očeta, oziroma očetje niso podpisali izjave.

Ob razvezah zakonske zveze oziroma razpadu izvenzakonske skupnosti je v večini primerov potrebna naša strokovna pomoč in posredovanje, ko gre za dodelitev otrok enemu od staršev, urejanje osebnih stikov in dogovarjanje o preživljanju.

Za štiri otroke smo vodili postopek predodlitve drugemu staršu na pobudo sodišča.

Za deset otrok iz razpadajočih izvenzakonskih skupnosti smo presojali, h kateremu od staršev bodo dodeljeni. Praviloma se oba roditelja potegujeta za otroka in ponujata dokaj izenačene pogoje

za varstvo in oskrbo otroka. Problem je v razumevanju in zadovoljevanju otrokovih intimnih psiholoških potreb. Prav zato je potrebno poglobljeno svetovalno delo z obema staršema in vsakim posebej. Postopki so dolgotrajni, uspešno so rešeni tisti primeri, kjer se starša sporazumeta, pri kom bo otrok živel, in se dogovorita o preživljanju ter stikih z otrokom. Starši šestih otrok so se dogovorili, za štiri otroke pa je odločil Center po predpisanem postopku.

Dolgotrajno in zahtevno je svetovanje staršem pri urejanju stikov otroka s staršem, ki ne živi skupaj z njim. Delali smo s starši 47 otrok in v večini primerov dosegli želeni cilj: stekla so srečanja otroka s staršem po dogovorjenem programu oziroma po doseženem sporazumu med staršema.

Preživninsko varstvo smo urejali za 748 otrok in mladostnikov ter 79 odraslih oseb. Zaradi rasti življenjskih stroškov in osebnih dohodkov v Sloveniji smo štirikrat uskladili preživnine. Ob vsakem dvigu preživnin se je oglasilo veliko število ogorčenih preživninskih zavezancev, ki so predlagali znižanje preživnin. Ker so plače v našem okolju globoko pod republiškim povprečjem, se je pogosto zgodilo, da je prišlo ob zvišanju preživnin do absurdnih razmerij, saj je znesek preživnine presegel polovico neto plače. Na zahtevo zavezancev smo organizirali dogovarjanje s preživninskimi upravičenci. Z našo pomočjo je bilo sklenjenih 33 novih dogovorov, enkrat manj kot leto prej! Zakonite zastopnice otrok, matere, so

ujavljavale višjo preživnino v sodnih postopkih in v glavnem uspele. Odločajo se celo za sodni pregon pri izterjavi preživnin. Ta pojav je odraz materialne stiske obojih, mater in očetov.

Da je zaščita otrokovih pravic še kako potrebna, potrjujejo primeri trpinčenih otrok, ki jih odkrijemo v glavnem s pomočjo sosedov in policije. Odraščajo v družinah, kjer gre za hude asocialne motnje staršev. S svojim vedenjem spravljajo v negotov položaj otroka in resno ogrožajo njegov razvoj. Zaradi tega smo dva otroka staršem odvzeli. Šest družin, v katerih so bili izpostavljeni otroci, je pod stalnim nadzorstvom in jim pomagamo urejati medsebojne odnose. Štiri starše smo predlagali za kazenski pregon, vendar so žal ostali nekažnovani.

Za popolno zaščito dveh duševno prizadetih mladostnikov smo ob njihovi polnoletnosti predlagali sodišču podaljšanje roditeljskih pravic.

OTROCI IN MLADOSTNIKI Z MOTNJAMI VEDENJA IN OSEBNOSTI

Obravnavali smo 65 mladostnikov, starih od 14 do 18 let, ki so storili kazniva dejanja (enajst več kot leto prej). Prvič smo se srečali s 44 mladostniki. Sedem fantov je povratnikov. Prevladujejo fantje, le osem je deklet. Zaskrbljujoče je dejstvo, da se storici kaznivih dejanj povezujejo v skupine (do pet). Najpogostejša kazniva dejanja so bile tatvine denarja, pijače, oblačil in tehničnih predmetov. Nekateri se vdajajo škodljivim razvadam: alkoholu in celo mamilom. Glede na vrste kaznivih dejanj in kraj dogajanja upravičeno sklepamo, da so modna zbirališča mladih: lokali z igralnimi avtomati in drugo, vse prej kot vzgojno ponudbo, postala močan negativni spodbujevalec mladoletne kriminalitete.

Senat za mladoletnike pri sodišču v Mariboru je 13 mladostnikom izrekel najmilejši vzgojni ukrep ukor, desetim nadzorstveni vzgojni ukrep Centra za socialno delo. Za dva je odredil zavodsko varstvo. 17 obravnavanim mladoletnikom je sodišče postopek ustavilo.

Motivacija mladostnikov za poboljšanje je slaba in potrebuje veliko spodbud. Hudo je, ker večina med njimi nima prave opore v starših. Ti izražajo nemoč in svojo odgovornost prenašajo na institucije - šolo, Center.

18 mladostnikov smo obravnavali zaradi odklonskega vedenja, (potepanja, izostajanje od pouka, konflikti s starši). V sodelovanju s starši in šolami ter psihohigienskim disperzerjem smo preprečili stopnjevanje neprilagojenega vedenja pri večini otrok. Dva mladostnika pa sta bila napotena v vzgojni zavod. Te mladostnike praviloma obravnava širši strokovni team, v katerem sodelujejo socialni delavec, razrednik, šolski svetovalni delavec, starši in mladostnik sam.

Na vseh osnovnih šolah smo predavali in se pogovarjali z učenci višjih razredov o problematiki mladoletnega prestopništva. Pripravili smo tudi predavanja in pogovore s starši o vzgoji otrok z namenom preprečiti odklonsko vedenje mladoletnikov. Kaže se potreba po organiziranju "šole za starše" kot oblike preventivnega dela in pomoči družini ter uvajanju alternativnih oblik dela z mladimi v prostem času.

OTROCI IN MLADOSTNIKI Z MOTNJAMI V TELESNEM IN DUŠEVNEM RAZVOJU

V letu 1992 je bilo predstavljeno Komisiji za razvrščanje 24 otrok in mladostnikov. Člani komisije (pediater, psihiater, spec. pedagog, psiholog, socialni delavec) so jih vsak posebej pregledali in se pogovorili z njihovimi starši, nato pa na skupnih sejah (tri) presojali, kateri program usposabljanja bo za otroke oziroma mladostnike z motnjami najustreznejši. 12 absolventom OŠ Jurčičevega Drejkca so predlagali izobraževanje v skrajšanem programu srednje šole, dve mladostnici pa smo usmerili na ocenitev delazmožnosti.

Šest šoloobveznih otrok je bilo razvrščenih in zaradi lažje duševne prizadetosti napotenih na osnovno šolo s prilagojenim programom. Dva starša se nista strinjala z odločitvijo komisije, zato sta se pritožila na odločbo.

Za tri otroke je komisija predlagala, naj ostanejo na osnovni šoli in predlagala dodatno individualno pomoč. Trije otroci z zmerno duševno prizadetostjo so bili razvrščeni in napoteni na delovno usposabljanje.

30 otrok in mladostnikov je bilo v celotni oskrbi zavodov za usposabljanje. Nekateri starši so opustili skrb za svojega otroka, zato smo jih spodbujali k pogostejšim stikom in opominjali, da so dopolnjevali garderobo zanje.

V pretežni meri se stroški oskrbe v zavodih poravnava iz sredstev republiškega proračuna. Starši prispevajo majhen delež, oziroma ne zmorejo več plačevati prispevkov, ker slabo zaslužijo.

Skupaj s starši in zavodom v Črni smo uredili prevoz s kombijem za mlajše nepokretne otroke iz domačega kraja do zavoda. 7 otrok se dnevno vozi s spremstvom in so vključeni v dnevno varstvo, kar je zelo ugodno za njihov psihosocialni razvoj. Starši so tako razbremenjeni vožnje; prihranjenih pa je tudi veliko finančnih sredstev za stroške celodnevne oskrbe v zavodu.

Zaradi usposabljanja, predvsem zaradi oddaljenosti bivališča od šole, je bilo v rejništvu 13 otrok. Med letom smo opravili dve premetitvi, eno zaradi hude vedenjske motnje otroka, drugo zaradi bolezni rejnice. Nujno bi potrebovali specializirane rejniške družine, ki bi tem otrokom nudile dom in ustrezno strokovno vodenje hkrati.

Spremljali smo 6 predšolskih otrok s težjimi motnjami v razvoju, ki so v domači oskrbi. Za njih smo organizirali mobilno specialnopedagoško, logopedsko in psihološko obravnavo na domu. Dva otroka pa sta se vključila v redno obliko VVZ, kar kaže, da uspešno premagujemo odpor in predsodke glede integracije drugačnih otrok med zdrave.

INVALIDNE ODRASLE OSEBE

V skupini odraslih invalidnih oseb, ki so bile deležne pomoči, prevladujejo duševno prizadete ter živčno in duševno bolne osebe, manj je telesno in slušno prizadetih, najmanj pa slepih in slabovidnih.

28 srednje duševno prizadetih oseb je vključenih v varstveno delovni center v Črni na Koroškem, 8 težko duševno prizadetih je v oskrbi v Zavodu Hrustovec. Ostali so v oskrbi svojih družin ali v drugih družinah.

Zaradi novih predpisov so bili starši in skrbniki zbegani in so iskali našo pomoč. Svetovali smo jim pri urejanju zdravstvenega zavarovanja, pomagali pri izpolnjevanju vlog za odmero dohodnine in izdajali potrdila za oprostitev prometnega davka pri nakupu avtomobila.

Status invalida in ustrezne materialne pravice v skladu z Zakonom o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb ima zagotovljen 87 invalidov. Nekateri prejemajo družinsko pokojnino. V najtežjem položaju so duševno in živčno bolni, ki se zaradi svojih motenj ne morejo vključevati v življenje in imajo omejene možnosti za pridobitev socialnovarstvenih pravic po dosedanji zakonodaji. Za 27 invalidov je urejeno skrbništvo.

Povprečno 22 odraslih duševno prizadetih oseb se enkrat mesečno sestaja v klubu za preživljanje prostega časa, na Ravnah in v Mežici. Klub omogoča koristno izrabo prostega časa in združuje invalidne odrasle ljudi v prijateljsko skupino. Za redno delo obeh klubov skrbi Center za socialno delo v sodelovanju z Društvom za pomoč duševno prizadetim. Center pridobiva prostovoljce, organizira usposabljanje in supervizijo prostovoljcev ter usklajuje in spremlja delo obeh klubskih enot. Srečanja članov kluba, torej prizadetih oseb, vodi prizadeta skupina prostovoljcev.

Možnosti za zaposlovanje invalidne mladine pa je v sedanjih razmerah vedno manj. Ostajajo brez statusa, brez sredstev za preživljanje, v breme svojih staršev oziroma družin. Ustanovitev invalidskega podjetja v občini Ravne je nujno potrebna. Kot začasna in prehodna oblika zaposlovanja se kaže možnost vključevanja nekaterih skupin invalidov v javna dela.

VEDENJSKO IN OSEBNOSTNO MOTENE ODRASLE OSEBE

Število oseb z vedenjskimi in osebnostnimi motnjami (delikventi, druge osebe z asocialnim vedenjem, alkoholiški in narkomani) se že nekaj let giblje okoli 100. Lani smo se srečali s 112.

25 občanom, ki so bili na prestajanju zaporne kazni, oziroma so jo prestali, smo pomagali v skladu s pooblastili, ki jih Centru nalaga Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij. Tisti, ki so v zaporu (Dob, Maribor, Ig, Rogoza, Celje), so preskrbljeni. Pravi pekel se začne za te ljudi, ki se vračajo v domače okolje s prevelikimi, nerealnimi pričakovanji, ko se iluzije o službi, zaslužku in stanovanju zrušijo v nekaj tednih. Nobeden se ne more redno zaposliti. Še posebej

hudo je za tiste, ki nimajo družine in so takorekoč brezdomci.

Posebne naklonjenosti pri reševanju problemov teh ljudi v naši občini ni bilo čutili niti v starem sistemu. Se slabše je zadnji dve leti. Dela ni, to je realnost. Manj pa je razumljivo, da pristojne službe nimajo posluha za razreševanje stanovanjskega problema. Stanovanjski zakon govori o socialnih stanovanjih in do takšne, skromne strehe, bi bil upravičen tudi bivši zapornik. Saj spoštujemo deklaracijo o človekovih pravicah, mar ne?

Podobna slika socialne bede se kaže, ko pogledamo, kako živi 39 oseb z asocialnim vedenjem. So nezaposleni, brez prejemkov, nekateri brez bivališča. Alkoholiki, ki odklanjajo zdravljenje, niso motivirani niti z možni osebnostnega urejanja. Nimajo možnosti za invalidsko upokožitev, zavodi jih odklanjajo. Nadležni so svojcem, sosedom, sokrajanom. Večina ostaja pri svojih nemočnih, ostarelih starših ali drugih sorodnikih. Tudi denarna pomoč, če so do nje upravičeni, ni rešitev. Razmišljamo o možnosti oskrbe s toplim obrokom, vsaj enkrat na dan.

ODRASLE OSEBE, STARE NAD 65 LET

580 starih ljudi je bilo deležnih različnih oblik varstva ali pomoči. 224 starih je rabilo pomoč zaradi telesne in kronične bolezni, 252 zaradi različnih pojavov, ki spremljajo staranje, 104 so ostali brez družinskega varstva. Potrebe starih po pomoči se povečujejo.

V socialnih zavodih je bilo med letom povprečno 124 starih in onemoglih odraslih oseb, 104 v Črnečah, 10 v štirih drugih zavodih in 10 v posebnem socialnem zavodu v Hrastovcu.

Domsko varstvo smo urejali za 18 starih in onemoglih, opažamo upad novih namestitvev. Ali je to rezultat javnega dela Pomoč na domu ali visokih oskrbnin?

Oskrbnino v zavodu poravnava 75 oseb s svojimi prejemki oziroma prispevki svojcev - preživninskih zavezancev, 78 pa jih prejema socialno pomoč v obliki plačila oziroma doplačila za stroške oskrbe iz občinskega proračuna.

Potrebe po domskem varstvu so v porastu, zlasti za kronično bolne, onemogle ljudi, ki potrebujejo celotno medicinsko oskrbo ter stalen nadzor, in tiste ostarele osebe, ki nimajo možnosti bivanja pri sorodnikih oziroma v tujih družinah. Zato smo podprli prizadevanja sekretariata za družbene dejavnosti in občno upravo za ustanovitev socialnega zavoda v občini Ravne na Koroškem, vendar so aktivnosti spet zamrle. Novi socialni zavod za varstvo odraslih naj bi ponudil tudi druge oblike pomoči: dnevno varstvo in pomoč ostarelim na domu in razne programe za zadovoljevanje potreb starih ljudi: izobraževanje v III. življenjskem obdobju, kulturne dejavnosti, skupine starih za samopomoč...

Za stare ljudi, ki živijo v svojem domačem okolju in le občasno potrebujejo določeno vrsto pomoči, smo organizirali pomoč na domu. Center uspešno izvaja Pomoč starim na domu kot projekt javnega dela. Ekipe izvajalk, mladih iskalk zaposlitve, se je v tem času podvojila, prav tako se oglašajo stari in njihovi svojci ter prosijo za pomoč.

Trenutno 21 mladih brezposelnih žensk oskrbuje občasno ali stalno povprečno 46 ostarelih in nekaj invalidov. Dekleta čistijo stanovanja, pripravljajo kurjavo, nekaterim skuhamo ali prinesemo hrano, zdravila, pomagajo pri umivanju, kopanju.

Center spremlja in usklajuje delo na terenu, uvaja nove izvajalke in skrbi za njihovo usposabljanje ter izvaja strokovni nadzor. Dosedanje izkušnje kažejo, da so stari ljudje novo obliko pomoči sprejeli. Premagani so tudi odpori glede plačevanja določenega prispevka za opravljene storitve, ki je odmerjen v skladu z materialnimi možnostmi uporabnika.

DRUGE ODRASLE OSEBE

Za 446 odraslih smo opravili različne storitve, s katerimi smo jim pomagali samostojno reševati osebne stiske. Te osebe smo informirali, jim svetovali in pomagali pri urejanju odnosov v družini ter uveljavljanju drugih pravic (predvsem zaposlitve, stanovanja).

Razvezalo se je enako število zakonskih zvez kot lani. S 34 zakonskimi pari smo na pobudo sodišča opravili svetovalni razgovor pred razvezo.

Zanimiva je ugotovitev, da dobro tretjino zahtevkov za razvezo prekličejo pred glavno obravnavo na sodišču. Upravičeno lahko domnevamo, da se splošna družbena kriza odraža tudi na tem področju. Negotovost v zvezi z zaposlitvijo, slabe plače, preobrat v stanovanjski politiki, so le nekateri od zunanjih objektivnih dejav-

nikov, ki omejujejo človekovo svobodo odločanja na področju intimnih zadev. Družina torej postaja "amortizer" širših družbenih dogajanj.

Sicer pa je glavni razlog za razvezo drugi partner ali partnerka. Med razveznim postopkom se že ustvarjajo nove življenjske poti v dvoje z drugim partnerjem ali pa so trdno načrtovane. Redni spremljevalci razvez so: slabe materialne razmere, brezposelnost in alkoholizem.

Ob razvezah oziroma razpadu izvenzakonske skupnosti je bilo med staršema največ neuskkljenosti glede dodelitve otrok v vzgojo in oskrbo enemu od njiju, urejanja stikov in reševanja stanovanjskega problema. Bivšim zakoncem ali partnerjem smo nudili oporo tudi po razpadu skupnosti in jim tako pomagali, da so lažje sprejeli novi položaj ter upoštevali potrebe otrok.

Število zakonskih svetovanj je nekoliko poraslo. 75 parov zakoncev oziroma partnerjev je iskalo pomoč zaradi odnosnih stisk in težav. Osebnostno urejeni ljudje so uspeli premostiti svoje stiske. Stanje pa ostaja nespremenjeno oziroma se slabša v družinah, kjer so prisotni alkoholizem, delomrzništvo, nasilje močnejšega nad slabotnejšim.

60 posameznikom oziroma družinam smo pomagali pri reševanju stanovanjskega problema. Možnosti so se bistveno omejile, saj ni na razpolago socialnih stanovanj.

38 nezaposlenih je prosilo za posredovanje pri iskanju zaposlitve. Še najbolj uspešni smo bili z našima programoma javnih del (Mladinske delavnice in Pomoč na domu). Tako smo omogočili začasno zaposlitev 24 brezposelnim.

Večina mladih, s katerimi smo se srečali, je pripravljena sprejeti kakršnokoli delo. Želijo razbremeniti svoje starše in sami poskrbeti za lastno preživljanje!

Obiskali smo 20 odraslih, ki so pod skrbništvom, in izdelali skrbniška poročila ter izpeljali 17 postopkov z določitvijo skrbnika za posebne primere.

MATERIALNO OGROŽENI POSAMEZNIKI IN DRUŽINE

Socialnovarstvene datjave so opredeljene v Samoupravnem sporazumu o uresničevanju socialnovarstvenih pravic (Ur. l. RS, št. 27/89) in smo jih do novembra 1992 dodeljevali v skladu z Zakonom o postopku za uveljavljanje socialnovarstvenih pravic (Ur. l. RS

23/91). Do njih so upravičeni občani, ki sebi in svojim družinskim članom ne morejo zagotoviti socialne varnosti s svojimi prejemki. Te dajatve pomenijo le dopolnitev k družinskemu proračunu; v nekaterih primerih omogočajo zgolj preživetje (edini vir preživetja).

Vstopni kriterij za pridobitev pomoči je stopnja doseganja dogovorjene ravni socialne varnosti. Ta je opredeljena v odstotnih deležih od povprečnega osebnega dohodka v državi v preteklem letu. Pravico do pomoči pridobi posameznik ali družina, ki ne dosega dogovorjene ravni. Zneski pomoči so nizki, zato so najbolj ogrožene skupine občanov oziroma družine upravičene do več različnih pomoči.

Center za socialno delo je vodil postopke za uveljavljanje delnega nadomestila stanarine, družbenih pomoči otrokom, vseh skrbstvenih pomoči in oprostitev participacije za zdravstvene storitve. Druge socialnovarstvene pomoči so uveljavljali občani pri drugih zavodih.

POVPREČNO ŠTEVILO UPRAVIČENCEV DO DENARNIH POMOČI V LETIH 1990, 1991, 1992:

Vrsta socialnovarstvene pomoči	1990	1991	1992
Delno nadomestilo stanarine	565	522	538
Družbena pomoč otrokom	2456	1990	2496
Edini vir preživetja	24	31	33
Dopolnilni vir preživetja	75	67	70
Začasna denarna pomoč	20	21	60
Enkratna denarna pomoč	256	651	499
Rejtnina	36	34	34
Plačilo oskrbe v soc. zavodu in usp.	118	121	114
Oprostitev participacije	1821	3160	2787

Število upravičencev do delnega nadomestila stanarin je nekoliko večje kot preteklo leto. Nadomestila so bila odmerjena individualno v skladu z lestvico znosnih stanarin in so se ob dvigu stanarin sproti usklajevala.

Od uveljavitve zakona o socialnem varstvu (december 1992) te vrste pomoči ni več.

Število otrok, ki so prejeli družbeno pomoč, se je glede na leto 1991 še povečalo za petino. DPO je dobivalo povprečno 1145 staršev za 2496 otrok. Za 185 otrok je bil jeseni dodeljen funkcionalni otroški dodatek za plačilo šolske prehrane oziroma oskrbnine v vrtcu. Ta sredstva so bila nakazana neposredno na šole in v vrtce.

Število upravičencev do povečanega otroškega dodatka se vsak mesec povečuje, kar kaže, da je materialna stiska družin z otroki vsak dan hujša.

Prav zaradi nerednega izplačevanja plač oziroma zgolj zajamčenih plač (npr. TRO) v daljšem časovnem obdobju smo opravili veliko ponovnih preračunov in odmer družbene pomoči otrokom.

Povečalo se je število zahtevkov začasne in enkratne pomoči, skupaj je bilo obdelanih 587 vlog, 178 več kot leto prej. Število prejemnikov začasne pomoči se je potrojilo.

Začasno pomoč so pridobile mlade družine z enim ali več otroki v primerih, ko sta oba starša ostala brez zaposlitve. V tej skupini so tudi družine z rednimi, toda porazno nizkimi plačami, in nekateri posamezniki, ki jih uvrščamo v skupino teže zaposljivih oseb, pa seveda tisti, ki jim je potekla pravica do denarne pomoči pri Zavodu za zaposlovanje.

Začasno denarno pomoč smo v večini primerov dodelili za dobo šestih mesecev. Kar nekaj je družin, ki jim to pravico po preteku tega obdobja podaljšujemo.

Da gre zares iz dneva v dan bolj za golo preživetje in da je treba ljudem, ki so v najhujši stiski, pomagati, potrjujejo tudi številke o enkratnih denarnih pomočeh, ki smo jih podelili na Centru med socialno ogrožene v lanskem letu. Kar 499 jih je prejelo enkratno denarno pomoč za nakup kurjave, ozimnice, šolskih potrebščin.

Ob zadnjih podražitvah elektrike nekateri želijo pomoč za plačilo neporavnanih računov. Največkrat povedo svojo zgodbo približno tako: "Poplačal sem vse račune in nimam za hrano. Pomagajte, če morete!"

Takšna je po naših zapažanjih skupina siromakov v naši občini. Ko ogleduješ plačilne liste, ti postane tesno pri srcu. Sprašujemo se, kako mnogi med nami shajajo z nekaj nad dvajset tisoč tolarji in kako čarajo od plače do plače, ko pa so pri hiši povprečno štirje družinski člani.

Še en dokaz, da je beda že tu: mnogim smo ponudili pomoč v naturalijah in nihče se je ni sramoval sprejeti, pa najsi je bila to hrana, oblačila ali obutev. Na predlog CSD je prejelo pri RK in Karitas pomoč v naturalijah 333 posameznikov oz. družin. Če to prištejemo k številu enkratnih pomoči, je bilo vseh dodeljenih 832.

Število oskrbovancev socialnih zavodov in zavodov za usposabljanje je bilo enako kot prejšnja leta. Zaradi naraščajočih cen storitev pa so bila za plačilo stroškov oskrbe zanje namenjena precejšnja finančna sredstva, nekaj iz državnega, nekaj pa iz občinskega proračuna.

Število upravičencev do oprostitve plačila participacije za zdravstvene storitve je veliko, kar 2787 potrdil smo izdali lani. Med prejemniki te pomoči je skoraj celotna skupina iskalcev zaposlitve, ki pri zavodu za zaposlovanje ne prejema nadomestila ali denarne pomoči oziroma je ta skromna. Z uveljavitvijo zakona o zdravstvenem varstvu te pomoči ni več. Vzpostavlja se sistem prostovoljnega zdravstvenega zavarovanja in prav te kategorije ljudi bodo v najslabšem položaju.

Zneski denarnih pomoči so bili odmerjeni v skladu s predpisanimi merili in so le skromna pomoč države za premagovanje eksistenčnih težav ljudi. Za pomoč so zaprosili tudi mnogi, ki do nje niso upravičeni, in so prejeli negativne odgovore. Ti postopki so bolj zahtevni in naporni za strokovno službo, saj je treba podrobno utemeljiti razloge za odklonitev pomoči. In človek, ki je za malo presegel predpisani cenzus, je za nas še vedno človek v stiski. Da se časi spreminjajo, da gre res za preživetje, priča "nava" na živilske pakete s prehrano in delitev oblačil od jeseni dalje.

In kaj se obeta v prihodnje? Novi zakon o socialnem varstvu sicer zagotavlja vsakomur, ki ostane brez sredstev, minimalno pomoč, toda zgolj za preživetje.

DRUGE DEJAVNOSTI CENTRA

Izpeljali smo vse programske naloge, za katere je Center za socialno delo zadolžen v okviru Celovitega socialnega programa občine Ravne na Koroškem, tako na področju dajatev in storitev kot posebnih programov dela.

Beguncem iz Bosne in Hercegovine smo pomagali na podlagi usmeritev Občinske koordinacijske skupine in Ministrstva za zdravstvo, družino in socialno varstvo.

Intenzivno smo sodelovali pri organiziranju življenja in dela beguncev v Zbirnem centru v Mežici v prvih treh mesecih delovanja.

- Oskrba oziroma organizacija pomoči za najbolj ogrožene posameznike (bolni otroci, invalidi, stari). Veliko oblačil, igrač in pripomočkov za likovno dejavnost otrok so zbrali vrstniki na osnovnih šolah.

- Uvajanje posebnih programov za koristno preživljanje prostega časa otrok. Izvajale so ga 4 prostovoljke, dve upokojeni učiteljici in dve telovadni vaditeljici.

- Informiranje in svetovalno delo socialnega delavca (pomoč pri

urejanju dokumentov; vzpostavljanje stikov s sorodniki v tujini, osebne stiske).

V maju in juniju smo obiskali družine gostiteljice (vseh 38, ki so takrat imele pri sebi 196 beguncev). Na podlagi usmerjenega intervjuja z obojimi smo zbrali podatke o razmerah, v katerih so se znašli. Analiza je pokazala, da je povsod velika prostorska in materialna stiska. Večina gostiteljev je povedala, da begunce težko preživljajo in potrebujejo pomoč. V sodelovanju z OO RK smo jih oskrbeli z najnujnejšim. Nerešljive pa so ostale osebne stiske beguncev, njihova skrb za sorodnike, ki so ostali v Bosni, strah pred negotovo prihodnostjo.

Pokazalo se je, da nekaterim gostiteljskim družinam pomagajo sosede v obliki hrane, obleke, zlasti v Črni in Mežici. Gostitelji in begunci pa so tako navezani in povezani, da niso želeli reševati težav z namestitvijo v zbirni center, kjer je še bil prostor.

Od avgusta dalje smo se pogosteje srečevali z begunci brez statusa.

Redno smo organizirali informativno svetovanje krajanom Črne, Mežice in Prevalj. Vsak prvi torek v mesecu je socialni delavec nudil prvo socialno pomoč. Obisk je bil veliko večji (povprečno 4 osebe) kot v preteklih letih. Ocenjujemo, da to obliko dela uporablja vedno več ljudi, saj jim prevozní stroški predstavljajo oviro za prihod na Ravne. Večina obiskovalcev se je oglasila z namenom, da vloží zahtevek za dodelitev denarne dajatve.

Del sredstev, ki so bila zbrana v humanitarni akciji za pomoč bolni deklici v letu 1991, je odbor za solidarnostno pomoč bolnim otrokom dodelil dvema hudo bolnima otrokoma v skladu s sprejetimi merili in kriteriji.

Center je že vsa leta učna baza za pripravnike, študente in dijake. Lani so se z našo pomočjo usposabljale za samostojno delo štiri pripravnice: psihologinja, dve socialni delavki in gimnazijska maturantka. Delovno prakso so na Centru opravljale tri študentke in tri gimnazijke.

Pri uresničevanju osnovnih nalog in drugih dejavnosti smo delavci Centra sodelovali z naslednjimi zavodi in službami: osnovne in srednje šole, vzgojnovarstvene organizacije, zdravstvene službe, policija, sodišče, uprava javne varnosti, socialni zavodi, zapori, zavod za zaposlovanje, socialno-humanitarnimi ter dobroteljnimi organizacijami: Rdeči križ, invalidska društva in Karitas. Prizadevali smo si za doseganje večje kakovosti in učinkovitosti pri obravnavi posameznikov in družin.

DODATNI PREVENTIVNI IN RAZVOJNI PROJEKTI

Vse leto smo opravljali dvoje javnih del: Mladinske delavnice in Pomoč na domu.

Pomoč na domu je predstavljena v poglavju o varstvu starih ljudi. Mladinske delavnice smo imeli v drugem polletju 91/92 na petih osnovnih šolah, v šolskem letu 1992/93 pa na štirih šolah (OŠ Koroški jeklarji - 2 skupini, OŠ Prežihov Voranc - 2 skupini, OŠ Mežica - 1 skupina, OŠ Črna - 1 skupina). Delavnice obiskuje povprečno 70 sedmošolcev, z njimi dela 6 inštruktorjev, trije so zaposleni na javnih delih. Skupine se srečujejo redno, enkrat tedensko, vse več pa je dodatnih programov glede na želje in pobude otrok. Inštruktorji se shajajo z mentorico na tedenskih mentorskih sestankih. Mentorica je vključena v supervizijsko skupino v Ljubljani.

V oba projekta, MD in Pomoč starim na domu, sta bili - pod strokovnim vodstvom - vključeni dve skupini iskalcev zaposlitve (povprečno 3 MD in 21 PSD). Priprave, usposabljanje in mentorstvo smo uresničevali v obliki skupinskega dela, kar predstavlja dragoceno pomoč nezaposlenim pri premagovanju njihovih stisk. Mladinske delavnice smo spomladi imeli tudi na Gimnaziji Ravne na Koroškem kot obvezno izbirno vsebino.

Zavod za šolstvo RS je sprejel našo pobudo za vključitev tega

programa v katalog obveznih izbirnih vsebin za dijake gimnazij.

Redno je deloval odprti telefon za otroke, mladostnike in odrasle v stiski. Svetovalci, prijatelji (večinoma 4 strokovni delavci in 2 prostovoljki) so dežurali pri OT vsako sredo od 17.00 do 19.00 ure in sprejemali klice tudi med 12.00 in 13.00 uro vsak dan. Po telefonu so ljudje v stiski dobili informacijo, nasvet in zaupali svoje skrbi in težave. Imeli smo 24 klicev, zlasti mladostnikov s težavami v medsebojnih odnosih z vrstniki, drugim spolom in starši ter odraslih z odnosnimi problemi, v zadnjem času pa sta dve materi potožili o finančnih težavah.

Klub za preživljanje prostega časa je redno deloval (glej predstavitev v poglavju o odraslih invalidih), prav tako pa je pod mentorstvom delavcev Centra uresničevalo svoj program tudi Društvo rejnikov in rejnic.

Za prostovoljce v Klubu in OT smo organizirali dvodnevno izkustveno delavnico "spretnosti v medosebnih odnosih", ki nas je dodatno zbližala.

V letu 1992 smo prvič dobili namenska sredstva za te projekte (od občine in Ministrstva za zdravstvo, družino in socialno varstvo).

ZAKLJUČEK

Bilo je burno leto. Pričakovali smo, da bo gospodarska kriza in preobrazba države prinesla veliko pretresov v življenje človeških skupin in posameznikov. Najbolj so to na svojih plečih občutili najrevnejši sloji: družine z otroki, mladi iskalci zaposlitve, delavci "na čakanju" in vsi tisti, ki imajo omejene zmožnosti, da bi lahko poskrbeli sami zase.

Spremembe zakonodaje na širšem socialnem področju (pokojninsko, zdravstveno zavarovanje, davčna politika, zavarovanje za primer brezposelnosti...) in vzpostavljanje novega sistema pristojnosti in delovanja različnih strokovnih služb so dodatno begale ljudi pri uveljavljanju njihovih pravic. Mnogi so prav zaradi tega poiskali pomoč in oporo pri naši službi.

Znova smo doživljale, da se na Centru odpirajo za marsikoga zadnja vrata, kjer je možno še iskati pomoč. Soočale smo se z razočaranjem, brezupom, ogorčenjem ljudi v stiski. Mnogi so svojo nemoč in napetost izrazili s kričanjem, grožnjami. So grozili nam ali državi, grdi mačehi? In koliko je tistih, ki še niso zbrali poguma ali jim človeško dostojanstvo ne dovoli, da bi potrkali na naša vrata?

Lepo je pomagati ljudem v stiski, ni pa vedno lahko. Tudi mi smo samo ljudje. In mnogokrat lahko damo le sebe, saj je vse drugo pičlo odmerjeno po paragrafih.

"VSEM, KI ŽELIJO ZAČETI ZNOVA"

Karla Mithans - Lamprecht

PRIJATELJ,

*vsak trenutek je nova iskra
veselja, radosti in tudi trpljenja:
vsako jutro je za naju
novo upanje, nov začetek...*

Tudi Ti lahko začneš znova.

Tako smo povabili ljudi na okroglo mizo o narkomaniji in tudi osvetlili usmerjenost odbora projekta: Droga - osveščanje in zdravljenje. Že naziv projekta pove, da je naše delo naravnano na področje človeških razvad, ki so tako raznolike: kajenje, nezdravo prehranjevanje, pretirano uživanje alkoholnih pijač, TV-manija, mamila, telesna neaktivnost ipd. Vsakdo bi lahko dodal še kakšno razvado, ki nas omejuje, zasužnjuje, vodi iz resničnosti v svet omame in odtujenosti.

Pri svojem delovanju poskušam zajeti dve področji:

a) **OSVEŠČANJE:** oblike zoperstavljanja razvadam, premagovanja ovir, zdravega načina preživljanja prostega časa, spodbujanje staršev in otrok k iskrenim medsebojnim odnosom: kako reči življenju DA; zaupni telefon.

V prihodnosti bomo organizirali poletne taborne za mlade in starše, razmišljamo o raznih oblikah pomoči za sožitje med generacijami, o društvu staršev za pomoč narkomanom, o alternativnih oblikah zdravljenja telesa in duha, o raznih možnostih za zdrav način življenja. Mladim bomo skušali dati oporo v obdobju

b) **NAPOTITEV NARKOMANA NA ZDRAV-
LJENJE:** oblike in obdobja, hkrati pa so zelo dojemljivi in vodljivi.

b) **NAPOTITEV NARKOMANA NA ZDRAV-
LJENJE:**

- v ambulantno obravnavo
- v bolnišnico
- v terapevtske skupnosti po vzoru Skupnosti Srečanje don Pierina Gelminija.

Predvsem smo se usmerili na pripravo zasvojenec za zdravljenje v Skupnosti Srečanje, ki je alternativna oblika. Temelji na

svobodni odločitvi odvisnika, delovni terapiji, osmišljanju življenja, na aktivni vključitvi staršev, prostovoljcev ter terapevtov v proces zdravljenja. Zdravljenje traja 35 mesecev, uspehi so izjemni: 85 odstotkov mladih se ne vrne na pot odvisnosti in si uredi srečno življenje.

Takole pripoveduje Roberto iz Kopra, ki je na zdravljenju v Skupnosti Srečanje oziroma komuni: "Pri nas vse temelji na prijateljstvu. Dana je možnost pomagati. Ljudje so vedno potrebni pomoči. Naučiš se drugače gledati na svet in naučiš se živeti brez prepiranja. Nisi več pijavka. Lahko se mirno dogovoriš o tem in onem. Naučiš se poslušati, ne pa vedno težiti drugim s svojim prepričanjem."

V komunah je zelo strog režim: osem ur je namenjenih delu, osem ur druženju in osem ur počitku. Velja tudi pravilo, da nihče ne sme biti sam. Poleg rednega dela imajo še posebne dožnosti.

Božo iz Trogirja pripoveduje: "Nekatera pravila so se mi zdela neumna, vendar sem odkril, da ima vse neki pomen. To, da lahko vidim, kako lahko spremenijo svoje življenje ljudje, ki so bili dvajset let ob igli, mi daje moč in voljo, da program nadaljujem."

Vsem v komuni je težko spremeniti življenje, a vemo, da je to treba storiti zase. Tisti, KI JE BIL KDAJKOLI NA NAPAČNI POTI, ne samo kot narkoman, lahko tudi alkoholik ali kriminalc, NE SME NIKOLI POZABITI, KDO IN KAJ JE BIL: da je kradel, tepel starše, celo ubjal. POTEK SE POGLEDAŠ, SPOZNAŠ, KAJ SI SEDAJ IN KOLIKO SI SE SPREMENIL - TO TE NAJBOLJ DRŽI NA PRAVI POTI."

In še nekaj verzov iz pesmi - Rad te imam, ki jo pejejo ob

praznovanjih:

"Rad te imam in ne morem narediti manj od tebe, ja, rad te imam in veš, zakaj?"

Zato, ker si ti del mene."

V terapevtske skupnosti so sprejeti ljudje ne glede na starost, spol, barvo kože, nacionalnost, versko in politično prepričanje, zasvojenost, bolezni - tudi oboleli za aidsom in seropozitivni. Božo pravi: "Ljudje mislijo, da so jim seropozitivni ali oboleli nevami. V resnici je ravno nasprotno: zdravi ljudje smo nevarni njim. Zanje so bolezn, kot sta prehlad ali gripa, lahko smrtno nevarne, medtem ko jih mi zlahka preživimo. V komuni vemo več o aidsu kot ljudje zunaj, ker s seropozitivnimi in obolelimi živimo. Svet je še premalo seznanjen s to boleznijo."

Kdo vse je vključen v projekt: Droge - osveščanje in zdravljenje, komu je namenjen in zakaj? Povezujemo se ljudje iz različnih družbenih struktur: zdravstva, Cerkve, Karitasa, Centra za socialno delo, šolstva - z mladimi in starejšimi prostovoljci.

Projekt je moralno in finančno podpril izvršni svet občine, ker je tudi namenjen vsem občanom Mežiške doline.

Zakaj? Vemo, da so številni med nami zasvojeni na različne načine. To je pokazala tudi anketa, ki smo jo izvedli med učenci šestih, sedmih in osmih razredov osnovnih šol v Mežiški dolini. Spraševali smo 1064 anketirancev, in to o:

- kajenju cigaret
- uživanju alkohola
- uživanju mamil
- pogostosti jemanja tablet proti bolečinam
- ter, kako si mladostnik pomaga, kadar ima probleme.

Navajam le nekatere ugotovitve, ker se zavedam, da tovrstne raziskave ne dajo stoodstotne preslikave stvarnosti oziroma ne pokažejo natančnega obsega zlorabe drog.

Cigarete je poskusilo kaditi 12 odst. otrok že pred 5. razredom, 68 odst. jih še ni seglo po cigaretah, 13 odst. mladostnikov posega pogosteje po njih (skoraj vsak dan), s tem, da je 87 odst. učencev izjavilo, da ne bodo nikoli kadili. Izkazalo se je, da od staršev kadi 43 odst. moških ter 38,6 odst. žensk, kar menim, da ni dober zgled našim otrokom.

Alkoholne pijače poskusijo otroci že zelo zgodaj: 30 odst. pred 5. razredom OŠ ter 2 odst. v 8. razredu; samo 34 odst. mladih je izjavilo, da še niso poskusili alkohola. Pogostost opijanja je zaskrbljujoča: 44 odst. mladih se opija ob posebnih priložnostih, 10 odst. se jih alkoholu ne more upreti v družbi. 24 odst. otrok je bilo že

močno vinjenih, kot povod so navajali različna družinska praznovanja ali praznične dneve.

Pri vprašanjih o mamilih je največ mladih slišalo za kokain (82 odst.) in marihuano (80 odst.). Videlo je marihuano 12,6 odst., heroin 3,5 odst., kokain 3,2 odst., LSD 2,07 odst. 78 odst. mladostnikov še ni videlo nobenega od naštetih mamil (pri anketiranju smo otroke opozorili, da je mišljeno, kar so videli v resnici, ne pa prek medijev).

Osnovnošolcev, ki so že uživali mamila, je 1,1 odst. Razveseljivo je, da 98 odst. anketiranih meni, da mamil ne bodo nikoli poskušali.

Tablete proti bolečinam uporablja 64 odst. mladostnikov, kadar so bolni; 22 odst. jih nikoli ne zaužije. S problemi se spopadajo tako, da 52 odst. zaupa prijateljem in 14,5 odst. staršem; pred televizor se zateče 12,3 odst. otrok, v samoto 22 odst., 6 odst. se jih potolaži s sladkarijami ter 3,4 odst. pokadi cigareto.

Zanimalo nas je tudi, koliko mladih si želi več informacij o zlorabi drog. Takih je 59 odst., pričakujejo pa, da jih bodo dobili od učiteljev, svetovalnih delavcev, zdravnikov, staršev ter ozdravljenec.

V okviru projekta smo doslej dosegli naslednje rezultate:

- dve mladi osebi sta na zdravljenju v terapevtski skupnosti v Italiji
- opravili smo raziskavo o zlorabi drog med učenci 6., 7. in 8. razredov Mežiške doline
- pripravili smo okroglo mizo o narkomaniji
- pripravili smo osnovni tečaj logoterapije za usposabljanje terapevtov

- pritegnili smo k sodelovanju starše in prostovoljce raznolikih poklicev ter starosti

- zaupni telefon za starše in zasvojenca, ki se soočajo s problemom odvisnosti od alkohola, cigaret, mehke in trde droge ipd. (pokličite po tel. št. 23-328 vsak četrtek od 20. do 22. ure).

Vabim vse, ki bi želeli sodelovati kot prostovoljci, posebej pa tiste, ki vas ta "čevljev žul". Tako se bomo medsebojno duhovno bogatili.

Iskreno se zahvaljujem vsem skritim prijateljem, vsem, ki menijo, da so problemi zato, da jih rešujemo. Hkrati pozivam zavarovalnice, podjetja in zasebnike, da bi nas v prihodnje pri raznih dejavnostih za zdravo življenje tudi finančno podprli.

DELAVSKI ZAUPNIKI IN II. SKUPINA RUDARSKÉ ZADRUGE KOT OBLIKA DELAVSKEGA SOUPRAVLJANJA

Karla Oder

Začetki prizadevanj po delavskem soupravljanju v podjetjih segajo v čas, ko se je delavski razred začel organizirati v razred zase. Pomembna faza v prizadevanjih delavskega razreda je utopični socializem 19. stoletja, prvi pomembnejši poskus vključitve delavcev v upravljanje pa pariška komuna (leta 1871), kjer so v vseh nacionaliziranih podjetjih ustanavljali delavske svete, vse vodilne kadre pa izbirali na delavskih skupščinah. Prvič v zgodovini delavskega gibanja je bilo v statutu opredeljeno delovanje delavskega sveta.

Razvoj industrije in rast delavskega razreda v Evropi sta vplivala na razvoj delavskega gibanja. Načini reševanja delavskih vprašanj in s tem tudi delavskega soupravljanja v Evropi so vplivali na reševanje tovrstnih vprašanj tudi v Avstro-ogrski, znotraj katere je bilo do konca prve svetovne vojne ozemlje današnje Slovenije. Tako je na tem prostoru mogoče posredne začetke delavskega soupravljanja povezati z zakonodajo v drugi polovici 19. stoletja, ko so na podlagi zakona iz leta 1867, ki je zagotavljal svobodo združevanja in zbiranja, pričeli ustanavljati delavska izobraževalna društva in ko se je delavstvo na podlagi zakona iz leta 1870, ki je zagotovilo koalicijsko svobodo vsem skupinam, pričelo tudi politično organizirati. Pred tem je bil v veljavi splošni kazenski zakonik iz leta 1803, ki je prepovedoval vsako združevanje delavcev.² Ko so delavci dobili svobodo združevanja, so pričele nastajati delavske strokovne organizacije, ki so bile vse do druge svetovne vojne nosilke delavskega sindikalnega gibanja. V drugi polovici 19. stoletja so delavce vse bolj izkoniščali, zato je morala država delojemalce zaščititi z obveznimi in prisilnimi določbami o kolektivni ureditvi delovnega razmerja. Nastale pa so tudi institucionalne in organizacijske oblike delavskega soupravljanja v podjetjih.

Delavsko soupravljanje se je razvilo v podjetjih, najprej in najbolj v industrijskih.³ Obrtni red iz leta 1859 je za tovarniška podjetja štel taka obrtna⁴ podjetja, kjer je v zaprtih delavnicah s stroji delalo več kot 20 delavcev in podjetnik v tovarni sam ni delal; firma pa je morala biti vknjižena.⁵ Zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922, ki je zajemal "vsa obrtna, industrijska, trgovska, prometna, rudarska in njim podobna podjetja (obrati) ..."⁶ pa v čl. 2 pravi: "Za podjetje (obrat) v smislu tega zakona se smatra vsako ono organizirano delo v strokah, navedenih v čl. 1 tega zakona, ki se opravlja na posebnih, za to določenih krajih, bodisi v zaprtem, bodisi odprtem prostoru, in s pomočjo posebnega pomožnega osebja."

Pomembna institucija delavskega soupravljanja so bili po prvi svetovni vojni delavski zaupniki, ki so bili zakoniti in izvoljeni zastopniki delavstva po obratih, posredniki med delavci in delodajalci v delovnih sporih in varovalci delavske zaščitne zakonodaje po obratih.⁸ Ta organizacijska oblika delavskega gibanja je bila na ozemlju Slovenije uvedena 18.12.1918⁹, zakonsko pa z zakonom o zaščiti delavcev 28.2.1922. Šele leta 1927 so izdali navodila za izvolitev delavskih zaupnikov in poslovnik o njihovem delovanju.

Po zakonu o zaščiti delavcev so delavske zaupnike volili v vseh podjetjih iz čl. 1. V slovenskih rudarskih in topilniških podjetjih, ki so sodila pod nadzorstvo ministrstva za gozdove in rudnike, pa niso volili delavskih zaupnikov. Zanje je veljal še avstrijski zakon o rudarskih zadrugah z dne 14.8.1896, po katerem so volili svoje predstavnike znotraj II. skupine rudarskih zadrug. 9.3.1931 je minister za gozdove in rudnike posebej dovolil volitve delavskih zaupnikov vsem rudarskim in topilniškimi podjetjem, ki so spadala pod to ministrstvo in za katera ni veljal avstrijski zakon in niso imela krajevnih zadrugnih odborov.

II. skupina rudarske zadruge je bila prva zakonita oblika delavskih zaupnikov, čeprav je bila rudarska zadruga prisilna organizacija, v kateri so bili po svojih organih zastopani rudarji in lastniki rudnikov določenega okoliša. Oboje sta na terenu zastopala skupščina in odbor, imeli pa so skupni organ za reševanje kolektivnih interesov in sporov. Zaupniki, izvoljeni v enem podjetju, so se morali združiti v krajevni delavski odbor.

Shema rudarske zadruge:

<p>I. skupina: vsi lastniki rudnikov okoliša</p> <p>skupščina: vsi lastniki rudnikov; vsak obrat en glas</p> <p>odbor:</p>	<p>II. skupina: vsi delavci, zaposleni pri rudnikih okoliša</p> <p>skupščina: delegati delavcev; na 100 zaposlenih en delegat</p> <p>odbor:</p>
---	--

VELIKI ODBOR ZADRUGE,
sestavljen iz obeh odborov,
reševal samo kolektivne interese in spore;
opravljal tudi posle posredovalnega urada

NAČELSTVO ZADRUGE

sestavljajo:

predsednik načelstva
predsednik I. skupine   predsednik II. skupine
zastopnik odbora I. skupine   zastopnik odbora II. skupine

Delavski zaupniki so bili zakoniti in voljeni predstavniki delavcev v podjetju. 3. čl. zakona o zaščiti delavcev opredeljuje delavce kot pomožno osebje. "Pomožno osebje so vse one osebe, brez razlike spola, ki delajo ali stalno ali začasno v podjetjih, navedenih v čl. 1 tega zakona ali zaradi izučevanja kakršnekoli vrste dela ali pa za nagrado. Za pomožno osebje se ne smatrajo osebe, katerim se poverjajo posli višje vrste (poslovodje, knjigovodje, blagajniki in inženirji itd.)."¹⁰ Osebe, ki so opravljale posle višje vrste, so volile nameščenskega zaupnika, če je bilo v podjetju 10 nameščencev. Če je bilo zaposlenih manj nameščencev, je moral biti od treh delavskih zaupnikov eden nameščenec. Delavske zaupnike so volili v podjetju z najmanj deset zaposlenimi. Število zaupnikov je bilo določeno na število delavcev. Do 20 delavcev je volilo enega zaupnika, od 21 do 50 največ tri, nato na vsakih 50 en zaupnik, a največ 16. Vsak zaupnik je imel tudi namestnika. Zaupniki v podjetju so izmed sebe izvolili starešino, ki je pri podjetju posredoval v primeru prošnji in pritožb delavcev. Starešina je moral tudi obvestiti pristojno inšpekcijo dela, če je bila v podjetju nevarnost stavke ali izprta.

Člani II. skupine rudarjev so bili vsi zaposleni pri rudnikih določenega okoliša. Na sto zaposlenih so volili enega predstavnika v skupščino. Predsednika načelstva so soglasno izvolili člani načelstva, v nasprotnem primeru ga je imenovalo rudarsko glavarstvo.

VOLITVE

Pri volitvah v skupščino II. skupine so imeli aktivno volilno pravico (pravico voliti) samo delavci, stari nad 21 let in so bili najmanj eno leto zaposleni v istem podjetju. Pasivno volilno pravico (pravico biti voljen) so imeli stari nad 24 let s tremi leti zaposlitve pri istem podjetju. Mandat članstva v skupščini je trajal tri leta.

Rudarske zadrage so delovale tudi še po prvi svetovni vojni, vendar so takrat rudarji zahtevali, da dobijo njihovi odbori v rudarski zadrugi pravico nadzorstva nad proizvodnjo. Odbor II. rudarske skupine je izjavil, da bo opravljal svoje funkcije le še do 1.6.1920, če ne izvedejo novih volitev ali pa sestavijo načrt za nov zaupniški sistem. Celjski rudarski urad je ugodil njihovim zahtevam in razpisal volitve, na katerih je 22.8.1920 z veliko večino zmagala komunistična lista.¹¹

Volitve delavskih zaupnikov in njihovih namestnikov so bile neposredne in tajne po kandidatnih listah, volili naj bi vsako leto januarja. Aktivno volilno pravico so imeli vsi delavci obojega spola, stari nad 18 let in zaposleni v času volitev. Pasivno volilno pravico pa so imeli vsi zaposleni v podjetju (obojega spola), ki so imeli državljsanske pravice in so bili polnoletni in pismeni.¹² Mandat je trajal eno leto, z možnostjo ponovne izvolitve.

V podjetju je volitve pripravil in izvajal volilni odbor, sodelovale pa so delavske zbornice, ki so volilnemu odboru priskrbele volilni material in nosile stroške v zvezi z volitvami. Volitve so lahko kontrolirale pristojne inšpekcije dela. Volilni odbor za prve volitve so sestavljali najstarejši delavci v podjetju. Članov volilnega odbora je bilo toliko, kolikor zaupnikov so volili.

Volilni odbor je razpisal volitve dva tedna pred volitvami, v podjetjih z več kot 150 delavci pa tri tedne prej. Volilni odbor je tudi sestavil in razgrnil volilni imenik. Volitve so potekale po rednem ali po skrajšanem volilnem postopku. Pri rednih volitvah je volilni odbor bankski upravi sporočil svojo ustanovitve in število voljenih zaupnikov ter predlagal dan volitev. Volitve je razglasila banska uprava, kar je sporočila volilnemu odboru, delavski zbornici, inšpekciji dela in podjetniku. Od podjetnika je zahtevala, da izroči seznam vseh zaposlenih delavcev volilnemu odboru.

Pri skrajšanem postopku je volitve razglasil volilni odbor sam. Tak postopek so lahko uporabili, če je v to privolilo 4/5 delavcev. Volitve pa so odpadle, če se je 3/5 delavcev sporazumelo o imenovanju delavskih zaupnikov.

Volitve so potekale na vnaprej določenih mestih z glasovnicami, ki so se glede na kandidatno listo razlikovale po barvi.

Volitve so bile neveljavne, če so z njimi prekršili bistvene predpise zakona o zaščiti delavcev in če se je med volitvami zgodilo kaj, kar je škodljivo vplivalo na izid volitev (grožnje, nasilje, podkupovanje volilcev z alkoholom, denarjem itd.).¹³

ZAUPNIŠKA IMUNITETA

Rudarske zadrage so imele svoj statut, s katerim so zagotavljali zaščito delavskih funkcionarjev. Podjetniki in zakupniki so bili članom druge skupine dolžni zagotoviti vso svobodo in neodvisnost pri opravljanju dolžnosti v obsegu njihovega zakonitega področja, tako da izpolnjevanje teh dolžnosti ne bi moglo biti povod za njihov odpust ali za ukrepe, ki bi bili v nasprotju z zakonom o rudarskih zadrugah. Zaupniki so morali svojo funkcijo opravljati redno, sicer so lahko bili denarno kaznovani.¹⁴ Tudi delavskih in nameščenskih zaupnikov delodajalec ni smel preganjati in odpuščati zaradi pravičnega izvrševanja dolžnosti.¹⁵ Dokončno mnenje o izgubi mandata pa je dalo pristojno rudarsko glavarstvo.

Delavski zaupnik je lahko predčasno izgubil mandat s smrtjo, s prostovoljno odpovedjo, z izgubo državljskih pravic po polnoveljavni sodni odločbi, z izstopom iz podjetja in zaradi težke prekršitve dolžnosti ali prekoračitve področja.¹⁶ O izgubi mandata pa je odločala pristojna inšpekcija dela na zahtevo 2/3 delavcev podjetja, dokončno odločitev je sprejelo ministrstvo za socialno politiko.¹⁷ Podjetje, ki je odpustilo delavskega zaupnika, je moralo navesti razlog odpusta in tudi dokazati, da ga ni odpustilo zaradi opravljanja njegovih zaupniških poslov.

To stališče se je potrdilo z razsodbo najvišjega sodišča Stol sedmice v Zagrebu, ki je 22.1.1930 potrdilo razsodbo okrajnega sodišča na Prevaljah z dne 20.2.1929, le - to je odpust delavskega zaupnika štel za neveljavnega, vse dokler podjetje ni navedlo vzroka odpusta. Tako je civilnopravni postopek dobil obratni zaupnik, ki ga je Rudnik svinca v Mežici konec novembra 1926 odpustil, pri čemer pa ni navedel vzroka odpusta.¹⁸

NADZOR DELOVANJA IN RAZSODIŠČA

Rudarska zadruga je delovala pod nadzorstvom rudarskih oblasti. O svojem delovanju so poročali okrožnemu rudarskemu uradu. Prav tako so tja sporočali mnenja in predloge o zadevah, ki so bile koristne za člane.¹⁹ Delovanje delavskih zaupnikov pa so kontrolirale pristojne inšpekcije dela. Tem so morali delavski in nameščenski zaupniki ob koncu leta podati tudi pisno poročilo o svojem delu.

Po obrtnem zakonu iz leta 1859 je spore med delodajalci in delojemalci²⁰ reševalo posebno razsodišče, sestavljeno iz obeh strank. Z zakonom 27.11.1896 so bila uvedena obrtna sodišča, če ni bilo teh, pa so bila pristojna okrajna sodišča.

Pri rudarski zadrugi je naloge razsodišča opravljal načelstvo zadruga, kjer so o kolektivnih sporih odločali predstavniki obeh strani. Pri sporih med delavci podjetja ali med delavci in delodajalci in v zvezi s poslovanjem zaupnikov so v podjetjih, za katera je veljal zakon o zaščiti delavcev, odločale pristojne inšpekcije dela.²¹ Neposredni izvršilni organi inšpekcije dela so bile oblastne inšpekcije dela, ki so bile pod nadzorstvom osrednje inšpekcije dela, ki pa je bila izvrševalna oblast ministrstva za socialno politiko. Ob oblastnih inšpekcijah dela so delovale še specialne inšpekcije dela. Za reševanje spornih vprašanj pa so bila pristojna redna sodišča in Stol sedmice v Zagrebu kot najvišje prizivno sodišče za delavska vprašanja.²²

NALOGE ZAUPNIKOV

Naloge rudarske zadruga.²³

1. gojitev skupnostnega in rudarskega duha, varovati stanovsko čast ter pospeševati skupne interese, posebno z občekoristnimi ustanovami (zavetišča, šole, konzumi ipd.); zadruga naj bi pospeševale tudi strokovno in moralno vzgojo mladih delavcev

2. posredovati delo

3. posredovati v individualnih in kolektivnih sporih med delodajalci in delojemalci in te spore tudi reševati

4. poročati rudarskim oblastem o svojem delu in položaju na svojem področju, dajati mnenja in pojasnila ter predlagati rudarskim oblastem vse, kar se tiče združnega delovanja.²⁴

Naloge delavskih in nameščenskih zaupnikov:²⁴

a. delujejo za zaščito gospodarskih, socialnih in kulturnih interesov delavcev, zaposlenih v podjetjih, ki so navedena v čl. 1 tega zakona

b. vplivajo na vzdrževanje dobrih odnosov med delavci in njihovimi delodajalci

c. sodelujejo pri pripravljanju in izdelovanju kolektivnih in individualnih delovnih pogodb

d. posredujejo med delavci in delodajalci v sporih, ki izvirajo iz delovnega razmerja, zlasti pa v tistih, ki se tičejo mezd (plač), da se taki spori poravnajo zlepa; kjer se jim to ne bi posrečilo in kjer bi zaradi tega pretela stavka, zahtevajo zaupniki posredovanje pristojnih državnih oblasti

e. posredujejo pri določanju akordnih tarif, povprečnih in minimalnih zaslužkov, kolikor niso določeni s kolektivnimi pogodbami, ob sodelovanju delavskih profesionalnih organizacij in delodajalcev, prav tako posredujejo pri deljenju akordnega dela

f. težijo za tem, da se strogo uporabljajo vse odredbe, ki jih predpisujejo zakonodajne in administrativne oblasti za zaščito delavcev glede delovnega časa, zdravja, življenja in socialnega zavarovanja, kakor tudi za tem, da obveščajo in podpirajo pristojne nadzorne oblasti v vseh vprašanjih, ki se tičejo uporabljanja veljavne zakonodaje o zaščiti delavcev

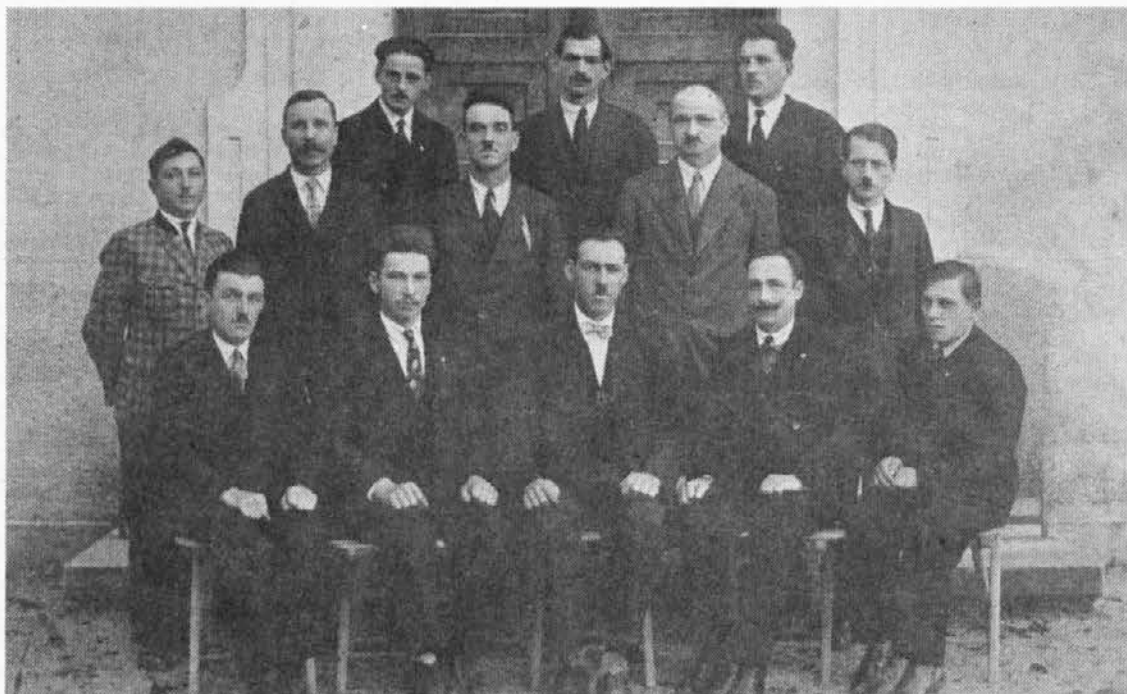
g. težijo za tem, da se v podjetjih vzdržuje red in disciplina

h. podpirajo delavce in delodajalce z nasveti ob izstopu iz dela ali odpustu delavcev iz obrata in težijo za tem, da se posamezni spori, ki so v zvezi s tem, poravnajo zlepa

i. po možnosti sodelujejo pri upravljanju raznih delavskih humanitarnih ustanov (zadrugah raznih vrst, raznih društev za medsebojno podpiranje itd.), in sicer v smislu navodil ministrstva za socialno politiko

j. vročajo delodajalcem vloge za izboljšavo organizacije dela v podjetjih.

Iz tega je razvidno, da so imeli delavski zaupniki izrecno posredniško pomirjevalno vlogo in ne vpliva na upravljanje podjetja. Leta 1918, ko je bila institucija delavskih zaupnikov povezana z

Upravni odbor socialistične strokovne organizacije Zveza rudarjev Jugoslavije v Mežici leta 1933. Sedijo: Robert Lampret (predsednik občine), Maks Potočnik, Benedikt Žagar (takratni predsednik organizacije), Ferdo Janže.

V drugi vrsti stojijo: Karel Andriota, Valentin Knez, Franc Vrtačnik, Karel Potočnik, Jože Vrhovnik. Zadaj stojijo: Pavel Mavrič, Franc Senica in Rudolf Harmonko (original hrani Koroški muzej Ravne na Koroškem).

institucijo obrtnega nadzorništva, je bilo njihovo vlogo razumeti kot nadziranje proizvodnje. Predstavniki rudarjev pa so imeli predvsem nalogo krepiti stanovsko zavest. Delavski zaupniki so sicer lahko bili člani strokovnih organizacij, niso pa smeli biti organizatorji in vodje stavk. Delavski zaupniki so zaradi uživanja zaupniške imunitete bili pogosto nosilci sindikalne borbene politike. Prav njihovo aktivno vključevanje v zaščito gospodarskih, socialnih in kulturnih interesov delavcev pa je vplivalo na odpor delodajalcev. Že samo dejstvo, da so navodila za izvolitev in poslovnik o delovanju sprejeli šele pet let po sprejetju zakona, kaže na to, da se je ta institucija težko uveljavila. Delo zaupnikov so pogosto ovirali delodajalci.

Tako delavski zaupniki kot člani II. rudarske skupine so bili pogosto člani strokovnih delavskih organizacij. Po prvi svetovni vojni so večino pogajanj z delodajalci vodile prav strokovne organizacije, tako da zaupniki rudarskih zadrug niso imeli velikega pomena. Pomembnejši so postali po prepovedi Zveze rudarskih društev Jugoslavije pa vse do ustanovitve neodvisnih sindikatov.²⁵ Po drugi svetovni vojni so bile od 15.1. do 15.2.1946 izvedene prve in edine volitve delavskih zaupnikov po osvoboditvi. 12.12.1946 je bil sprejet zakon o inšpekciji dela, s katerim je prenehal veljati zakon o delavskih zaupnikih, s tem pa je bilo tudi ukinjeno delovanje delavskih zaupnikov v Sloveniji.

Opombe:

¹ Danica Purg, Vesna Smole-Grobovšek, *Participacija in ideja samoupravljanja v svetu*. Ljubljana 1984, str. 14.

² F. Kresal, *Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1968-1969, št. 1-2, str. 108, 109.

³ V. Šiftar, *Delavsko soodločanje in upravljanje v industrijskih podjetjih (od ideje do leta 1950)*. Maribor 1969, str. 28.

⁴ Obrt so delili na svobodno, rokodelsko in koncesionirano; tovarniška podjetja pa so navadno imeli za svobodno obrt.

⁵ F. Kresal, *Pregled razvoja ...*, PZDG 1968-1969, str. 111.

⁶ Zakon o zaščiti delavcev. Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo. Ljubljana, 13.7.1922, čl. 1, str. 485.

⁷ Isti, čl. 2, str. 485.

⁸ F. Kresal, *Delavski zaupniki*. Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje. Ljubljana 1991, str. 87.

⁹ Z uredbo celokupne narodne vlade SHS v Ljubljani je bila institucija delavskega zaupnika uvedena v okviru obrtnega nadzorništva.

¹⁰ Zakon o zaščiti delavcev, čl. 3, str. 485.

¹¹ M. Stiplovšek, *Razmah strokovnega sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922*. Ljubljana 1979, str. 458.

¹² Zakon o zaščiti delavcev, čl. 11, str. 486.

¹³ Navodila za volitve delavskih in nameščenskih zaupnikov. *Delavski in nameščenski zaupniki*. Ljubljana 1937, čl. 35.

¹⁴ M. Stiplovšek, *Razmah strokovnega sindikalnega gibanja ...*, str. 458.

¹⁵ *Poslovnik o delovanju delavskih in nameščenskih zaupnikov*. *Delavski in nameščenski zaupniki*. Ljubljana 1937, čl. 21.

¹⁶ Navodila za volitve delavskih in nameščenskih zaupnikov ..., čl. 4.

¹⁷ F. Kresal, *Delavski zaupniki ...*, str. 89.

¹⁸ Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1929 in 1930. Ljubljana 1930, str. 170, 171.

¹⁹ M. Stiplovšek, *Razmah strokovnega sindikalnega gibanja ...*, str. 458.

²⁰ Leta 1828 je pravno ministrstvo izdalo dekret, ki je urejal spore med delodajalci in delojemalci, mezдне spore je urejal dvorni dekret leta 1846.

²¹ Prvi obrtni inšpektorati v Avstriji so bili osnovani na podlagi zakona iz leta 1883 (v Angliji že 1833) in so skrbeli za osnovno delavsko zaščito v socialno-higienskem smislu.

²² V nadzorstvo inšpekcije dela pa poleg rudarskih podjetij niso sodila še državna železniška in montanistična podjetja.

²³ F. Kresal, *Pregled razvoja delavske zaščitne zakonodaje ...* PZDG 1968-69, št. 1-2, str. 188.

²⁴ Zakon o zaščiti delavcev, čl. 109. *Delavski in nameščenski zaupniki*. Ljubljana 1937, str. 6.

²⁵ M. Stiplovšek, *Razmah strokovnega sindikalnega gibanja ...*, str. 458.

ŠTIRIDESET LET RAVENSKEGA MUZEJA (1953 - DELAVSKI MUZEJ; 1993 - KOROŠKI MUZEJ)

Miroslav Osojnik

PRVE IDEJNE ZASNOVE

Že takoj po osvoboditvi leta 1945 so se prebivalci Mežiške doline po prvih evforičnih mesecih hitro streznili. Spoznali so, da je Mežiška dolina enako zavržena, utesnjena in samotna, kot je bila nekdanj v kraljevini Jugoslaviji. Zavest o zaostalosti doline jih je vodila k želji, da čim prej nadomestijo zamujeno. Na Ravnah so ustanovili svojo gimnazijo (1945), ob njej pa je dobila v gradu svoje prostore študijska knjižnica (1949). Leta 1950 so nekateri kulturni, pedagoški, gospodarstveni in politični delavci takratnega okraja začeli misliti tudi na svoj muzej, zato so resno in načrtno začeli s pripravami za ustanovitev takega muzeja.

PRIPRAVLJALNI ODBOR ZA TEHNIŠKI MUZEJ NA RAVNAH

Leta 1951 so na Ravnah ustanovili pripravljalni odbor za ustanovitev tehniškega muzeja, ki je začel načrtno zbirati gradivo po Mežiški, Mislinjski in gornji Dravski dolini. Ustanovitelji so se lotili zadeve širokopotezno, saj so načrtovali, da bi ravenški tehniški muzej prerastel v muzejsko ustanovo koroškega območja. Te načrte je potrjevalo tudi zbiranje gradiva po vseh treh dolinah. Profesor Franjo Baš, ravnatelj Tehniškega muzeja Slovenije v Ljubljani, je

pomagal Korošcem z nasveti in konkretno pomočjo, člani pripravljalnega odbora pa so znali navdušiti za zbiranje starin in muzejskih predmetov najrazličnejše ljudi. Z dragocenimi nasveti in strokovnim znanjem so veliko pripomogli tudi drugi. Pri snovanju in urejanju muzejskih zbirk sta bila domačinom v veliko oporo tudi profesor Bogo Teply in kustosinja Tončka Urbasova iz Pokrajinskega muzeja v Mariboru. Zelo zavzeto so sodelovali tudi člani društva inženirjev in tehnikov, gozdarjev in kmetijcev, železarjev in rudarjev vseh treh dolin. Gonilna sila pripravljalnega odbora so bili dr. Franc Sušnik, Avgust Kuhar in Maks Dolinšek, prvi upravnik tehniškega muzeja. Direktor ravske železarne Gregor Klančnik pa je s pozivom za zbiranje eksponatov za muzejske zbirke, ki ga je naslovil na celotni fužinarski kolektiv, dal nujno potreben prvi zagon tej novi kulturni dejavnosti v Mežiški dolini.

USTANOVITEV MUZEJA IN PRVE PRIDOBITVE

Za rojstno leto ravskega muzeja velja leto 1953. Takrat so svečano predstavili javnosti prvi eksponat na prostem. To je bil repač (vodno kladivo), ki je še do leta 1950 koval na Muti. Leta 1954 je bilo zbrana že toliko gradiva, da je bilo treba

misлити na stavbo s primernimi prostori za stalne muzejske zbirke. Ker se je medtem gimnazija že preselila iz gradu in adaptiranih prostorov nekdanje grajske konjušnice, je lahko pripravljalni odbor začel preurejevati dotedanje razrede in spalnice dijakov v razstavne prostore. Skoraj vsako leto se je lahko ravenški muzej pohvalil s slovesno otvoritvijo nove pridobitve. Poglejmo jih po vrsti:

- 1954: železarska zbirka Železarne Ravne
- 1954: rudarska zbirka
- 1955: gozdarska in lesarska zbirka
- 1956: preureditev in izpopolnitev železarske zbirke
- 1957: zbirka tovarne poljedelskega orodja in livarne Muta
- 1958: dimnica vzhodnoalpskega tipa
- 1959: mehanska peč za topljenje svinca v muzeju na prostem
- 1960: enoramenski žerjav v muzeju na prostem
- 1961: kašča v muzeju na prostem
- 1963: frnača - sušilnica za lan in sadje v muzeju na prostem
- 1965: preureditev in dopolnitev rudarske zbirke ob 300-letnici rudnika Mežica.

IZ USTANOVNE LISTINE DELAVSKEGA MUZEJA

Leto 1953 velja torej za

rojstno letnico ravskega muzeja. Pravno formalno pa je Delavski muzej Ravne na Koroškem ustanovil Okrajni ljudski odbor Maribor z odločbo številka 06/1 4449/1 z dne 18. 2. 1956. V njej je "odločil" naslednje:

"1. Ustanovi se muzej v Ravnah na Koroškem kot proračunski zavod OLO Maribor. Sedež zavoda je v Ravnah na Koroškem.

2. Delovno področje zavoda obsega prikaz proizvodnega in družbenega razvoja Mežiške, Mislinjske in gornje Dravske doline.

3. Zavod upravlja pod nadzorstvom SPK OLO Maribor s premoženjem, ki ga prepusti zavodu v upravljanje OLO Maribor.

4. Muzej v Ravnah na Koroškem vodita neposredno upravni odbor in ravnatelj. Upravni odbor ima 10 članov, od katerih je eden ravnatelj, enega voli osebje zavoda, 8 članov pa imenuje OLO Maribor. Ravnatelj zavoda imenuje OLO Maribor na podlagi natečaja. Ravnatelj zastopa zavod in neposredno vodi njegovo delo.

5. Delo zavoda nadzoruje SPK OLO Maribor."

NOTRANJA ENOTA KOROŠKE OSREDNJE KNJIŽNICE

Ker, na žalost, občina Ravne na Koroškem vse do leta 1965

ni uredila kadrovskih zadev in poskrbela, da bi v muzeju zaposlili vsaj enega strokovnega delavca, ki bi bil v rednem delovnem razmerju, se je moral Delavski muzej Ravne na Koroškem z letom 1966 ukloniti teži takrat veljavnih zakonskih predpisov in preiti pod okrilje Koroške osrednje knjižnice (takrat: Študijske knjižnice Ravne na Koroškem). Formalno je postal njena notranja organizacijska enota, strokovno pa je bil vsa ta leta samostojna ustanova, ki jo je do osemdesetih let vodil tihi in požrtvovalni Maks Dolinšek. Jeseni leta 1979 je upravništvo muzeja prevzel profesor Alojz Krivograd, ki je razširil področje muzejskega dela tudi na zelo pomembno terensko delo, zasnoval bogato fototeko, katere osnovo predstavljajo številni Dolinškovi posnetki (negativi in fotografije) in muzeju omogočil tudi močnejšo strokovno kadrovsko zasedbo.

PRIDOBITVE SEDEMESETIH IN OSEMDESETIH LET

Pridobitve Delavskega muzeja so se seveda tudi v naslednjih letih nadaljevale:

- 1970: valjčne stoji iz ravske železarnice v muzeju na prostem
- 1970: ozkotirna lokomotiva iz ravske železarnice v muzeju na prostem
- 1976: stalna razstava delavskega gibanja v Mežiški dolini
- 1978: nastajanje zbirk izven muzeja: etnografska zbirka pri KS Črna na Koroškem
- 1979: spominska zbirka SKOJ v Kefrovem mlinu
- 1979: Prežihova bajta - spominski muzej Prežihovega Voranca
- 1980: rudarska zbirka v Črni na Koroškem
- 1981: vodna turbina v muzeju na prostem
- 1989: brusni stroj iz tovarne lepenke na Prevaljah v muzeju na prostem
- 1990: naprava EPŽ v železarski zbirki
- 1990: izžemalni stroj iz tovarne lepenke na Prevaljah v muzeju na prostem, ki pa ga je še treba postaviti.

DANAŠNJE STANJE ZBIK IN MUZEJSKEGA GRADIVA

S tem razvojem smo v ravnem muzeju dosegli današnje stanje zbirk in gradiva. Večina zbirk je v poslopu tik ob gradu Ravne. Tu so železarska, rudarska, gozdarska in lesarska zbirka, železarski oddelke Muta in zbirka delavskega gibanja v

Mežiški dolini (potrebna preureditve). V podaljšku gradu je etnološka zbirka - dimnica, v pasaži gradu pa lapidarij z rimskimi kamni. Muzej ima tudi skansen (muzej na prostem) z devetimi velikimi objekti pod zaščitnimi stavbami. Na Preškem vrhu nad Kottljami je Prežihova bajta - spominski muzej Prežihovega Voranca. Ravenski muzej ima danes prek 1500 muzejskih eksponatov, prek 13.000 enot fotografskega gradiva, 455 enot kartografskega gradiva in tehničnih načrtov, gradivo za 182 kmečkih domačij in delavskih naselij, ki so obdelana v okviru Topografije kmečke arhitekture in delavskih naselij, v okviru muzejskih prostorov pa je tudi opremljen fotolaboratorij. Zadnja pridobitev muzeja sega v leto 1993. Prepotrebni računalnik je muzeju omogočil, da bo lahko po sodobni poti začel urejati tudi muzejsko dokumentacijo.

KADROVSKA KREPITEV

Kadrovsko se je ravenski muzej najbolj okrepil v osemdesetih letih (1979: zgodovinar, ki je hkrati tudi direktor muzeja, 1983: etnolog - kustos, 1990: dokumentalist in 1992: etnolog - pripravnik - toda zgolj za eno leto!).

USTANOVITEV KOROŠKEGA MUZEJA RAVNE NA KOROŠKEM

Z urejanjem muzejske mreže v Sloveniji se je ponovno odprlo vprašanje statusa ravskega muzeja. Ker so bili dogovori o združitvi s slovenjegraškim muzejem neuspešni in so tekli brez kriterijev, se je Skupščina občine Ravne na Koroškem odločila, da vztraja in ustanovi samostojni javni kulturni zavod Koroški muzej Ravne na Koroškem. Ravenski muzej že ima svoje organe in statut, njegova registracija pri gospodarskem sodišču pa je le še vprašanje časa.

ODMEVNO DELO V LETU 1992

V letu 1992 je ravenski muzej dokazoval svojo živo navzočnost v času in prostoru z dokaj odmevnimi akcijami. Na podlagi raziskave "Način življenja Slovencev v 20. stoletju" je napisala kustosinja muzeja dipl. etnologinja Karla Oder knjigo "Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje: Občina Ravne na Koroškem". Vsebinsko njene knjige so delavci muzeja preliili v

uspešno razstavo "Mežiška dolina - utrip zadnjih tristo let", ki je bila na ogled od 8. maja do 30. septembra 1992, ogledalo pa si jo je 3782 obiskovalcev. Z razstavo je muzej na pregleden način predstavil zgodovinske sledi na ozemlju Mežiške doline, gospodarski razvoj s poudarkom na kmetijstvu, industriji, gozdarstvu, obrti in prometu. Pri materialni in duhovni kulturi pa smo predstavili stavbarstvo, notranjo opremo, prehrano, oblačenje, šege, zdraviljenje, verovanje, kulturno življenje in šolstvo. Poudarili smo tudi nekatere novosti, ki so vplivale na spremembo kakovosti življenja: elektrifikacija, vodovod, peči in grelna telesa, motorizacija in razvoj telekomunikacij. Ob razstavi je izšel tudi vodnik po razstavi v nakladi 500 izvodov.

Ravenski muzej se je v dneh od 25. do 29. maja 1992 predstavil tudi na 1. slovenskem muzejskem sejmu. Naša predstavitev je bila zamišljena tako, da predstavimo muzej in celotno Mežiško dolino s fotografskim gradivom in drobnimi narodopisnimi in tehničnimi eksponati. Ob predstavitvi v Cankarjevem domu v Ljubljani je muzej izdal tudi krajsi vodnik "Delavski muzej Ravne na Koroškem: Kratek sprehod po zbirkah", ki je izšel v nakladi 1000 izvodov.

Če k tem podatkom prištejemo še 3780 obiskovalcev v stalnih muzejskih zbirkah, ki so imeli vsi vodstvo z razlago, primerno stopnji in zanimanju obiskov, in 6284 obiskovalcev v spominskem muzeju Prežihovega Voranca na Preškem vrhu, lahko ugotovimo, da si je zbirke in razstavo skupaj ogledalo 13.846 obiskovalcev, to pa predstavlja za ravnem občino že kar lepo in obetajočo številko, za (v letu 1993 spet samo tri) strokovne delavce pa kar veliko dela.

NAČRTI ZA NAPREJ

Koroški muzej Ravne na Koroškem si seveda takega dela želi tudi v prihodnje. Ob rednem internem delu in delu z obiskovalci pa bo v prihodnjih treh letih sodeloval tudi v raziskovalnem projektu "Materialna in tehnološka podoba neagrarnih obratov in njihovih izdelkov na Slovenskem", ki teče prek razpisa Ministrstva za znanost in tehnologijo v Ljubljani. Sodeloval bo s temo "Tehnologija v svinčevem rudniku v 19. in 20. stoletju".

Koroški muzej sodeluje tudi z nekaj slovenskimi muzeji, z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor, vsako leto bolj pa utrjuje tudi sodelovanje in članstvo v Skupnosti muzejev Slovenije.

Omeniti je treba tudi

sodelovanje s Koroško deželno razstavo Hüttenberg 1994, ki obsega izmenjavo muzejskih predmetov na tematiko železarstva.

Muzejski delavci sodelujejo in bodo tudi v prihodnje z veseljem sodelovali pri raziskovalnih nalogah gimnazijcev in osnovnošolcev (Gimnazija Ravne, osnovna šola Dravograd in osnovna šola Šentjanž).

V letu 1993 bomo zbrali in javnosti predstavili dela ljudskega rezbarja Gregorja Lipovnika, p. d. Rutnika s Tolstega vrha.

POSODOBITEV MUZEJSKIH ZBIK

Želja ravskega muzeja je, da bi v letu 1993 lahko posodobil svoje zbirke. To pomeni, da bi morali najprej obnoviti in urediti neustrezne prostore (varovalne mreže na oknih, nov pod v gozdarski in lesarski zbirki, nova električna napeljava, popravilo oken in vrat, beljenje zbirk itd.). Osnovna naloga vsakega muzeja je, da zbira, dokumentira, hrani, zaščiti pred propadanjem, preuči in predstavlja javnosti zanimive in pomembne stare predmete. Da lahko muzej vse te naloge uspešno opravlja, mora imeti za to primerne pogoje. Ko so vsi ti pogoji urejeni, lahko muzej vabi na ogled svojih zbirk in razstav z dodatnim oglaševanjem in podobno propagandno animacijo. To pa pomeni: Če bo muzej najprej lahko obnovil prostore, potem bo lahko tudi posodobil zbirke in jih dvignil na višjo in sodobnejšo raven. Tako bo v Mežiški dolini še en javni kulturni zavod več, na katerega bomo poleg Koroške osrednje knjižnice dr. Franc Sušnik lahko resnično ponosni. S tem pa bo tudi štiridesetletni jubilej Koroškega muzeja na Ravnah zaokrožen delovno in pristno.

Uporabljena literatura in viri:

1. Utemeljitev ustanovitve Koroškega tehniškega in etnološkega muzeja Ravne na Koroškem kot javnega zavoda, 1991, tipkopis, 5 str. (Arhiv Koroškega muzeja)
2. Muzejska mreža Slovenije, 1992, tipkopis, 7 str. (Arhiv Koroškega muzeja)
3. Odločba Okrajnega ljudskega odbora Maribor št. 06/1 4449/1 z dne 18. 2. 1956 (Arhiv Koroškega muzeja)
4. Vodnik po Delavskem muzeju Ravne na Koroškem, Ravne na Koroškem 1970
5. Delavski muzej Ravne na Koroškem: Kratek sprehod po zbirkah, Ravne na Koroškem 1992

IZGANJANJE SLOVENCEV NA ŠTAJERSKEM IN KOROŠKEM 1941 - 1945

Marjan Kos

V počastitev slovenskega kulturnega praznika smo v Koroškem pokrajinskem muzeju v Slovenj Gradcu predstavili gostujočo razstavo: "Izganjanje Slovencev na Štajerskem in Koroškem 1941 - 1945", delo Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

Razstava je razdeljena na več tematskih sklopov in za razliko od prejšnjih niso poudarjene zgolj izselitve na ozemlje Srbije, temveč tudi na območje NDH ter v razna taborišča rajha.

Po razpadu Jugoslavije leta 1941 je bilo območje Dravske banovine razdeljeno med tri okupatorje - nemškega, italijanskega in madžarskega. Največji in najbogatejši del si je vzela Nemčija, in to Štajersko, Gorenjsko in Koroško. Osnovne značilnosti fašistične okupacije

razlog, da jim to ni uspelo, je bil vsekakor narodnoosvobodilni boj, ob tem pa nastanitvene in prevozne ovire, potrebe po delovni sili v vojni industriji itd. Poleg tega je narodnoosvobodilni boj porušil tudi načrte nacističnega okupatorja o množični naselitvi Nemcev na slovenskem ozemlju. Kljub temu so nacisti izgnali okoli 80.000 ali več kot 9 odstotkov ljudi, največ na okupacijskem območju Spodnja Štajerska, ki je poleg slovenske Štajerske obsegalo še pas ob Savi in šest gorenjskih občin.

Po Himmlerjevih smernicah za izselitev tujerodnih elementov je bilo treba izgnati vse slovensko izobraženstvo in še druge osebe, ki so jih prištevali k slovenskemu vodilnemu sloju, ter Slovence, ki so se naselili na

so bila taborišča za aretirane Slovence precej podobna koncentracijskim taboriščem.

V prvem valu (od 7. junija do 5. julija 1941) je bilo na območja Srbije in NDH izgnanih okoli 4800 oseb. V drugem valu (od 11. julija do 7. septembra 1941) je odšlo v pregnanstvo okrog 10.000 oseb. Premoženje izgnanih Slovencev so nacisti zaplenili v korist urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva.

V tretjem valu so iz obsoletskega ter obsavskega pasu in brežiškega trikotnika v razdobju od oktobra 1941 do julija 1942 odpeljali v pregnanstvo v Šlezijo, Saško, na Würtermberško in druge nemške dežele okoli 36.000 oseb. S tem so napravili prostor za naselitev Nemcev, ki so postali branik

nili iz partizanskih enot. Okupator je mnogo slovenskih družin izgnal tudi z območij, ki so jih partizani začasno osvobodili.

IZGANJANJE KOROŠKIH SLOVENCEV

Okrepjen teror nad koroškimi Slovenci so nacisti pričeli izvajati po priključitvi Avstrije k Nemčiji marca 1938. Aretirali so voditelje koroških Slovencev in velik del slovenskih duhovnikov ter jih premestili v kraje zunaj južne Koroške. Hoteli so uničiti slovenstvo na tem delu Koroške. Maja 1939 so izvedli štetje prebivalstva, ki naj bi dalo podatke za ponemčevalne ukrepe. Pri vprašanju o materinem jeziku je slovenščino ali "windisch" navedlo 43.179 koroških Slovencev. Dne 25. avgusta 1941 je Himmler ukazal, naj na Gorenjskem in zlasti na narodnostno mešanem območju Koroške naselijo Nemce iz Kanalske doline. 14. aprila 1941 so z njihovih domov izgnali 186 družin koroških Slovencev in jih večino odpeljali v taborišča v Nemčijo.

V Mežiški dolini in Dravogradu so nacisti izvedli prve aretacije že v obdobju, ko jugoslovanska vojska še ni kapitulirala. 11. aprila 1941 sta bila aretirana tudi dravograjski prošt Matija Munda in mežiški župnik Janez Hornböck. Iz Koroške so izgnali skoraj vse duhovnike. Iz Mežiške doline in z območja Dravograda so nacisti leta 1941 izgnali okoli 430 oseb. Seveda so pa kot Slovence na Štajerskem tudi Slovence na Koroškem prizadeli okupatorjevi ukrepi, tako je v Mežiški dolini okupator v času od 1941 - 1945 aretiral 876 oseb, kar je pomenilo 6 odstotkov prebivalstva. V ječah, taboriščih in na streljiščih je preminilo 210 žrtev za svobodo - 24 odstotkov aretiranih. Tudi v zamejski Koroški so bile aretacije in izgoni v zvezi z bojem okupatorja proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Tudi tam so bili ukrepi proti svojcem partizanov in družinam partizanskih sodelavcev.

Traba je poudariti, da iz nobene druge zasedene pokrajine niso nacisti izgnali toliko prebivalstva kot s slovenskega ozemlja.

Iznanci
v Zrelcu

slovenskega ozemlja so bila - poleg ponovnega razkosanja - prizadevanja okupatorjev, da bi zasedene predele čim prej priključili svojim državam in da bi čim prej uničili slovenski narod kot etnično enoto.

Najhitreje je poskušal uničiti slovenstvo na svojem območju nacistični okupator, in to z ostrimi ponemčevalnimi ukrepi, med katerimi sta bila zelo pomembna množično izganjanje Slovencev in naseljevanje Nemcev. Slovenski narod naj bi na nemškem okupacijskem območju izginil v treh ali vsaj petih letih. Nacisti so nameravali na Spodnjem Štajerskem ter Gorenjskem in Koroškem izseliti od 220 do 260 tisoč Slovencev, kar je pomenilo, da bi izgnali vsakega tretjega prebivalca iz tistega dela Slovenije, ki si ga je 1941. leta prisvojila Nemčija. Glavni

to območje po 1. januarju 1914. leta, in še prebivalstvo obsavskega in obsoletskega pasu ter tisto vaško prebivalstvo, ki bi očitno kazalo primesi tuje krvi. Treba pa je tudi poudariti, da so Nemci usmrtili večino duševno bolnih in telesno prizadetih oseb.

Z aretacijami Slovencev so nacisti pričeli takoj po okupaciji, izseljevali pa so v več valovih. Ker so kmalu napolnili z aretiranimi Slovenci večino zaporov, je preseljevalni štab pripravil več prehodnih in zbirnih taborišč (v meljski vojašnici v Mariboru, Ptuj, Celju, Laškem, na gradu Bor, v Brestanici, za aretirance iz Šaleške in Mislinjske doline nekaj časa v poslopju železniške postaje v Slovenj Gradcu, od koder so jih preselili v župnijsko poslopje v Šmartnem pri Slovenj Gradcu ...). V ravnanju z jetniki

nacistične raznarodovalne dejavnosti na Spodnjem Štajerskem, in rešili problem naselitve kočevskih Nemcev.

V Nemčijo so nacisti, sicer v manjšem obsegu, izganjali za ponemčenje sposobne Slovence, zelo veliko pa tudi na delo. Spomladi 1942 je okupator v nasprotju z mednarodnim pravom uvedel na okupiranih območjih Štajerske, Gorenjske in Koroške še vojaško obveznost oziroma prisilno mobilizacijo Slovencev.

Ves čas vojne, še posebej v letu 1942 in pozimi 1944/45, so nacisti zapirali svojce ustreljenih talcev ter jih izganjali v Nemčijo oziroma pošiljali v koncentracijska taborišča. To je veljalo tudi za svojce partizanov, ubežnikov iz nemške vojske, tistih, ki se niso odzvali vpoklicu vanjo, in tudi tistih, ki so jih partizani mobilizirali in niso pobeg-

ODMEVI KOROŠKIH ALPINISTOV

ob 100. obletnici Slovenskega planinskega društva

Miran Kodrin

Planinci in alpinisti vzpone, prigode in doživetja zapisujejo v dnevnikih, poročilih in priložnostnih člankih. Mnogi svoje stvaritve objavijo v lokalnih časopisih in publikacijah, nekateri pa prodrejo tudi v osrednji glasili slovenskih planincev in alpinistov.

Korošci so se dvakrat množično oglasili v Planinskem vestniku (PV). Majska številka leta 1958, ko so planinci na Ravnah pripravili skupščino PZS, je njihova. Dobrih dvajset let pozneje so imeli še eno priložnost. Prvi alpinistični zapis je objavil M. Rigel 1938. Po vojni so z enim ali več članki v PV sodelovali: J. Gorjanc, P. Ficko, F. Telcer, M. Šipek, D. Zagorc, F. Pušnik in E. Drofelnik. Močneje je zastavil pero M. Lačen, krepko se mu je pridružil S. Lodrant. Mlajši rod je v sedemdesetih letih z uspehi v gorah rastel tudi literarno. M. Vošank je postal najbolj plodovit sodelavec glasila s Koroške. Nekaj prispevkov so dodali še R. Kolar, J. Kodrin, I. Krivograd, M. Felle, I. Štornik, A. Gradišnik in M. Kodrin.

V Koroškem in Informativnem fužinarju so poleg že omenjenih piscev sodelovali še: S. Strnad, J. Havle, M. Visinski, I. Radovič, M. Pogorelnik, I. Oderlap, Fr. Pušnik, I. Komprij, E. Vrvnik, V. Krevh, B. Logar, V. Kaker, S. Mihev in Z. Žaže. Alpinisti so izdali tudi tri samostojne publikacije o odpravah v Perujske Ande, Karakorum in Gangapurno. Dolgoletna blagajničarka AO Ravne Ivanka Komprij pa je leta 1982 napisala alpinistično zgodbo Trikotnik. Za vzgojne in propagandne namene so alpinisti posneli več filmov. Občanom se predstavljajo v oglasnih vitrinah in z občasnimi predavanji. Na Ravnah so 1984. priredili razstavo alpinistične opreme in literature. Uredili so si klubske prostore ter alpinistično sobo v koči na Grohotu. Po nekajletnem delu so izdali Plezalni vodnik Raduha, Peca in Uršlja gora ter končali raziskovalno nalogo Zgodovina alpinizma na Koroškem 1937 - 1980.

ALPINIZEM NA KOROŠKEM V LETIH 1937 DO 1974

Alpinizem se je razvijal v okviru planinskih društev (PD) in je kasneje prerastel v samostojno dejavnost. Po prvi svetovni vojni so koroški planinci ustanovili društva na Prevaljah, v Mežici, v Slovenj Gradcu, pozneje pa tudi v Dravogradu in v Vučenici. Delovala so pod okriljem Slovenskega planinskega društva s sedežem v Ljubljani in skrbela za že obstoječe postojanke in poti ter gradila nove. Posameznike so zamikale stene, zato so v njih iskali lažje in tudi težje prehode.

ZAČETKI

Na Prevaljah so se 1937. navdušenci zbrali v alpinističnem odseku (AO). Pred drugo svetovno vojno sta bila v Sloveniji odseka le še v

Ljubljani in v Mariboru. 26 alpinistov se je družilo v treh skupinah. Vadili so v plezalnih vrtcih na okoliških hribeh in skalah: v Obretanovih pečeh v Jankovcu, Vranskih pečeh na Lužah, Hermanovih pečeh na Lešah, pečinah na Brinjevi gori in na Macigojevem.

Oddaljenost od višjih gora in težave s prevozi so jim dopuščale le plezanje v domačih stenah Šmohorice, Pece, Raduhe in Laneža. Smeri so poimenovali po naravnih razčlembah in po imenih prvoplezalcev - Vetrne police, Lojzov kamin (Kraigher), Mihova smer (Rigl). Nekaj vzponov pa so opravili v Kamniških in Julijskih Alpah - Slovensko v Triglavu (Franc Telcer in Ernest Vauh), Čez plate v Mrzli gori (Lojz Kraigher in Štefan Trbovšek). Zanimiva je pot Maksa Dolinška. Z mariborskimi gorniki je plezal v Špiku, Jakovcu, Razorju in Triglavu, med drugimi tudi prvenstvene smeri. Sodeloval je s Prevaljčani in svoje znanje prenašal na mlade.

V majhnem kraju so isti ljudje organizirali planinske, alpinistične, taborniške in smučarske dejavnosti. Znani so veleslalomi izpod Durc na Raduhi, smuki z Uršlje gore in Pece ter skalalne tekme na Prevaljah. Vrtinec vojne je začeto delo zavrli.

Mnogi so vstopili v partizanske vrste in nekaj jih je padlo (Ernest Plešnik, Štefan Trbovšek, Pavel Mešl).

ŠIRJENJE DEJAVNOSTI

Po osvoboditvi so se plezalci in ljubitelji gora ponovno zbrali in se organizirali v skupinah. Najprej je začelo delo v AO Prevalje v letu 1947, leto kasneje pa se je v Mežici sestala peščica zanesenjakov. Na Ravnah so šele 1952. ustanovili planinsko društvo in leto pozneje AO.

Že leta 1946 pa so Prevaljčani planinstvu dodali pomembno organizacijo - Gorskoreševalno službo (GRS). Koroško planinsko območje so prepredili z dobro mrežo obveščevalnih točk. Pozimi skrbijo za red na smučiščih, ob lavinskih dnevih opozarjajo občane pred nevarnostjo snežnih plazov in jih tudi poučijo, kako naj ravnajo v primeru nesreče. V teh letih so pomagali mnogim smučarjem in ponesrečenim planincem in alpinistom.

Na Gimnaziji Ravne se je planinska družina začela shajati

in organizirano hoditi v hribe, ko je 1950. začel poučevati profesor Stanko Lodrant. Težišče njegovega dela je bilo širjenje ljubezni do gora in propagandna dejavnost. Oglasna deska na šoli je vedno bogato vabila in veliko obljubljala. Pohodniki so se lahko prepričali, da besede niso bile prazne. Mnogim iz te družine so planine ostale zapisane v srcih za vse življenje. Iz njihovih vrst se je razvilo nekaj dobrih alpinistov: Peter Ficko, Drago Zagorc, Marjan Lačen, Branko Verbole, Rok Kolar, Irena Krivograd, Janeta Kodrin, Irena Komprij in drugi.

Alpinistični odseki so se naslanjali na planinska društva. Na občnih zborih so izvolili načelnike. Ti so urejali kartoteke članov in vzponov. Vodili so sestanke in z upravnimi odbori PD pregledovali opremo. Alpinisti so organizirano plezali le na tečajih in taborih nekajkrat na leto. Večjih skupin plezalcev ni bilo in le najbolj izkušeni so plezali v stalnih navezah. V smereh so se pojavili samohodci. Planinska zveza Slovenije (PZS) teh vzponov ni podpirala, ker je menila, da niso vzgojni, in jih je celo prepovedala. Tudi za prve povojne generacije sta bili Raduha in Šmohorica najbližja, največkrat edina možnost za plezanje. Peca je bila zaradi

opravila težke prvenstvene vzpone, predvsem v Raduhi. Alpinisti so se poskusili tudi z zimskimi vzponi. Napore je poplačal uspeh v Herletovi smeri v Ojstrici aprila 1961, kar je bil takrat imeniten in odmeven plezalni dosežek (Zagorc, Kukovec - AO Celje in Potrč - AO Maribor). Ob koncu petdesetih let je bil odsek eden močnejših v Sloveniji.

ZDRUŽEVANJE ODSEKOV

Ker so bili alpinisti razdrobljeni in včasih slabo organizirani v manjših odsekih, so se decembra 1962 povezali v Koroški alpinistični odsek - KAO (najprej s sedežem v Mežici, pozneje na Ravnah) z namenom, da bi s skupnimi močmi poživili delo. Z združevanjem plezalcev in opreme so dvignili kakovost in dosegli večjo veljavo v slovenskem alpinizmu. KAO je postal občinska organizacija, registrirana pri Skupščini občine Ravne. Planinska društva v Mežiški dolini so obljubila in nekatera tudi dajala finančno pomoč.

V odseku je delovalo 80 plezalcev, ki so jih vodili štirje načelniki. Skupno so v dvanajstih letih preplezali več kot 2500 smeri, pripravili 21 tečajev in šol ter 15 taborov. Oskrbovali so zavetišče na Grohotu, pomagali graditi novo kočo, markirali in popravljali so zavarovane poti na Raduhi in Peci, z dijaki gimnazije so si omislili prečenje Olševe in bivakanje v Potočki zijalki, organizirali so veleslalome pod Raduho in srečanja koroških in štajerskih alpinistov ter uredili inventarno knjigo za opremo in evidenco vzponov. Vodili alpinisti so bili: Drago Zagorc, Ferdo Pušnik, Marjan Lačen, Viktor Povsod, Edo Drofelnik, Milan Kolar in nepogrešljivi Engelbert Vravnik. Svoje znanje so dokazovali v stenah Centralnih Alp in Dolomitov ter kot člani raznih odprav.

Leta 1966 je D. Zagorc sodeloval na zvezni odpravi v Kavkaz.

E. Drofelnik in K. Geršak sta plezala na Norveškem v odpravi kolegov iz Velenja. Leta 1970 je KAO organiziral prvo koroško odpravo, in sicer na Ararat v Turčijo. 1974. sta se E. Drofelnik in M. Zanoškar pridružila mariborski odpravi na Kavkaz. Razvoj alpinizma in neustrezno financiranje sta bila glavna vzroka za ponovno uvedbo samostojnih odsekov pri planinskih društvih. 1974. so v dolini obstajali štirje alpinistični odseki, ki so bili registrirani pri

Komisiji za alpinizem PZS in pri planinskih društvih. Za povezavo med odseki in enotno vzgojo je skrbela Strokovna komisija za alpinizem, ki je delovala pri ZTKO v občini Ravne.

RAZVOJ PLEZANJA V AO RAVNE IN AS PREVALJE V LETIH 1974 DO 1993

Na Ravnah in na Prevaljah je po letu 1974 zrastel nov rod. Pod okriljem E. Vravnika so začeli plezati fantje in dekleta, ki so postali plezalski, inštruktorski in vodstveni kader v odseku in v sekciji. Vsako leto se jim pridruži nekaj zanesenjakov. Skupni tečaji in tabori na Uršlji gori, Okrešlju, v Vrahtih, pod Grossglocknerjem in pod Mont Blancom so rodili sadove.

Od decembra 1975 deluje AO Ravne kot samostojno društvo s statutom in pravilniki. V nekaj sezonah so se povzpeli med boljše odseke v Sloveniji. S taborov v Prokletijah, iz Paklenice, z Mosorja, z Velebita, z Biokovega, iz Omiša in Durmitorja so se vračali s številnimi ponovitvami in prvenstvenimi smeri. Izstopajoči alpinisti so: Rok Kolar, Stanko Mihev, Irena Komprej, Milan Vošank, Andrej Špiler, Franc Pušnik, Andrej Gradišnik, Robi Jamnik, Jelka Tajnik, Branko in Dani Vezonik, Zala Žaže in Vlado Rotovnik.

DOSEŽKI

V kronologiji individualnih vzponov Ravenčanov in Prevalčanov po letu 1974 so opazni vzponi v Centralnih Alpah: Schmidova smer v severni steni Matterhorna (R. Kolar in M. Kolar - AO Mežica, 1977), smer Markel - Welzenbach v Grandes Charnoz (Fr. Pušnik in M. Kolar, 1978), Bonattijev steber v Druju (M. Vošank in D. Žagar - AO Tolmin, 1979 in S. Mihev in I. Komprej, 1981), Klasična smer v Eigerju (S. Mihev in Fr. Pušnik, 1982), Cassinova smer v Plz Badilu (S. Mihev in I. Komprej, 1983), ista naveza še južni steber La Meije v Dauphineji (1984), Avstrijska smer pozimi v Les Courtesu (S. Mihev in A. Gradišnik, 1985),

Walkerjev steber v Grandes Jorasses (A. Gradišnik in M. Kranjc - AO Črnuče, 1985), Ameriška direktna v Druju (S. Mihev, B. Počkar in J. Stritih - AO Železnica, 1985), pozimi Mrtvaški prt v Grandes Jorasses (A. Gradišnik in D. Juhant iz Litije, 1987), v Dolomitih pa: smer Solleder - Lettenbauer (M. Vošank in M. Kolar, 1977), Direttissima Via de Tadei v Civetti (Fr. Pušnik in M. Pogorelnik, 1977), Rumeni raz v Mali Cini (J. Kodrin in M. Kolar, 1978), Jugovzhodni raz Cassin - Ratti v Torre Trieste (R. Kolar in M. Vošank, 1979) in smer Phillip - Flamm v Civetti (A. Gradišnik in S. Mihev, 1985).

Med dosežki v domačih stenah pa izstopajo: Zajeda Šit (A. Špiler in B. Vrbole, 1977), Zajeda spominov v Stenarju (M. Vošank in J. Marinčič - AO Matica, 1977), varianta Aschenbrennerja v Travniku (Fr. Pušnik in M. Vošank, 1978), Zajeda Šit (Fr. Pušnik in J. Kodrin, 1979), 2. zimska ponovitev smeri Šimenc - Škarja v Dolgem hrbtu (R. Kolar in S. Mihev, 1981), Tržaška smer v zahodni steni Triglava (I. Komprej in J. Tajnik, 1984), Resnikova smer v Križevniku (S. Mihev in A. Gradišnik), prva zimska ponovitev Čebelice v Frdamanih policah v Martuljkovi skupini (J. Tajnik in M. Kranjc - AO Črnuče, 1988), ista naveza še Smer zgubljenih duš v isti steni 1989, Lovštev žlambor v Jalovcu in Steber jutranje zarje v Dolgem hrbtu. J. Tajnik je z M. Štremfelj prvič pozimi ponovila Dularjevo zajedo v Jalovcu. Zala Žaže pa je s Slovenjgradčanom S. Prosenjakom preplezala smer Helbo s Čopovim stebrom v Severni triglavski steni leta 1992, pozimi 1993 pa smer Ive Reye v Ojstrici.

ODPRAVE

Za uspehi samostojnih in za sodelovanje na zveznih, republiških ali društvenih odpravah se skriva ogromno dela. Ne le trud, odrekovanja in požrtvovalnost sodelujočih, temveč tudi delo organizatorjev, sotovarišev iz odseka ali planinskega društva. Zbiranje sredstev za odpravo ni šala. Niso dovolj le prošnje za denar, potrebne so tudi delovne akcije - kovanje jarkov, pleskanje dimnikov in čiščenje težje dostopnih oken v podjetjih.

Andrej Špiler je leta 1979 plezal s črnjanskimi alpinisti na odpravi v norveškem Trolltindu. Večletne priprave za Koroško alpinistično odpravo so bile 1980. nagrajene s prvenstvenima vzponoma R. Kolarja in S.

meje nekaj časa neobiskano območje. Planinci in alpinisti so tesno sodelovali. Vrsto let so bili slednji pobudniki planinskega in alpinističnega življenja v Mežiški dolini. Pomagali so pri obnovi in oskrbi koč na Uršlji gori, ob praznikih so vsako leto kurili kresove po hribih; organizirali so smučarske tečaje, markirali so planinske poti, vzgajali mlade planince, prirejali predavanja in planinske plesse. Ves čas so sodelovali v GRS. Opremili so plezalna vrta Volto peč in skale pri Žerjavu. Medse so večkrat povabili gornike od drugod - 1957. je Ravne obiskal slavni alpinist Ricardo Cassin. Udeleževali so se srečanj slovenskih alpinistov in sodelovali na republiških tečajih ter vzdrževali stike z drugimi odseki. Za uspešno delo so mnogi prejeli priznanja društev in PZS.

AO Prevalje je v letih od 1947 do 1966 pod vodstvom F. Telcerja zrastel v številčno močno skupino. 80 članov je opravilo 1600 planinskih in alpinističnih tur. Uigrana naveza sta bila Jože Peruš in Alojz Vidali. Razgibana dejavnost je sredi šestdesetih let počasi usihala.

AO Ravne je deloval v letih od 1953 do 1962. Najmarkantnejša osebnost je bil Drago Zagorc. Vse leto je zahajal v gore in ne le občasno kot večina. S težkimi vzponi se je, tudi kot samohodec (Rumena zajeda v Koglu, Čopov steber v Triglavu), pridružil najboljšim slovenskim alpinistom. V začetku šestdesetih let se mu je ob bok postavil Ferdo Pušnik in skupaj sta

**Odprava na
Gangapurno
(R. Kolar,
S. Mihev,
A. Gradišnik,
E. Krebs,
Fr. Pušnik)**

Miheva v Perujskih Andih. Pot za udeležbo najboljših plezalcev na slovenskih odpravah je bila znova odprta. Po njej je zakoračil R. Kolar na himalajski odpravi v južno steno Dauglagirija leta 1981, I. Komprej v ženski odpravi v Pamir na Pik Komunizma 1982. in na Južno Anapurno v Himalaji 1986. ter šest koroških plezalcev na republiški odpravi na Kavkaz 1983. Trojica S. Mihev, R. Jamnik in A. Gradišnik se je 1986. podala v Bolivijske Ande in preplezala dve prvenstveni smeri. V letu 1987 se je Ivan Štornik s Črnjani odpravil v Karakorum v Himalaji. Istega leta sta se R. Jamnik in A. Gradišnik priključila hrvaški odpravi na Tien Šan v Kirgiziji. Slednji je 1983. s kolegi plezal na meddruštveni odpravi v Garvalski Himalaji. Ravenčani so se 1989. pod vodstvom Fr. Pušnika in s pomočjo A. Gradišnika ter E. Krebsa z Gangapurne v Nepalski Himalaji vrnili s preplezano direktno v severni steni (R. Kolar in S. Mihev). Tudi odprava prostih plezalcev v Yosemite 1992 (ZDA) je bila uspešna v razvpiti steni El Capitana (D. Vezonik in V. Rotovnik).

PROSTO PLEZANJE

Prvi obiskovalci gora so plezali prosto. Pri prostem plezanju se plezalci vzpenjajo le po skalnih razčlembah, pripo-

močke pa uporabljajo le za varovanje. Zapletene plezalske gibe so športniki skoncentrirali v kratkih smereh do 40 m. Glavna torišča težkega prostega plezanja so postale nizke, lahko dostopne stene, kjer so smeri dobro zavarovane. Športno plezanje se je v sedemdesetih letih pojavilo v ZDA, v Sloveniji v letu 1978 in na Koroškem 1983. Najbližja plezališča so: Burjakove peči v Topli, Kotečnik pri Libojah, Fienkenstein v Avstriji, Osp na Primorskem in plezalni vrtci na Gorenjskem.

1983. je skupina navdušencev: R. Kolar, R. Jamnik, Drago Slavič in Brane Vezonik sklenila, da bo prosto preplezala klasične smeri predvsem v Raduhi (Koroško, Kovačevo). Omenjena skupina se je v francoskem vežbališču Verdon 1984. seznanila s pravim športnim plezanjem. Kolar in Jamnik sta na pogled (N. P. - nepoznana smer je splezana v prvem poskusu, kar je najbolj cenjen in najtežji način prostega plezanja) ponovila smer VIII - . Smer Utopija VIII + sta zmogla Kolar in B. Vezonik, kar je bila tretja ponovitev sploh. Siedili so tabori v Paklenici, Verdonu, Italiji in Grčiji (Meteora). R. Jamnik je 1988. v Ospu ponovil smer Poročna noč, ki je ocenjena z IX. Med dekleti izstopata Urška Vezonik in predvsem Jelka Tajnik, saj se je prebila med najbolje slovenske športne plezalko. 1989. je kot prva v Sloveniji ponovila smer Partz - Dakar IX, sicer z R. P., kar pomeni z rdečo piko - plezalec prepleza smer v prvem poskusu brez padca, a smer pozna že iz prejšnjih poskusov

(to smer je splezal tudi R. Jamnik). Na enak način je plezal še v Dolžanovi soteski in v okolici Bohinja. Naveza Jamnik in B. Vezonik je v Burjakovih pečeh opremila in preplezala nekaj zahtevnih smeri. V letu 1990 se je B. Vezoniku pridružil brat Dani. Plezala sta v plezališču Kotečnik, B. pa tudi v Fienkensteinu smer - IX / IX. V letih 1991 in 1992 se je kalil najmlajši rod. Metod Horjak in David Čreslovnik sta posegla po VII. stopnji. B. Vezonik je v Bodeščah pri Radovljici opravil svoj najtežji vzpon, Čarovnico, ki je ocenjena z VIII + / IX -.

Alpinistom je na Ravnah 1990. v telovadnici OŠ Prežihov Voranc uspelo opramiti umetno steno. Začeli so z vzgojo športnih plezalcev in rednimi treningi. 1992. so zgradili še pravo previsno umetno steno. V okviru šolskega športnega društva so letos organizirali krožek prostega plezanja.

PRVENSTVENI VZPONI

Med plezalci prvenstvenih smeri se najpogosteje pojavljajo: S. Mihev, I. Komprej, A. Gradišnik, D. Vezonik, V. Rotovnik in M. Meh. Precej novih smeri je dobila Peca: Gregorjevo, Viktorijino, Jubilejno, Igorjevo, Megleno, Dotik in smer Samotni jezdec, še več pa Raduha: Božično, Svobodno Slovenijo, Snežnico, Sončno,

Študentsko, Tetino in Rdečelasko. Nekaj smeri je bilo splezanih drugod: Mehova v Ojstrici, Koroška v Rot Spitze v Venedigerju in Dirty dancing v Koenigsspitze v skupini Ortler v Centralnih Alpah.

Osrednji alpinist zadnjih 15 let je vsekakor Stanko Mihev. Nekateri partnerji iz naveze so odnehali, on pa vztraja in bogate izkušnje prenaša na mlajše rodove. Dobre uspehe dosega v klasičnem plezanju in odpravarstvu, predvsem pa je mojster prvenstvenih smeri, tako v bližnjih kot tudi v bolj oddaljenih stenah (doslej jih je nabral kar 85).

PRIZNANJA

Na Koroškem ima šport bogato tradicijo. Vrhunske uspehe so dosegali smučarji, plavalci, odbojkarji in alpinisti, kar dokazujejo tri priznanja za športnike leta v ravenski občini, in sicer: R. Kolar in S. Mihev (1980), I. Komprej (1982) in odprava na Gangapurno (1989) ter dosežene kategorizacije - perspektivni športnik: I. Komprej (1983), I. Ježovnik in I. Štornik (1984), A. Gradišnik in B. Vezonik (1986 in 1987) - zvezni razred: R. Kolar (1985) in J. Tajnik (1990). V letu 1992 sta bila B. Vezonik in V. Rotovnik uvrščena v nacionalni razred.

Korošci so preizkusili vse veje sodobnega alpinizma: klasični način plezanja, odpravarstvo in prosto plezanje.

KLOPI

KOT PRENAŠALCI BOLEZNI

Dr. med. Franc Verovnik

KLOPNI MENINGITIS

Leta 1947 so v Sloveniji prvič opazili novo vrsto seroznega meningoencefalitisa, to je negnojnega vnetja možganskih ovojnic (meningitis) in možganovine (encefalitis). Kasneje se je izkazalo, da gre za klopni meningoencefalitis. Povzročitelji so virusi, ki jih prenašajo klopi. Ti virusi sodijo v skupino, ki jo učeno imenujemo virusi ARBO. Serozne (negnojne) meningitise lahko sicer povzročajo tudi drugi virusi, vendar je v teh primerih način okužbe drugačen. Poznamo pa tudi gnojne meningitise, ki jih povzročajo bakterije.

Bolezen je v Sloveniji omejena na območje, ki se v zadnjih letih ni bistveno spremenilo. Omejimo ga lahko z navidezno črto, ki poteka od Jesenic prek Škofje loke, čez Postojno do Kočevja, nato proti Litiji, prek Zidanega mosta, mimo Celja in Šentjurja na Hrvaško. Naša Koroška je torej znotraj opisanega ozemlja.

Število obolelih iz leta v leto niha, kar je v neposredni zvezi z vremenskimi dejavniki. Bolezen se pojavlja sezonsko, od meseca maja do oktobra, največ obolenj je v Juliju. Večina bolnikov je starih med 20 in 39 leti. V zadnjih letih opažajo, da zboleva vedno več mlajših oseb. Moški zbolevaljo pogosteje kot ženske.

Povzročitelj bolezni prenašajo vsem znani klopi, prebivalci naših gozdov. Največ jih je v listnatih gozdovih, predvsem na obrobju. Klop (*Ixodes ricinus*) živi kot zajedalec, sesa kri različnih živali in tudi človeško. Ko klopi odrastejo, sesajo samo samice. Žrtev zaznajo s posebnim kemičnim čutilom, "Hallerejev organom", ki ga imajo na prednjem paru nožic. Sesajo 7 do 13 dni in požarijo do 400 mg krvi. Samica je večja od samca in odloži na tla okoli 3000 jajčec. Izvaljene ličinke zajedajo najprej kakšnega kuščarja ali slepca. Ko se nasesajo, zapustijo žrtev, se levijo ponovno v ličinke, zrastejo in spet napadejo kakega plazilca. Iz njih nastanejo odrasli

klopi, ki si poiščejo sesalca, lahko tudi človeka. Šele ko se klop napije sesalske krvi, spolno dozori. Celoten razvojni krog klope lahko traja 2 do 4 leta. Klop lahko prezimi v vseh razvojnih oblikah, če ni premrzlo in če ima ustrezno vlago v zraku. Vse razvojne oblike klope prenašajo viruse. Ti se v njih namnožijo, vendar klopom ne povzročajo bolezenskih sprememb. Klop ostane nosilec virusa vse življenje.

Človek pa se lahko okuži tudi z uživanjem okuženega mleka, kar je manj znano. To velja za vse vrste mleka in za mlečne izdelke, ki so pripravljene iz neprekuhanega ali nepasteriziranega mleka. Bolezen izbruhne približno 7 do 14 dni po klopovem ugrizu. Pojavijo se glavobol, vročina, slabo počutje, bolečine v mišicah, včasih tudi bruhanje. Potek je pri treh četrtinah bolnikov dvofazen. Opisane težave po nekaj dneh izginejo. Nekakšno zatíšje traja en dan do tri tedne. Nato se začne drugo obdobje bolezni, ko se pojavijo znaki prizadetosti osrednjega živčevja. Bolnik ima visoko vročino, glavobol, slabosti, bruha, ima značilno otprtel tilnik. Večinoma poteka bolezen brez hujših zapletov in mine brez posledic. V nekaterih primerih pa se vnetje razširi na možgane in povzroči hujšo telesno prizadetost z motnjami zavesti. Pravega zdravila zoper bolezen ni. Bolnik mora počivati v mirnem in po možnosti zatemnjenem prostoru. Potrebne dosti tekočin, vitaminsko in beljakovinsko bogato hrano. Od zdravil pridejo v poštev aspirin ali podobna zdravila zoper vročino in bolečine.

Zelo uspešno se je izkazalo zadnja leta cepljenje zoper klopni meningitis. Pri nas je obvezno samo za ogrožene skupine poklicev (gozdarski delavci), ostali pa si morajo sami oskrbeti cepivo iz tujine in si organizirati cepljenje v zdravstvenem domu.

Pri nas na Koroškem zbolijo za klopni meningoencefalitisom od 10 do 20 bolnikov letno. Gre za bolnike, ki se morajo zaradi te bolezni zdraviti v bolnišnici. Nekaj pa je tudi takih, ki se zdravijo kar na domu, ker lahko poteka bolezen tudi v blažji obliki.

BORELIOZA

Druga bolezen, ki jo prenašajo klopi, pa je znana pri nas šele dobrih 10 let. Prve primere so prepoznali leta 1975 v mestecu Lyme v ZDA. Več ljudi je tam naenkrat obolelo zaradi nenavadnega vnetja sklepov. Bolezen so sprva imenovali lymski artritis. Leta 1981 pa so odkrili povzročitelja te bolezni: bakterijo iz vrste borelije. Imenovali so jo po njenem odkritelju Burgdorferjeva borelija (*Borrelia burgdorferi*). Zdaj imenujemo bolezen lymska boreliozna ali na kratko boreliozna. Ko je postala bolezen sčasoma bolj znana, so podobne primere opazili tudi v Evropi in seveda pri nas.

Okuženost klopov s to bakterijo pri nas je že 20-odstotna. Pomembno je spoznanje, da mora biti klop prisenan na človeka najmanj 24 ur, da pride do okužbe. Domnevajo, da so lahko potencialni prenašalci tudi muhe in komarji. Bolezen poteka v treh obdobjih in prizadene številne organe. Zelo je pomembno, da jo spoznamo in zdravimo že v prvem obdobju, ko je še omejena na kožo in jo je najlažje prepoznati. Značilna kožna sprememba se pojavi 3 do največ mesec dni po ugrizu, običajno na samem mestu ugriza ali pa drugod na telesu. Viden je rdeč madež, ki se širi na vse strani. Rdečina je lahko za dlan velika. V sredini začne bledeti, na robu pa se centrifugalno širi navzven. Tako rdečino kaj lahko zamenjamo z rdečino, ki nastane na mestu klopovega vboda neposredno, ko je klop še prisenan, ali takoj, ko smo ga odstranili. V tem primeru gre za vnetno, toksično ali alergično reakcijo, ki v kratkem mine brez posledic in je ni treba zdraviti, razen morda srbenja (hladni obkladki, alkohol). Ob značilni rdečini za boreliozno se lahko pojavijo tudi splošni bolezenski znaki, kot so: slabost, vročina, glavobol, bolečine v sklepih, mišicah in povečane bezgavke. Takoj je treba obiskati zdravnika, ki bo predpisal ustrezen antibiotik.

Če bolniki v prvem obdobju nismo zdravili, preide po tednih ali mesecih v drugo obdobje. Pojavijo se bolezenski znaki na živčevju ali na srčni mišici. Nekaj mesecev ali let po okužbi pa se pojavijo znaki vnetja velikih sklepov, zlasti kolen. Zdravljenje je tudi pri tej obliki bolezni še možno in dovolj uspešno, vendar je dolgotrajnejše, potrebni so močnejši antibiotiki.

in kako je z boreliozno pri nas na Koroškem? Po podatkih dr. Jožice Kotnik so bili prvi primeri značilne rdečine potrjeni leta 1988 v dermatološki ambulanti Splošne bolnišnice Slovenj Gradec. Od tedaj naprej število

obolelih narašča - nekaj verjetno na račun boljše prepoznavne bolezni. Vsako leto se zdravi zaradi borelijske rdečine več deset bolnikov, lani na primer 30. To je uradna številka, v kateri pa verjetno niso zajeti vsi bolniki z rdečino. Ker je bolezen potem, ko je že napredovala, težje prepoznati, število takih bolnikov ni natančno ugotovljeno, vendar vemo, da tudi teh ni malo.

KAKO SE ZAŠČITIMO?

Kaj lahko storimo sami, da ne bi zboleli za katero od opisanih bolezni? Priporočajo ustrezno obleko (dolge hlače s hlačnicami v obuvalu, srajca z dolgimi in zapetimi rokavi), uporabo repelentov (kemična sredstva za odganjanje mrčesa, na primer autan), ki onemogočijo ali otežijo klope, da se prisesa. Repelenti niso povsem zanesljivi in so ob pogosti ali nepravilni uporabi potencialno škodljivi. Po vsakem bivanju v predelih, kjer se zadržujejo klopi, je treba pregledati telo, obleko in predmete, ki si bili na okuženem območju, in pravočasno odstraniti neljubega gosta. Pomembno je, da klopova glava ne ostane v koži. Nato se temeljito stuširamo (če je to na terenu sploh možno). Znana je sicer pasivna zaščita s specifičnimi protitelesi Ig G, ki preprečuje okužbo z virusom klopnega meningitisa neposredno pred izpostavljanjem ali po njem, vendar jo v praksi zelo redko uporabljamo. Izdeluje jo Zavod za transfuzijo krvi Slovenije. Zoper boreliozo še ni cepiva.

In še praktičen nasvet, kako najlažje odstranimo prisenanega klope: za nekaj minut ga namažite s katerikoli mazilom. Nato s prstom krožno podrgnite po klope, ki ga boste tako zlahka dobili iz kože. Pri malo bolj sumljivem znaku, ki se vam pojavi po klopovem ugrizu, pa svetujemo, da se oglasite pri svojem zdravniku!

LITERATURA:

1. Marolt-Gomišček M., Radškel-Medvešček A.: Infekcijske bolezni. Ljubljana: Tangram, 1992: 209-218, 301-309.
2. Reese R. E., Betts R.F.: A Practical Approach to Infectious Disease. 3rd ed. Boston, Toronto, London: Little, Brown and Co., 1991: 691-710.
3. Simpozij o klopnem meningoencefalitisu. Celje: Slovensko zdravniško društvo, Infekcijski oddelk Bolnice Celje, 1973.
4. Strle F.: Lymska boreliozna. Zdrav. vestnik 1988; 57: 55-58.
5. Strle F.: Lymska boreliozna. Med. razgl. 1990; 29: 197-220.
6. Lindemann J.: Ein Herzanfall. Schweiz. med. Wschr. 1993; 123: 130-132.

POKROVITELJI

ivolek d.d. lek

dental

TURISTIČNO GOSTINSKO PODJETJE
DE PROFUNDIS

Tel.: (0602) 20-161, 20-162
Fax: (0602) 23-023

BODITE TOKRAT NAŠI GOSTJE!

GRADBENIŠTVO d.o.o.
RAVNE NA KOROŠKEM

Dolja vas 125
62390 Ravne na
Koroškem
Tel.: (0602) 23-531
Telex: 33337 RAGRAD
Telefax: (0602) 22-670

**JEKLO
TEHNA**

DUMA

Ravne na Koroškem, d.o.o.

trgovsko,
proizvodno
in storitveno
podjetje

62390 RAVNE NA KOROŠKEM, Trg svobode 1, Telefon + fax: (0602) 21-107

ENERGETIKA RAVNE, d.o.o.
Koroška cesta 14
62390 Ravne na Koroškem
Tel.: (0602) 21-131, Fax: (0602) 21-762

**SE
PRIPOROČAMO!**

Jamrica

TRGOVSKO PODJETJE
PREVALJE
Trg 40
Tel.: h.c.(0602) 31-287

SLOVENSKE ŽELEZARNE

JEKLOLIVARNA · RAVNE d.o.o.

62390 Ravne na Koroškem · Slovenija

SLOVENSKE ŽELEZARNE

METAL · RAVNE d.o.o.

62390 Ravne na Koroškem · Slovenija

PROIZVODNO KOVINSKO PODJETJE

KOPREM **PREVALJE p.o.**

Nicina 12
62391 Prevalje
Tel.: h.c. (0602) 31-330, 31-716
Fax: (0602) 31-161

INSTALATER PREVALJE, p.o.

MPP

62391 PREVALJE
Tel.: (0602) 31-667
Telex: 33417 SI MPPINS
Fax: (0602) 31-789

POKROVITELJI

SLOVENSKE ŽELEZARNE
STO • RAVNE d.o.o.

STROJNO TEHNOLOŠKA OPREMA
62390 Ravne na Koroškem • Slovenija

koroški
radio
slovenj gradec

UKV 97,2 IN 88,9 MHz STEREO

SLOVENSKE ŽELEZARNE
STROJI • RAVNE d.o.o.

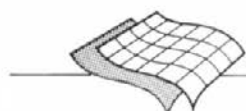
62390 Ravne na Koroškem • Slovenija

STORITVE, p.o.

**OBRITNO IN
PREVOZNIŠKO
PODJETJE**

62390 Ravne na Koroškem
Partizanska 4
Tel.: (0602) 21-110
Fax: (0602) 23-176

TIO

Telefon: (0602) 85-234, 85-226 • telefax: (0602) 85-279

**TOVARNA
REZALNEGA
ORODJA, p.o.**
62391 PREVALJE

Tel.: (0602) 31-281, 31-290
Fax: (0602) 31-773
Telex: 33 256

ŽELEZARNA RAVNE - TRANSLOG, d.d.
Koroška cesta 14
62390 Ravne na Koroškem
Tel.: (0602) 21-131, int. 5849
Fax: (0602) 20-189

ŽELEZARNA RAVNE - V I P Ravne, d.o.o.
Koroška cesta 14
62390 Ravne na Koroškem
Tel.: (0602) 21-955
Fax: (0602) 21-764

ZAŠČITA Ravne, d.d.
Koroška c. 14
62390 Ravne na Koroškem
Tel.: (0602) 20-090
Fax: (0602) 20-090

n. c. (0602) 38-160
dir. (0602) 38-124
fax. (0602) 35-134

VIS VITALIS

MANAGEMENT SVETOVANJE
ZAPOSLOVANJE
62380 SLOVENJ GRADEC
Meškova 2
tel. in fax: (0602) 41-855

